

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN “*HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ*” TEFSİRİNDEKİ BAZI KEVNİ ÂYETLERİN YORUMLARI

Hazırlayan
Recep YALÇIN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM

TOKAT – 2019

KABUL VE ONAY

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN "HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ" TEFSİRİNDEKİ BAZI KEVNİ ÂYETLERİN YORUMLARI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 21 / 06 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Süleyman PAK

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Enver BAYRAM

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 30/05/2019 tarih ve 32-21 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof.Dr. İlhan EROĞLU

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na göre, Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM danışmanlığında hazırlamış olduğum "**Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'ân Dili" Tefsirindeki Bazı Kevnî Âyetlerin Yorumları**" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

22/ 05/ 2019

Recep YALÇIN

İmza

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim'in ilk emri "oku" olmuştur. Okumanın zahiri anlamının dışındabaşka anlamlarıda vardır. Kur'ân'ın muhatabı olan insanın yaşadığı çevrede olan her şeyi anlamlandırma gayreti de bir okuma faaliyeti sayılabilir.

Sürekli bir arayış ve keşif halinde olan insana Allah Teâla geniş bir hareket alanı tanımış ve birçok sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklardan en önemlisi de yaratıcısını tanıyıp ona gereği gibi kulluk görevini yerine getirmesidir. Onun için de bulunduğu ortam, bu amacı gerçekleştirebileceği tarzda dizâyn edilmiştir. İnsana düşen görev sadece önüne serilen bu imkânlarla ibret nazarıyla bakabilmektir. Evrendeki bu muhteşem yapı ve işleyiş insanoğlunu hayretlere düşürerek, bu kusursuz düzen, onu düşünmeye ve araştırmaya sevk etmiştir. Bunun sonucunda da yeni buluşların, icatların ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim insanlığın hidâyetini esas almış ve bu amaca ulaşması için de ona yol göstermiştir. Bu durumu gösteren en önemli âyetler de kevnî âyetler olmuştur. Kevnî âyetler Kur'ân'da çok sayıda bulunmaktadır. Bu âyetler üzerinde müfessirlerimizin çoğu fikir telakkisinde bulunmuşlardır. Bu müfessirlerden biri de Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dır. O'nun eseri, son dönem tefsir çalışmaları içerisinde en dikkati çeken tefsirlerden birisi olması ve kevnî âyetleri Allah'ın varlığı ve birliği esası üzerinde değerlendirmesi açısından, tefsir kitapları arasında önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Çalışmamız yukarıda değindiğimiz esaslardan hareketle kevnî âyetleri evren ve insan münasebeti açısından değerlendirerek Elmalılı tefsirindeki bazı kevnî âyetlerin yorumlanması kapsamında araştırma yapmayı hedeflemiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları ve araştırmada kullanılan yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hayatı, eserleri, ilmi şahsiyeti ve tefsir anlayışı incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, âyet kavramı kapsamında âyetlerin sınıflanması yapılmış ve Kur'ân'daki kevnî âyetlerin bulunma sebepleri

incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Kur'ân'daki Allah, insan ve evren münasebeti de değerlendirilmiştir.

Son bölümde ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'ân Dili*" tefsirindeki bazı kevnî âyetlerin yorumlanmasının yanında, özellikle birçok konuda başvurulan tefsirlerden bazılarındaki kevnî âyetlerin yorumlanma biçimleri de incelenmiştir. Bu yorumlar anlatılırken önceki dönem tefsirlerinden sonrakilere doğru bir sıra izlendi. Bu yorumlar aktarılırken bu yorumların bir birleriyle benzerlikleri ve farklılıkları da ortaya konuldu. Bunun yanında bu yorumların günümüzdeki bilimsel gelişmelerle de ne derece yakınlık gösterdiğine yer verildi.

Çalışmamızda Kur'ân âyetlerinin meallerinde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'ân Dili*" isimli tefsirinin mealinden faydalanılmıştır. Âyetlerin mealleri verilirken herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Son olarak çalışmanın hazırlanıp tamamlanmasına kadar gerek kaynak temininde gerekse tümön çalışmaların titizlikle incelenmesinde emeği bulunan danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi Enver BAYRAM'a; kıymetli fikirlerinden yararlandığım hocalarım Dr.Öğr. Üyesi Süleyman PAK'a, Dr.Öğr. Üyesi Süleyman KAYAGİL'e teşekkür etmeyi bir vazife kabul ediyorum. Ayrıca her fırsatta yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Veysel KILIÇGİL ve Derviş KANTEKİN'e teşekkür ederim.

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim tüm insanlığa gönderilen son ilâhi kitap olması hasebiyle içinde bulunduğu toplumu ilahi kaideler etrafında toplayıp insanlığı huzurla yaşanabilir bir dünyada ahret saadetine ulaştırmayı arzu etmektedir. Bunun içindir ki Kur'ân'da bulunan kevnî âyetler Allah'ın, evreni ve içindekileri yaratma amacını göstermektedir. Müfessirlerde kevnî âyetler üzerinde daha fazla düşünmüşler yorumlarını özellikle de imani konuların pekiştirilmesine ve Allah'ın varlığı ve birliğini delillendirme üzerinde yapmışlardır. Müfessirlerce yapılan yorumlar bilgi birikimleri ve o günün ilmi verileri çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle de bilimsel yönü bulunan Elmalılı Tefsiri kevnî âyetlerin yorumlanmasında önemli bir eser olmuştur. Çalışmamızda müfessirlerin yorumları karşılaştırma yöntemiyle verilmiştir. Evrendeki yeryüzü, gökyüzü, Güneş, Ay, yıldızlar ve bu sistemlerin işleyişi belirli bir düzen ve ahenk içerisinde akıp gitmektedir. Bu sistem insanlığa yeni buluşlar, icatlar, keşifler hazırlamaktadır. Bu sayede insan Allah'ın varlığı birliğini şeksiz kabul ederek huzura, itmînâne kavuşmakta aynı zamanda Kur'ân'ın verileriyle bilimin verilerini uzlaştırıp ortaya yeni ve kullanışlı ürünler koymaktadır. Kur'ân-ı Kerim'i bir araya getiren, oluşturan, tamamlayan cümleler bütününe âyet denilmektedir. Âyet, ibret, ders, sonuç gibi anlamları da ihtiva etmektedir. Özellikle kevnî âyetleri de insanlığa sunulan işaret, alâmet, âkıbet gibi kavramlar, ilâhi vahiyden kendine sonuçlar, dersler çıkararak yaşantısını buna göre şekillendirdiğinde insan, hayatın anlam ve önemini idrak edebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Âyet, Kevnî âyetler, Tefsir.

ABSTRACT

Since the Holy Quran is the last hymnal book sent to all mankind, it wishes to gather the society around the divine bases and bring humanity to peace in a world which can live in peace. That is why the Kevnî verses in the Qur'an indicate the purpose of God in creating the universe and its contents. The exegetes have also thought more on the Kevnî verses and have made their interpretations, especially on the consolidation of the faith and the evidences of the existence and unity of Allah. The comments made by the exegetes were shaped within the framework of their knowledge and scientific data of that day. Especially the Elmalılı tafsir, which has a scientific aspect, was an important work in the interpretation of Kevnî verses. In our study, the comments of the commentators were given by comparison method. The earth, the sky, the Sun, the Moon, the stars in the universe and the functioning of these systems flow in a certain order and harmony. This system prepares new inventions, inventions, discoveries to humanity. In this way, Human being is getting peace and peace by accepting the existence and unity of Allah at the same time, human beings are reconciling the data of the Qur'an with the data of science and putting new, useful products. The whole of the sentences that bring together, compose and complete the Holy Quran is called a verse. Verse; It also contains meanings such as lesson, warning, and conclusion. Especially in Kevnî verses human beings, signs, signs, events such as fate, divine revelation self-results and lessons by taking his life according to the shape of the human, life will be able to comprehend the meaning and importance.

Keywords: Kur'ân-ı Kerim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Âyet, Kevnî âyetler, Tefsir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Önsöz	ii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Kısaltmalar.....	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN TEFSİR ANLAYIŞI VE HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİ.....	8
1.1. HAYATI.....	8
1.2. ESERLERİ.....	10
1.3. İLMİ ŞAHSİYETİ.....	12
1.4. TEFSİR ANLAYIŞI.....	13
BÖLÜM 2: KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ KEVNÎ ÂYETLER.....	18
2.1. ÂYET KAVRAMI.....	18
2.1.1. Âyet Kavramının Tanımı.....	18
2.1.2. Âyet Kavramının Sınıflandırılması.....	20
2.1.2.1.Tenzili Âyetler.....	21
2.1.2.2.Kevini Âyetler.....	22
2.2. Kur'ân'da Tekvini Âyetlerinin Zikredilişinin Sebepleri.....	24
2.2.1. İnsanın Yaratılış Gayesini Hatırlatmak.....	25
2.2.2. Akli Kullanmaya Teşvik Etmek.....	26
2.2.3. Allah'ın Varlığına ve Birliğine Delil Olması.....	27
2.2.4. Düşünmeye, Araştırmaya Teşvik.....	30
2.2.5. İbret ve Ders Almak.....	35
BÖLÜM 3: ELMALI'LI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN “HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ” TEFSİRİNDEKİ BAZI KEVNÎ ÂYETLERİN YORUMLANMA BİÇİMLERİNDEN ÖRNEKLER.....	36
3.1. EVREN.....	36
3.1.1. Göklerin ve Yerin Yaratılışı.....	36

3.1.2. Yedi Kat Gök.....	52
3.1.3. Evrenin Genişlemesi.....	56
3.1.4. Dünya'nın Şekli ve Hareketleri.....	60
3.1.5. Güvenli bir Kubbe (Korunmuş Tavan).....	65
3.1.6. Güneş ve Ay'ın Hareketleri.....	67
3.1.7. Yıldızlar ve Diğer Gök Cisimleri.....	74
3.2. TABİAT OLAYLARI.....	78
3.2.1. Rüzgârlar.....	79
3.2.2. Gök Gürültüsü, Şimşek ve Yıldırım.....	82
3.2.3. Yağmur ve Su.....	87
3.3. YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ.....	91
3.3.1. Dağlar.....	94
3.3.2. Denizler.....	98
3.4. BİYOLOJİ.....	99
3.4.1. İnsanın Yaratılışı.....	99
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	102
KAYNAKLAR.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
b.	Bin, İbn
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
C.Ü	Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
GOP	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
h.	Hicrî
H.z.	Hazreti
m.	Miladi
OMÜ.	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ö.	Ölümü
s.	Sayfa numarası
ss.	Sayfa sırası
(s.a.v.)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
t.y. :	Tarih yeri yok
U.Ü.İ.F	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
yay.	Yayınları
y.y.	Yayın yeri yok.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim Yüce Allah'ın insanlığa göndermiş olduğu son ilahi mesajı olması sebebiyle bir hidâyet kaynağıdır. İlk olarak da insanın hidâyetini amaç edinmiştir. Bundan dolayı değindiği konuların odak noktasında hep insan olmuştur. Yaşadığımız çevrede bulunan bütün varlıkların insanoğluyla doğrudan veya dolaylı olarak bir münasebeti bulunmaktadır. Yine insanın yaşadığı çevrede bulunan her türlü olay bir yasaya ve sebebe binaen olmaktadır.

Bunları fark eden insanın da bunlara ilgisiz kalması, ibret nazarıyla bakmaması düşünülemez. Kur'ân'ın amacı da Allah'ın bu özellikleriyle şekillendirdiği insanı özüne döndürerek, yaratılış amacını gerçekleştirmesini sağlamasına katkıda bulunmaktadır. Burada kastedilen kavramın da fitrat olduğu âşikardır. Bunun yolu da ilâhi vahyi gerçek anlamda anlayabilmek ve yaşayabilmek için yaratılan her varlığa ibret nazarıyla bakmak ve tefekkür mefkûresini sürekli açık tutabilmektir. İnsan, fitrat özelliği ile etkilenen ve etkileyen özelliklere sahip bir şekilde yaratılmıştır. Bundan dolayı da Kur'ân ona bu özelliklerini kullanabileceği alanları açmış ve karşısına sürekli düşünebileceği olayları göz önüne sermiştir. İlâhî mesaja kulak vermeyip özünden uzaklaşan birçok kavmin çeşitli doğa olaylarıyla helak edildiklerini, bunun yanında kendilerine getirilen ilahi vahyi özümseyen kavimlerin de müreffeh bir hayat sürdürdüklerini Kur'ân bize haber vermektedir. Geçmişte yaşanan bu olaylar da bütün insanların hafızasında önemli bir kayıt oluşturmuştur. Kur'ân'ın insanı merkeze alan anlayışı neticesinde gelen vahiyler, onu özüne dönüp yaşantısını olumlu yönde şekillendirmesini amaçlamıştır. Bundan dolayı da Yüce kitabımızda bahsedilen her olayın bir hikmeti ve sebebi olduğunu muhatabına haber vermektedir.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışmamızda özellikle son dönem müfessirlerinden olan Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'ân Dili*" tefsiri günümüze en yakın zamanda yazılan tefsirlerden olması hasebiyle Kevnî âyetlerin yorumlanması bakımından önem arz etmektedir. Çünkü diğer eski tefsirler yazıldığında bilimsel ve teknolojik ilerlemeler bu derece gelişmiş ve ileri düzeyde değildi. Onun için bu çalışmamız yakın zaman tefsirlerinden olması özelliğiyle bu konuların daha iyi irdelenmesi ve açıklanması

durumunu gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda yaşadığımız çevrede şahit olduğumuz olaylara ve gelişmelere kayıtsız kalmamız mümkün değildir. Var olan herşeyin bir sebebi olduğundan insan bunu merak etme durumuyla karşı karşıya gelmektedir. İşte insanın merakını giderip ona sağlıklı bilgiler sunacak olan da Yüce kitabımız Kur'ân ve onda bulunan kevnî âyetlerdir. Yine çalışmamız diğer bazı tefsirlerdeki kevnî âyet yorumlarını da içermesi ve aralarında karşılaştırma yapmak bakımından da önemi bulunmaktadır.

İnsanoğlu yaratıldığı ilk günden itibaren bir arayış, sorgulayış içine girmiş, ben kimim, nerden geldim nereye gidiyorum, bu dünyadaki amacım ne gibi soruları hep sorar olmuştur. Bu sorulara cevap aramış, bu arayışında naklî ve aklî delillerden faydalanarak naklî delillerin en önemlisi olan Kur'ân-ı Kerim'i kendisine rehber edinmiştir. Kur'ân'da ise kevnî âyetler bu arayışa ışık tutacak, yol gösterecek bilgileri insanoğluna hep sunmuştur. Bu sayede insan, yaratılanların en şerefli olma yolunda cehd ve gayretini arttırmıştır.

İnsan yaratılış özelliğiyle diğer canlılardan akıllı ve düşünebilme özelliğiyle ayrılmaktadır. Bu özelliğinden dolayı hep bir arayış ve merak içerisinde olmuştur. İnsan Dünya'ya ilk geldiğinden itibaren sorgulama ve sorular hayatında önemli bir yer işgal etmiştir. Bu soruların cevabının arandığı ilk kaynak ise yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Özellikle çalışma konumuz olan kevnî âyetler incelendiğinde bu konuda birçok bilgi bulunduğu görülmektedir. Evrenin yapısından başlayarak en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün olaylar hakkında bilgilenmek mümkündür. İnsanın yaşadığı çevrede, her gün karşılaştığı olaylara dikkat etmemesi mümkün değildir. Güneş'in doğuşundan batışına, gecenin ve gündüzün art arda gelmesi, mevsimlerin belirli bir sistem üzere değişmesi gibi birçok durum gözler önünde gerçekleşmektedir. Bilimsel faaliyetler binlerce yıldır devam etmekte ve her geçen zamanda yeni buluşlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu buluşlar sonuçta Yüce Allah'ın evrende koymuş olduğu kanunlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Kur'ân'da evrenin işleyişiyle ilgili âyetlerin bulunması da gâyet doğal bir durumdur. Aynı zamanda Kur'ân'da kevnî âyetlerin sayısının bir hayli fazla olduğunu da görmekteyiz. Allah evrende yaratmış olduğu her şeyde bir sebep var etmiş ve hiçbir şeyi rastgele ve tesadüfen yaratmış değildir. Bunun sonucu olarak bu muhteşem düzen ve işleyiş Yüce Allah'ın varlığının

ve birliđinin delillerini ortaya koymasý bakımýndan kevnî âyetlerin de önemli bir yere sahip olduđunu göstermektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Yüce Allah'ın evrende koymuş olduğu mükemmel düzenden hareketle kevnî âyetlerin insanın inanç dünyasına etkisini belirlemektir. Aynı zamanda Kur'ân'ın kevnî âyetlerin bilimsel çalışmalara ne derece katkı sağladığını ortaya koymak, insanın yaratıcısını daha iyi tanınmasına ve evren - Allah ilişkisini irdeleyerek uçsuz bucaksız bu âlemin Yüce Allah'ın eseri olduğu, her şeyin insanın emrine verilerek insanoğluna sunulan bu imkânların sebepsiz olmadığını ortaya koymaktır.

Ayrıca sürekli değişen dünyamızda yeni gelişmeler, yeni buluşlar, yeni teknolojiler insana sunulan imkânların ne derece fazla olduğunu bize göstermektedir. Bu üretilen maddeler sonuçta Allah'ın koymuş olduğu kanunlar ve yasalar sonucunda oluşmakta ve insanoğlu bu yasalardan hareketle yeni şeyler üretebilmekte ve ürettiklerini geliştirebilmektedir. Onun içinde insan hayatý bu gelişmeler sayesinde kolaylaşmakta ve daha müreffeh hale gelmektedir.

Hızla değişen dünyamızda sadece teknolojiye değil, birçok alanda bilimsel gelişmelerle karşı karşıya olduğumuz âşikardır. Sağlıktan çevreye, bilimden fene, teknolojiye haberleşmeye, ulaşımdan altyapıya ilerlemenin temelinde evrende bulunan düzenin ve sistemin önemli bir yeri olduğunu müşâhade etmekteyiz. Böylece ortaya çıkan bu gelişmelerin insan hayatını kolaylaştırdığından insanın bunu ne derece idrak edip, bu imkânların kendisine verilmesinden hareketle yaratıcısına ulaşma ve daha iyi tanıma adına ne gibi faaliyetler içerisinde olduğu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanında yukarıda bahsedilen durumlardan hareket edilerek Kur'ân'ın bütünlüğü içinde birbiriyle ilintili bir biçimde bulunan kevnî âyetlerin, diğer Kur'ân âyetleri arasındaki yerini ve bu âyetlerin insan hayatındaki önemini belirlemek için bazı tefsirlerle beraber Elmalılı tefsirindeki literatürü sunmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Ayrıca aşağıda belirtilen soruların cevaplanması da bu araştırmanın amacını ortaya koyacak olan yardımcı hedeflerdendir.

1. Âyet nedir? Kur'ân'da bahsedilen âyet kavramı neyi ifade etmektedir?
2. Kur'ân'da birçok âyette tabiatın örnekler verilmesinin sebebi nedir?
3. Kur'ân'da iman esaslarıyla kevnî âyetler arasında nasıl birbağlantı bulunmaktadır?
4. Kur'ân'daki bulunan kevnî âyetlerin sayısının fazla olması müfessirlerimizin nasıl bir bakış oluşturmalarına sebep olmuştur?
5. Kevnî âyetleri in yorumlanmasıyla İslam dünyasında bilimsel ve teknolojik alanda bir ilerleme sağlanmış mıdır?
6. Bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya konan bulgularla, önceki dönemlerde yapılan kevnî âyetleri in yorumlanmasıyla sonraki dönem tefsirleri yorumları arasında bir değişiklik bulunmakta mıdır?
7. Kevnî âyetlerin Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlamada ne gibi etkisi bulunmaktadır?
8. Elmalılı tefsirinin kevnî âyetleri yorumlamadaki yöntemleri yeni yapılacak tefsir çalışmalarına ne gibi katkı sağlamıştır?

Sınırlılıklar

Çalışmamız kevnî âyetleri in yorumlanmasıyla ilgili olarak bazı tefsirlerdeki izahların yanında ana kaynak olarak "*Hak Dini Kur'ân Dili*" tefsirinde değerlendirilen kevnî âyetlerin yorumlanma biçiminin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. Kevnî âyetleri inceleyen tefsirler içerisinde günümüze en yakın zamanda yazılan tefsirlerden olması hasebiyle önem arz etmektedir. Kevnî âyetlerin ise tamamının yorumlarını irdelemek mümkün olmadığından konunun ana meselesine temas eden kevnî âyetler ve yorumlamaları esas alınmıştır.

Kur'ân'da bulunan kevnî âyetler değişik sûrelerin değişik âyetlerinde bulunmaktadır. Yani belirli bir sistematığe göre dağıtılmış değildir. Biz de çalışmamızda her sûrede bulunan kevnî âyetleri sırasına göre irdelemek yerine, konu başlıklarımızla ilgili olanları incelemek suretiyle çalışmamızı oluşturmaya çalıştık. Bu şekilde aynı âyeti tekrar tekrar değerlendirme yapmaktan kaçınmış olacağız. Yine çalışmamız evren ve tabiat eksenindeki kevnî âyetlerden oluşarak sınırları belirlenmiştir.

Yöntem Ve Teknikler

Çalışmamız teorik ve nitel bir çalışmadır. Kur'ândaki bazı kevnî âyetleri, müfessirlerin yorumlama ve açıklamalarının irdelenip değerlendirilmesi üzerine oluşmuştur.

Diğer tefsirlerdeki kevnî âyetleri in yorumlanma biçimleri ile “*Hak Dini Kur'ân Dili*” tefsirindeki yorumlanma biçimleri karşılaştırılarak, önceki dönem yorumlarıyla günümüz yorumları arasındaki farkın ortaya konması, zamanın ilerlemesiyle yorumlarında ne gibi değişmeler olduğunu tespit etmek bakımından değerlendirme imkânını ortaya çıkarmıştır.

Bazı kevnî âyetlerin yorumlanmasında literatür çalışması şeklinde araştırma yapılmış olup, insanoğlunun sürekli bir arayış içinde kevnî âyetlerden her dönemde istifade edip, inanç, itikat, ibadet, muamelat, ahlak konularına bakış açısı geliştirmeye katkısı irdelenmiştir.

Burada Elmalılı ve diğer bazı tefsirler içerisinde;

- a) Kevnî âyetlerin yorumlanma şekilleri,
- b) Kevnî âyetlerin yorumlanması süreçleri/yolları,
- c) Müfessirlerin kevnî âyetleri in yorumlarından ortaya koydukları bulgular, sonucunda yaptıkları karşılaştırmalar genel hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Yapılan karşılaştırma Elmalılı tefsirinin yanında belirlenen bazı tefsirlerin incelenmesi şeklinde yapılmıştır. Bir de âyet kavramından hareket ederek tefsirler arasındaki ilişki titizlikle dikkate alınmıştır. Bundan dolayı âyet kavramı bağlamında

sürecin işleyişi kevnî olmayan diğer âyetleri de göz önünde bulundurarak, bütüncül bir bakış açısını yansıtacak şekilde incelemeye tâbi tutulmuştur. Onun için âyet kavramının özel bir bölüme ayrılarak araştırılması sağlanmıştır. Çalışmamızda birinci kaynak olarak Elmalılı tefsiri ve yanında diğer bazı tefsirler ikincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Kaynakları

Tezimiz “*Hak Dini Kur’ân Dili*” tefsirindeki kevnî âyetlerin yorumlanması olduğu için öncelikle en çok kullandığımız kaynağımız Muhammed Hamdi Yazır’ın (ö. 1942) isimli eseridir.

Çalışmamızda başvurduğumuz en önemli kaynaklardan biri de Fahreddin Râzî’nin (ö.606/1209), “*Mefâtihu’l-Gayb/Tefsiri’l-Kebîr*” isimli meşhur tefsiridir. Eser, kevnî âyetlere en fazla yer veren tefsirlerden olmasıyla önemli bir yere sahiptir. Yine klasik dönem tefsirlerinden Kâdî Beydâvî ‘nin (ö.685/1286), “*Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vil*” isimli tefsiri ile Ebû Berekât en- Neseî’nin (ö. 710/1300), “*Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vil*” isimli tefsirleri yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Bunun yanında modern dönem dirâyet tefsirleri arasında bulunan tefsirlerden Mevdûdi’nin (ö.1979), “*Tefhimu’l-Kur’ân*” ı da faydalandığımız eserlerdendir.

Yukarıda bahsedilen tefsirlerin yanında Kur’ân’da Allah-tabiat-insan ilişkisi kevnî âyetlerin Kur’ân’daki kullanıldıkları yerler hakkında önemli bilgiler bulunan kaynaklardan biri de Celâl Kırca’nın “*Kur’ân-ı Kerim’de Fen Bilimleri*” adlı çalışmasıdır. Yine bu konuda yapılmış önemli çalışmalardan biri de Abdulmacid Okçu’nun “*Kur’ân’a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*” eseri yararlandığımız kaynaklardandır.

Çalışmamızdaki kavramların açıklanması ve izahının yapılmasında daha çok bilinen sözlükler kullanılmıştır. Bu çalışmada müracaat edilen en önemli kaynaklar İsfehânî’nin “*el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân*” isimli eseriyle İbn Manzûr’un “*Lisânu’l-Arab*” adlı çalışması olmuştur.

Tezimizde tefsir tarihiyle ilgili yapılan çalışmalardan olan İsmail Cerrahoğlu’nun “*Tefsir Tarihi*” adlı eseri, bunun yanında Muhsin Demirci’nin “*Tefsir*

Usûlü ve Tarihi”, Zehebî'nin “*Et-Tefsîrve'l-Müfessirûn*”, Mehmet Sofuoğlu'nun “*Tefsire Giriş*” isimli eserleri de önemli tefsir usûl ve tarihi kaynaklarımız arasındadır.

Tezimiz boyunca Kur'ân âyetlerinin meallerinden Elmalılı M.Hamdi Yazır'ın Kur'ân Meali ve Hayrettin Karaman başkanlığındaki komisyon tarafından hazırlanan “*Kur'ân Yolu Meali ve Tefsiri*” isimli eserlerden de faydalanılmıştır. Âyetlerin mealleri hiçbir değişiklik yapılmadan aktarılmıştır.

Kevnî âyetlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır. Haluk NURBAK'ın “*Kur-an'ı Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*” gibi kitabının yanı sıra yazılan makalelerin bazıları da şunlardır.

Abdülbaki Güneş'in “*Kur'ân'da Kevnî Âyetler*” Hüseyin Akyüzoğlu'nun “*Taberî Tefsiri'nde Kevnî Âyetlerin Tefsiri*”, Mehmet Bulğen'in “*Son Dönem Osmanlı Kelâmcılarının Kevnî Âyetleri Yorumlama Yöntemleri Üzerine: Ömer Nasuhi Bilmen Örneği*”, Veysel Güllüce'nin “*Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Kevnî Âyetlere Yaklaşımı ve Bilimsel Tefsirdeki Yeri*” makelesinin yanı sıra bu alanda yapılan diğer çalışmalardan da istifade edilmiştir. Yazılan tezleri de şu şekilde sıralayabiliriz; Asım DURAN'ın “*Dirâyet Tefsir Geleneğinde Kur'ândaki Kevnî Âyetlerin Yorumlanma Biçimi*”, Recep Orhan Özel'in “*Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsirciliği*”, İsmet Kürşat Atahan'ın “*Kevnî Âyetlerin Kur'ân Üslubu Bağlamında İncelenmesi*”, Hamza Yıldırım'ın “*Fahreddun er-Râzî'ye Göre Bazı Kevnî Âyetlerin Yorumu*” gibi çalışmalar eserimizden önce yapılmış çalışmalar olmakla beraber bu alanda yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN TEFSİR ANLAYIŞI VE “*HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ*” TEFSİRİ

1.1. HAYATI

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde yetişmiş âlimlerinden biridir. 1294/1877 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Babası, Burdur'un Gölhisar kazası, Yazır Köyü halkından Numan Efendi'dir. Numan Efendi Elmalı Şer'iyye Mahkemesi'nde başkâtiplik yapmış bir memurdu. Annesi Elmalı âlimlerinden Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır.¹ Yazır, hem anne hem de baba tarafından ilimle meşgul olan bir aileye mensuptur.²

Elmalılı Hamdi Yazır, ilk ve orta öğrenimini gördükten sonra Kur'ân hafızlığını Elmalı'da tamamladı. Sonra dayısı Mustafa Efendi ile beraber İstanbul'a gitti. Orada Ayasofya Medresesinde öğrenime başladı. (1895) Medresede Kayserili Mahmut Efendi'nin tedrisine devam etti ve icazet aldı. Hocası ile kendisinin adları aynı olduğu için hocasına Büyük Hamdi kendisine de Küçük Hamdi ismi verilmiştir. Soyadı kanununun çıkarılmasından sonra köyünün ismini (Yazır) soyadı olarak almasına rağmen doğduğu yeri olan Elmalı ismiyle tanınmıştır.³

Yazır, eğitimine devam ettiği dönemlerde Arif ve Sami Efendilerin hat derslerine devam ederek bu alanda da icazet sahibi oldu.⁴ 1904 yılında girdiği ruûs imtihanında başarılı oldu. Bu dönemde devam ettiği Mekteb-i Nüvvâb'dan (Hukuk fak.) birincilikle mezun olup ve kadı icazetnâmesi almıştır.⁵

¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1971, C. I, s. 15.; Fatma Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 18.

² Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, Cihan Yayınları, İstanbul 1987, s. 9.

³ Yusuf Şevki Yavuz, “*Elmalılı Hamdi Yazır*”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C. XI, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, s.57.

⁴ Hüsrev Subaşı, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızın Yeri”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s.319.

⁵ Yavuz, *a.g.e.*, C.XI, s.57.

Osmanlı medreselerinde yapmış olduğu müderrislik görevinin yanında önemli dairelerde memuriyetlik de yapmıştır. Ekim 1906'da Meşihat Mektebi kâleminde memuriyete başlamıştır.⁶ II. Meşrutiyetin ilanı ile yapılan seçimlerde Antalya'dan milletvekili olmuştur. Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasına katkı sağlamıştır.⁷

1908 yılında dersiâm (profesör) olmuştur. II Abdühamid'in padişahlıktan alınmasını kabul etmeyen fetva emini Nuri Efendi'yi ikna ettiği ve fetva nüshasını yazarak tahttan indirilmesinde etkili olduğu,⁸ söylenmesine tarihçi yazar Mustafa Armağan şu şekilde itiraz eder:

“II. Abdülhamid'in hal fetvasını Elmalılı Hamdi Yazır'ın vermediğini, çünkü onun ne şeyhülislâm ne de fetvaemini olduğunu belirterek olayın esasını şu şekilde izah eder: Kendisinden fetva istenen fetvaemini Hacı Nuri Efendi, fetvayı vermeye yanaşmamış, suçlamaları (31 Martı tezgâhlamak, dini kitapları tahrif edip yaktırmak ve devlet hazinesini saçıp savurmak) kabul etmemiş, Padişah'ın kendisinin çekilmesini uygun bulmuştu. Ancak sarıklı milletvekilllerinden Mustafa Asım Efendi, Hacı Nuri Efendi'ye eğer fetvayı vermezse İttihatçıların Abdülhamid'i öldürecek kadar gözlerinin dönmüş olduğunu söyleyip onu razı etmiştir. Merhum Elmalılı sadece hal fetvasının müsveddesini yazmıştır.”⁹

diyerek yapılan iftiraların gerçek olmadığını söylemiştir.

Elmalılı daha sonra Şeyhülislâmlık Mekteb-i kaleminde görev yapmıştır. Mekteb-i Nüvvab ve Mekteb-i Kudât'ta fıkıh, Medresetü'l-Mütehasisin'de usûlü'l-fıkıh, Süleymaniye Medresesinde mantık, Mülkiye Mektebinde vakıf hukuku derslerini okutarak hocalık yapmıştır. 1915-1917 yıllarında huzur derslerine bizatihi iştirak etmiştir. 1918 yılında Şeyhülislâmlığa bağlı olan Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye üyeliğine, bir süre sonrada bu kurumun başkanlığına atanmıştır. Israrla yapılan teklifler üzerine Damat Ferit Paşa'nın hükümetlerinde evkaf nazırı görevini icra etti. Bu görevi icra ederken ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ödülü verildi. Eylül Ayı'nın on beşi 1919 yılında âyan heyeti üyeliğine getirildi. İlmî makamı Süleymaniye Medresesi müderrisliği olarak belirlendi.¹⁰

Cumhuriyet'in ilanından sonra görevde bulunduğu memuriyetler kapatılınca bir süre işsiz kaldı. Milli Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için

⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Akçağ Yayınları Ankara 2011. Mukaddime.

⁷ Yazır, *a.g.e.*, s. 15.

⁸ Yavuz, *a.g.e.*, C.XI, s.57.

⁹ “II. Abdülhamid'in hal fetvasını Elmalılı Hamdi Yazır mı vermiştir?”, www.mustafaarmagan.com.tr, 15 Eylül 2010.

¹⁰ Yavuz, *a.g.e.*, C.XI, s. 57.

İstiklal Mahkemesi'nce gıyabında idam kararı verilmesi üzerine Fatih'te bulunan evinden alınıp, Ankara'ya gönderildi ve burada tutuklu kaldı. Mahkeme sonucunda suçsuz bulundu. Serbest kalınca İstanbul'a döndü ve İstanbul'da câmiye gitme dışında evinden dışarıya çıkmadı. Herhangi bir geliri olmadığı ve maddi sıkıntılar yaşadığı için bu dönemlerde Metalib ve Mezahib adlı eserini tercümesini bitirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan karara göre Türkçe bir tefsir hazırlanması görevi Diyanet İşleri Başkanlığınca kendisine verildi. Elmalılı bunun üzerine tefsiri yazmaya başladı. “*Hak Dini Kur’ân Dili*” adını verdiği eserini vefatından önce tamamlamayı başardı.¹¹ 27 Mayıs 1942 yılında Erenköy’de vefat etti¹² ve Sahray-ı Cedid mezarlığına defnedildi.¹³

1.2. BASILMIŞ VE BASILMAMIŞ ESERLERİ

1.2.1. Basılmış Olan Eserleri

Basılı olan eserlerini şöyle sıralayabiliriz.

1.2.1.1. *Hak Dini Kur’ân Dili*

Diyanet İşleri Başkanlığınca yazdırılmış olup 1936 yılında ilk baskısı yapılmış olan dokuz ciltlik bir tefsirdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşan din ve kültür alanındaki ihtiyacın Latin harfleriyle yapılacak tefsir ve hadis çalışmalarıyla giderilmesi düşüncesi Meclis'te söz konusu edilince; Diyanet İşleri Başkanlığı meal çalışmasını M. Akif'e ve tefsir çalışmasını da Elmalılı'ya teklif etmişti. Daha sonraki zamanda Akif'in bu işten ayrılmasıyla hem meal hem de tefsir çalışmasını yapmak Elmalılı'ya kaldı. Elmalılı, 1926 yılında başladığı çalışmasını 1938 yılında tamamladı. Eser, 1935-1939 yılları arasında 9 cilt olarak 10.000 adet basılmıştır. Kitapta kullanılan dilin anlaşılması günümüz insanına ağır geldiğinden, üç ayrı heyetçe sadeleştirilmiş ve bastırılmıştır.¹⁴

Elmalılı tefsirinin orijinal özelliklere sahip olmasının yanında, mealleri günümüz Türkçesi açısından da anlaşılması zor ifadeler içerse de klasik bir meal metni olma özelliğini sürdürmektedir. Üzerinde birçok sadeleştirme yapılmasının sebebi de bu

¹¹ Yavuz, *a.g.e.*, C.XI, s. 58.

¹² Paksüt, *a.g.m.*, s. 19.

¹³ Yavuz, *a.g.e.*, C.XI, s. 58.

¹⁴ Mustafa Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XV TDV Yayınları, İstanbul 1997, s.163.

yüzdendir. Mealleri vermeden önce tefsiri üzerinde yorucu bir çalışma yapması da meallerin şekillenmesine katkı sağlamıştır.¹⁵

Bu tefsir ilk günden bugüne kadar İslam kültürüne önemli katkı sağlamış bir kaynak olma özelliği kazanmıştır. Eser hakkında yurtdışında ve yurt içinde olmak üzere doktora çalışmaları yapılmış, tefsirinin farklı yönlerine ilişkin Yüksek Lisans tezlerinin yapıldığı bilinmektedir. Yine Elmalılı'nın tefsirinde, tefsire geçmeden verilen meal kısımları esas alınarak birtakım katkılarla müstakil mealler oluşturulmuştur. Ayrıca Elmalılı Tefsirinden, "Kur'ân, Tevhid, İnsan, Kadın, İbadet ve Toplum" başlığı altında toplanan özlü konular bir kitap haline getirilmiştir.¹⁶

1.2.1.2. *İrşâdu'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkâf*

Yazır'ın Mülkiye Mektebinde vakıflara ilişkin ders notlarını gözden geçirerek okutmak üzere hazırladığı ders kitabıdır. Bu eser TDV yayınlarında "*Elmalılı Hamdi Yazır Gözü ile Vakıflar*" adıyla basılmıştır.¹⁷

1.2.1.3. *Metâlib ve Mezâhib*

Eseri yazarlar iki Fransız Felsefe tarihçisi Paul Janet ve Gabriel Seailles'dir. Orjinal adı "*Histoire de la Philosophie*" olan bu eser 1923 senesinde Elmalılı M.Hamdi Yazır tarafından "*Metâlib ve Mezâhib*" adıyla tercüme edilmiştir.¹⁸Bu eserde İslam bilginlerinin garb fikirlerini daha derli toplu öğrenmelerini amaçlamaktadır. O'nun bu esere yazdığı mukaddime ile geniş dipnotlar, felsefi bakımından önemlidir. Bu dipnotlarda İslam dünyasının içe dönük kritiği yapılmaktadır.

¹⁵ İbrahim Hilmi Karşlı, "Tefsiri (Anlam Merkezli) Tercüme Açısından M. Hamdi Yazır Meal Tarzı", *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, 2-4 Kasım 2012, 1. Baskı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 41.

¹⁶ Şadi Eren, *Elmalılı Hamdi Yazır'dan Tefsir Nükteleri*, 1. Baskı, Zafer Yayınları, İstanbul 1998, s.109.

¹⁷ Yavuz, *a.g.e.*, C.XI, s. 58.

¹⁸ Recep Orhan Özel, *Elmalı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsirciliği*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2002, s. 19.

1.2.1.4. *İstintâci ve İstikrâi Mantık*

Süleymaniye Medresesinde ders olarak okutulan bu kitap batı düşüncesini tanımak amacıyla İngiliz filozoflarından “Alexandre Bain”in eserini Fransızca’ya aktarılan tercümesi Türkçe’ye çevrilmiştir.¹⁹

1.2.2. Makaleler

Sebîl-ür-Reşâd, Sırât-ı Müstakim, Beyânül-Hak mecmualarında, farklı tarihlerde yazılmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır.²⁰

1.2.2.1. *Sebîl’ür- Reşâd Dergisinde Yayınlanmış Makaleler*

“Ulûm-ı İslâmiye’nin Ruhu ve Mizaç Tasnifi”, “Müslümanlık Mâni-i Terakki Değil Dâmin-i Terakkidir”, “Hz. Muhammed’in Dini İslâm”, “Ru’yet-i Hilal Meselesi”, “Dibâce”, “İlhad Ne Büyük Cehalettir”, “Hayat ve Ubûdiyet”, “İzdirabâtı Beşerin Sebebi Şirktir.”²¹

1.2.3. Basılmamış Eserleri

1. Sûrî Mantığa ait bir eseri,
2. Yarım Vaziyette Bir Hukuk Kâmusu,
3. Usûl-ü Fıkh’a dair bir eseri,
4. Noksan bir divanı.²²

1.3. İLMİ ŞAHSİYETİ

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, döneminde yaşayan âlimler arasında benzerine az rastlanan geniş ufuklu, kültürel derinliğe sahip, mütefekkir bir din âlimi olmasının yanında sanat ve estetik yönü öne çıkan bir kişiliği bulunmaktaydı. Türkçe,

¹⁹ Özel, a.g.e., s.19.

²⁰ Asım Cüneyd Köksal, Murat Kaya (hızl.), *Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler*, 2. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul 2011, s. 18.

²¹ İsmet Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, 4-6 Eylül, Ankara 1991, s. 172.

²² Köksal, Kaya, a.g.e., s. 19.

Arapça ve Farsça şiirler yazmasına karşın, bu özelliği çok bilinmemektedir.²³ Tefsir, fıkıh, hadis gibi Temel İslâm Bilimleri alanlarında derin bir anlayış sahibi; ayrıca tasavvuf, felsefe, kelâm alanlarında da söz sahibidir. Bununla beraber dil ve sanattaki birikiminide göz ardı edemeyiz, onun tercüme çalışmaları ve hat alanında verdiği eserler bunun bir göstergesidir.²⁴

Elmalılı'nın asıl uzmanlık alanı fıkıhtır. İlk eserleri de çoğunlukla fıkıhla alâkalıdır. Ancak İslâmi ilimlere yönelik bütüncül bir bakış sahibi olan Yazır'ın okumalarının daha ilköğrenim yıllarından itibaren çok geniş bir alanda eğitim aldığı görülmektedir. İslâm düşüncesine ve İslâmi ilimlere yönelik bu bütüncül bakışı, kronolojik olarak yansıttığını makalelerinde göstermektedir. O'nun bu özelliği sebebiyledirki, daha önce Kur'ân ilimleri ve tefsirle alanında herhangi bir çalışması bulunmamasına rağmen Kur'ân'ı tefsir etme görevi kendisine verilmiş ve O da bu işi hakkıyla yerine getirmiştir.²⁵

Elmalılı, on beş yıl boyunca fıkıh eğitimiyle meşgul olmuş, bundan sonra ise Batı hukuk sisteminin temel esaslarını ortaya koymak ve İslâm şeriatının insani ve toplumsal değeri ile batı hukukunun ilmi yönden kıyaslamasını yapmak amacını gerçekleştirmek üzere Fransızca öğrenmiştir.²⁶

1.4. TEFSİR ANLAYIŞI

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "*Hak Dini Kur'ân Dili*" tefsirinde, Kur'ân'ı Kerim'in en iyi şekilde anlaşılması için büyük gayretler göstermiş bir müfessir ve mütefekkindir. Kendisinden sonra yapılan ilmi çalışmalara da ışık tutan birçok önemli özelliği tefsirinde barındırmaktadır.

Tefsirinde Kur'ân'ı bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Bir âyetin tefsirini müstakil olarak değil diğer âyetler bağlamında tefsir etmeyi tercih etmiştir. Tefsiri hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri özellikleri taşımakla beraber, bu iki özelliği kendi mecralarında değerlendirerek, akıl ve nâkilin birbirlerine muâriz değil, mutâbık oldukları düşüncesiyle tefsirini yazmıştır.

²³ Yavuz, *a.g.e.*, C. XI, s. 58.

²⁴ Ersöz, *a.g.e.*, s.173.

²⁵ Köksal, Kaya, *a.g.e.*, s. 21.

²⁶ Köksal, Kaya, *a.g.e.*,s.22.

Elmalılı'nın tefsir anlayışını da, niteliklerini geleneksel Fâtiha-Nâs türü Kur'ân tefsiri yazan müfessirlerin anlayışından ve metodundan ayrı düşünmek doğru olmaz. Şu halde diyebiliriz ki Elmalılı'nın tefsir anlayışında da temel noktalarda geleneksel Kur'ân tefsiri yazan müfessirlerin anlayışıyla büyük bir benzerlik vardır. Yani önceki Kur'ân tefsirlerindeki unsurların hepsini, Elmalılı'nın tefsirinde bulmak mümkündür. “*Hak Dini Kur'ân Dili*” tefsirinde kelimelerin lügavi ve ıstılâbî manalarının ele alınmasından metnin eşsizliğinin, sûreler ve âyetler arası tenasübün vurgulanmasına, âyetlerin nüzul sebeplerinden nâsih-mensûh konusuna, sahahe ve tabî'n müfessirlerinin görüşlerinden daha sonraki müfessirlerin yorumlarına kadar akla gelebilecek bütün unsurlar mevcuttur.²⁷

O'nun tefsir anlayışında ve geniş ufuklu bir müfessir olmasında, gelenekçi özelliklerin yanında almış olduğu felsefe eğitimi ve Fransızcadan yaptığı çeviriler de etkili olmuştur. İçinde yaşadığı toplumun ekonomik, siyasi ve kültürel durumu da onun düşüncelerine dolayısıyla da tefsirine de yansımıştır. Yüce kitabımız Kur'ân'ı tefsir ettiğinden okuyucuyla da arasında samimi bir iletişim kurabilmenin gayretinde olmuştur. Örneklerinde genelde hayatın içinden olan anlaşılabilir somut misaller üzerinde durmuş, karmaşık izahlardan kaçınmıştır.

Tefsirinde yaşadığı dönemin sorunlarına da değinmiş ve sorunlara çözüm önerileri sunmuştur. Âyetleri mantık silsilesi üzerine aktarırken önceki tefsirlerin âyetlere yaklaşımlarını da nakletmiş ve onları o günün bilimsel verileriyle de kıyaslama yoluna gitmiştir.

Elmalılı'nın tefsirinin en önemli yönlerinden birisi de ilmi tefsir anlayışını yansıtan özellikleri bünyesinde barındırmasıdır. Bu durumda Kur'ân ile bilimin çatışmasının asla mümkün olmadığını, Kur'ân'la bilim arasında görülen tutarsızlıkların, ilmi verilerin gerçek manada ortaya konamamasından kaynaklandığını, yaptığı yorumlarda izah etmiştir. Bu konuda İsmet Ersöz, O'nun tefsirinin bilimsel yönü ile ilgili olarak Elmalılı'nın tefsirini yazarken, o günün gelişen tekniğine ve pozitif ilimlerine karşı ilgisiz kalmadığını, fennin imanı takviye edeceğine inandığını ifade

²⁷ Halis Albayrak, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, C. 34, sayı. 1, Nisan 1993, s.160.

etmiştir. Bu yüzden de, Kur'ân'ın her yüz yılda bir tefsir edilmesi gerektiğini, ilim ve fennin ulaşmış olduğu en son bilgilerin nazarı itibara alınmasını istediğini belirtmiştir.²⁸

Elmalılı, tefsirinin mukaddimesinde anlattığı üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı yaptığı dönemde mukavele gereğince tefsirde izleyeceği yolu anlatırken, kendi tefsirinin diğer tefsirlerden farklı kılan en önemli özelliklerinden birinin de ilmî tefsire yer vermesi olduğunu ifade eder. “Esbâb-ı nüzûl, nâsîh ve mensûh, bazen de mevâiz, ahlak, akaid ve a'mâl, hakâik-ahkâm gibi konularda izahlar getirmiştir. Bulduğumuz çağı ilgilendiren fen ilimlerine, hikemiyyâta ait durumlara da değinilir. Özellikle bu yönüyle diğer tefsirlerde bulunmayacak veya çok zor anlaşılabilir şeylerde bir hususiyeti bulursa gerekir.”²⁹ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Elmalılı, eserinin ilmî tefsir özelliklerini içerdiği için, kendi tefsirinin diğer tefsirlerden ayıran vasıflarından biri olarak zikretmiştir.

Elmalılı, Kur'ân'ın bir ilim ve marifet deryası olduğu noktasında geçmiş âlimlerden farklı düşünmez. Nitekim Rahmân sûresinin tefsirinde kendinden önceki müfessirlerin eserlerinden Kur'ân'ın içerdiği ilimlere dâir bazı görüşleri itiraz etmeden nakletmesi de bunu destekler mahiyettedir. Müfessir “*Rahmân, Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı, ona beyanı talim etti*”³⁰ âyetlerini tefsir ederken, sözü Kur'ân'a ve onun Allah tarafından Resul'e öğretilmesi meselesine getirerek şunları nakleder:

Alûsî'nin: “*Konuşan bin münasebet de gösterse, yine bunun ilim öğretiminden ibaret olduğunu bilmek gerekir*” sözünü örnek gösterir. Kur'ân'ın öğretimi mânâsına gelince, Kur'ân'a ilim izafe etmektedir. Bu, Kur'ân'ın yalnız lafızlarının değil, mânâsının da çok üstün bir tarzda ilim ifade ettiğini gösterdiğini, ancak bunun bazen işaret ve remizlerden kevnî hadiselerle vakıf olma derecesine kadar farklılık gösterdiğini ifade eder. İbnü Abbas'ın: “*Devemin ipi kaybolursa herhalde onu Allah'ın kitabında bulurdum*” sözünü ve Mûrsî'nin: “*Kur'ân, evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerini içine almaktadır*” sözlerini naklederek, Kur'ân'ın hakikatini ve tevilini ancak mütekellim olan (konuşan) Allah Teâlâ'nın bileceğini ifade eder.”³¹

²⁸ Ersöz, a.g.e., s. 174.

²⁹ Yazır, a.g.e., C. I, s.19.

³⁰ Rahman, 55/1-4.

³¹ Yazır, a.g.e., C. 3, s. 1921.

Yine O, Kur'ân'ın kevnî alanla ilgili bazı âyetlerini tefsir ederken bu âyetlerin, üst düzey bilgi birikimine sahip olmak kaydıyla öğrenilebileceğini kastederek, ümmi bir peygamberin bilmesi mümkün olmayan birtakım mucizeler içerdiğini ifade eder.³²

İlmî tefsir karşıtlarının iddialarına etkili bir şekilde karşılık verirken, onların sıklıkla ileri sürdükleri tezlerden birisi de bilimsel tefsir yapanların Kur'ân lafızlarını taşımadıkları birtakım manaları yükledikleri iddiasıdır. Elmalılı Kur'ân'ın lafızlarının önce lugavî manalar dairesinde anlayıp kabul etmek gerektiği üzerinde durur. Ancak zâhiri mâna ve hükümleri beyan ve tespit ettikten sonra onlara münâfi olmayacak birtakım işâretler ve tevillerden de bahseden zatların fikirlerinden istifade etmemenin bir tür mahrumiyet olduğunu belirtir.³³ Elmalılı mananın sadece zâhir yönü üzerinde durularak, işârî ve bilimsel manaların yok sayılması anlayışını kabul etmez. Bundan dolayı da tefsirinin bazı yerlerinde işârî tefsirin yapılabileceğini savunmakta ve bir tür işârî tefsir kabilinden saydığı bilimsel tefsir yöntemine dair bakışını da işârî tefsire dair yaptığı açıklamalarla birlikte ortaya koymaktadır.³⁴

Elmalılı ilmî tefsir anlayışını benimsemiş olmasına rağmen, Kur'ân'ın henüz kanıtlanmamış birtakım ilmî ve felsefi nazariyelere, varsayım ve faraziyelere göre tefsir edilmesine de sıcak bakmaz. Âyet ve hadislerin öncelikle zahiri üzere anlaşılmasının daha doğru olacağı kanaatindedir. Aksi halde hata ve yanlış düşme ihtimali bulunmaktadır. Geçmişte yapılan birtakım tevillerin bugün geçersiz hale gelmesi de bu tespitini haklı çıkarmaktadır.³⁵

Bilimsel tefsir yöntemine karşı çıkanlardan Emin el-Hûlî, Kur'ân'ın doğru anlaşılması için edebî tefsir yönteminin zorunlu olduğu görüşünü benimser ve eğer bilimsel bir tefsir yapılacaksa mutlaka Kur'ân'daki ilmî bir gerçeğe ters düşen açık bir nassın olmadığını tespitini yeterli olması gerektiğini ileri sürer.³⁶ Elmalılı ise ondan farklı düşünerek fen ve tecrübe sahasında yaşanan ilerlemelerin, Kur'ân'a ters düşmesi ve onunla çelişmesi bir yana Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkısı olacağını vurgular.

³² Mesut Okumuş, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın İlmî Tefsir Anlayışı", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 51, Sayı. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2015, s. 82.

³³ Yazır, *a.g.e.*, C. 8, s. 5613.

³⁴ Okumuş, *a.g.m.*, s. 85.

³⁵ Okumuş, *a.g.m.*, s. 89.

³⁶ Emin el-Hulî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Mevlüt Güngör (çev.), Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995. s. 41.

Netice itibariyle Elmalılı'nın tefsirinde hem rivâyet hem dirâyet metodunun izleri bulunmaktadır. Elmalılı, İbn Cerîret-Taberî, Zemaşerî, Râgıb el-İsfahânî, Fahreddin er-Râzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî gibi meşhur müfessirlerin kitaplarından önemli şekilde istifade etmiştir. Tefsirinde klasik dönem ve modern dönem tefsirlerinden faydalanmıştır. Görüşlerini Ehl-i sünnet âlimlerinin belirlediği yolda oluşturmaya çalışmıştır. Kur'ân'ı tefsir ederken döneminin tartışmalı konularına değinmiş, Kur'ân bütünlüğünde meseleleri değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Tefsirinde döneminin ilmî ve fennî ve teknik konularını da işlemeyi ihmal etmemiştir. Geniş bir ilmi derinliğe sahip olan Elmalılı tefsirinde felsefe, fıkıh, kelam, tasavvuf ve hadis alanlarıyla ilgili de geniş malumatlara yer vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ KEVNÎ ÂYETLER

2.1.ÂYET KAVRAMI

Kur'ân-ı Kerim kendini ifade ederken birtakım kavramları kullanmıştır. Bunların en önemlilerinden biri “âyet” kavramıdır. Kur'ân-ı Kerim'i tanımak için onun genel özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Kur'ân kavramları onun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kavramların kendi aralarında çok büyük bağlantı bulunmaktadır. Birbirini destekleyen bu kavramların başında âyet kavramı gelmektedir. Bilindiği üzere âyetler, sûreleri, sûreler de Kur'ân'ı Kerim'i oluşturmaktadır. Böylece insana hitap eden Kur'ân âyetlerle muhataplarına seslenmekte ve ilahî buyrukları aktarmada âyetler büyük önem arz etmektedir. Çünkü yaratılanların en şerefli olan insanın hayatını düzenli ve iyi bir şekilde sürdürebilmesi için âyetlere kulak vermesi ve onu iyi anlaması gerekmektedir.

Kur'ân âyetleri içinde bulunan kelimelerin hepsi bir anlam ifade etmektedir. İnsanın kalbine, yüreğine dokunan özelliğiyle bu kelimeler önce insanın, insanı kâmil olmasına katkı sağlamakta daha sonra ise toplumu ilâhi yasalara göre şekillendirmede büyük bir önem taşımaktadır. Kur'ân âyetleri bir durumu ifade etmek için ilahi mesajın tezahürü olarak gönderilmiş vahiylerden oluşmaktadır. Bu açıdan insanın sorularına cevap verip düşünmeye, hayata ibret nazarıyla bakmaya katkı sağlaması bakımından da önemlidir.

Konumuzla ilgili diğer âyetlerin de neler ihtiva ettiği incelendiğinde âyetlerin birbirlerini tamamladıkları ortaya çıkacaktır. Bu şekilde düşünen insan Allah'ın varlığı ve birliği inancı yani tevhit inancını pekiştirdiğini görecektir ve böylece âyetlerin aralarındaki bağın ne derece sağlam olduğunu görmüş olacaktır.

2.1.1. Âyet Kelimesinin Anlamı

Kur'ân'ın ana kavramlardan biri olan âyet kavramı Kur'ân'ın inzalından önce de Araplar arasında kullanılan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân indirildiği

çevrenin dil yapısına göre neşvünema bulmuştur. Bu özelliğiyle çağlara hitap ederken her dönemde canlılığını korumuştur.

Âyet kelimesi, iz, belirti, nişane, eser, açık, alamet, işaret, delil, kesin karar, ibret, Allah'ın varlığına birliğine işaret eden herşey³⁷ olarak tanımlanmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in nübüvvetinden önce de Araplar arasında çok yaygın olmasa da kullanılmaktaydı. Izutsu'ya (ö. 1993) göre âyet kavramı, gerçek Arap dilini meydana getiren bedevi dilinde kullanılmamıştır. Kullanıldığı zamanda dini anlamda kullanıldığına dair herhangi bir kanıt yoktur. Kavram, cahiliye döneminde tamamen dini anlamın dışında tabiat ile ilgili bir manayı ifade etmektedir. Ancak tek tanrı inancına sahip hanifler bu durumun dışındadır. Onlar, âyet kelimesini Kur'ân'ın kevnî âyetlerini ifade edici bir biçimde kullanmışlardır.³⁸ Buradan da anlaşılacağına göre âyet kavramı kevnî âyet bağlamında Araplar tarafından kullanılan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine âyet kelimesi, *alâmet*, *delil*, *ibret*, *işâret*, *mucize*, anlamlarında kullanılmaktadır.³⁹ Bu yönüyle âyet bir kavramı, bir durumu ispatlamak, kanıtlamak amacıyla kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca âyet, kelime olarak *görünür*, *açık alâmet* anlamlarına gelmektedir.⁴⁰ Bu yönüyle âyet herhangi bir konuda muârizların giderilmesinde, bir şeyin açıklanmasında da izahlar getirerek her ifadenin anlaşılmasına katkı sağlamakta olduğunu müşâhede ediyoruz. Örneğin hangi nesnenin hangi maddeden oluştuğu, ne işe yaradığı, gibi bilgilerin bu kavramla öğrenildiği âşikardır. İnsanların bir olay karşısındaki tutum ve bakışları, yüz ifadeleri de onun alâmeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece insandaki yüzündeki değişimler, ses tonu, el titremesi, göz kızarıklığı gibi hallerden onun o anki alâmeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna benzer görüşü Suyûtî'de (ö. 911/1505) görmekteyiz. O da âyet kelimesine alâmet anlamı vermektedir. Bunu Kur'ân-ı Kerim'den; “ *Peygamberleri onlara, onun*

³⁷ *Dini Terimler Sözlüğü*, “Âyet”, MEB Yayınları, Ankara 2009, s. 27.

³⁸ Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Süleyman Ateş (çev.), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, s. 128.

³⁹ Yavuz, “Âyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 242–243; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 24

⁴⁰ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Lisânu'l-Arab, I, t.y, C. I, s. 140; Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, s. 190.

*hükümdarlığının alâmeti, tabutun size gelmesidir*⁴¹ âyetiyle desteklemektedir. Bu âyetin işâret ettiği gibi âyet kelimesinin işâret, alâmet, ispat anlamını ifade ettiğini müşahede etmekteyiz.

Kelime anlamı olarak ise Allah'ın evrende yarattığı her varlığın özelliğini ortaya koyacak alâmetleri, işâretlerini de beraber var etmesi ve bu şekilde bu varlıkların alâmetleriyle bilinip tanınmasını ortaya çıkarmıştır. İnsanoğlunun evrendeki sistemi ve varlıkları tanıma arzusu asırlarca sürmüş ve kıyamete kadar da hep devam edecektir. Bu arayışta âyet kavramı bu özellikleriyle daha işlevsel hale gelmektedir. Böylece insan Allah'ın varlığını her âyette bularak yeni ufuklara, yeni buluşlara kapı aralayacaktır.

2.1.2. Âyet Kavramının Sınıflandırılması

Âyet kavramının temel anlamlarını belirttikten sonra diğer manalarını da açıklamakta fayda mülâhaza ediyoruz. Çünkü bir kavramın tek bir yönü bulunmamaktadır. Aynı kavramın ilişkili olduğu alt kavramları da yakından tanımak gerekmektedir. Âyet kavramı birbiriyle bağlantılı olduğu kavramlarla incelendiğinde Kur'ân-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı dönemin ve toplumun diliyle muhataplarına hitap ettiğini görmekteyiz. Bu hitap şekliyle o dönemde Yüce Allah'ın eşsiz sıfatları ve tevhit inancını yerleştirmek için inen âyetler aynı zamanda toplumu şekillendirirken, dil ve edebiyatta bir hayli ilerlemiş toplumu hayrete düşürecek tarzda etkilemekte ve bunların bir insanın sözü olamayacağı düşüncesinde birleştirmesi bakımından önem arz etmekteydi.

Âyet kavramı Kur'ân'da hem tekil hem de çoğul olarak toplam 382 yerde geçmektedir.⁴² Âyet kavramı yüce kitabımızda birden fazla anlamda kullanılmıştır. Değişik sure ve âyetlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Fakat bu farklı anlamların tamamen birbirinden uzak olduğunu söyleyemeyiz, çünkü bunlar arasında da bir bağlantı olduğunu irdelemeye çalışacağız.

Kur'ân âyetleri kevnî âyetleri bağlamında sürekli evrendeki kozmolojik yapıya ve tabiattaki düzene dikkat çekmekte ve Allah'ın varlığı ve birliğine işâret etmektedir.

⁴¹ Bakara, 2/248.

⁴² M. Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzil-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l Hadis, Kahire 2001, s. 130.

Çalışmamızın büyük bir bölümünde bu duruma atıf yapacağız. Âyet kavramını iki sınıfta inceleyebiliriz.

2.1.2.1. Tenzîli Âyetler

Âyet kavramı kullanım açısından değişik anlamlar ihtiva etmektedir. İslam düşünce sistemi her ikisi de Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden iki âyetten söz eder. Bunlardan birincisi evrendeki eşsiz denge ve düzenin; icat ve yaratılışın göstergesi olan *tekvîni* yani *fiili* âyet; diğeri ise Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderilen vahiylerden oluşan *tenzîli* yani *kavlî* âyettir. Bu iki âyetten biri diğerin tefsiri niteliğindedir.⁴³

Bu yönüyle tenzili âyetlerin Yüce Allah'ın kullarından istediği, emir ve yasakları, ahlaki ilkeleri içeren kanunlar, hükümler koyan âyetlerden müteşekkil olduğunu kolayca anlayabilmekteyiz. Yani inzal olan bu âyetler daha çok dini yaşama ve ibadetleri îfâ etme, sosyal ilişkileri düzenleme üzerine konulmuş ibarelerden oluşmaktadır. Tenzîli âyetlerde evrene ve tabiata dair hükümlere dolaylı olarak atıf yapılmaktadır.

Kur'ân, okunan âyetlerden meydana gelen bir kitaptır. Kâinat ise görünen, gözlemlenen âyetlerden meydana gelen bir kitaptır. Her iki kitap da esasen kudretli bir yaratıcının varlığına delâlet etmektedir. Burada bütün mesele, insanın kudret sahibi yaratıcıya iman edebilmek için bu âyetleri nasıl okuması ve nasıl algılaması gerektiğidir. Zîra niceleri âyetleri görürler, okurlar ancak ondan ders çıkarıp ibret alamazlar. Oysa esas olan âyetlerden ders çıkarıp ibret almaktır.⁴⁴

Kur'ân'ın bu sözlü âyetleri, bize birçok fiilî âyetleri haber vererek kâinatın sonsuz ve sınırsız şekilde işleyişini, sürekli gösterip herkesi bu hakikatler karşısında aciz bırakan bir sistemle her şeyi düzenleyip yönetenin yüce bir yaratıcı olduğunu anlatır. Akleden insanın dünyasında zihni uyumu ortaya koyma noktasında, her şeyin idarecisi olan Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerini ortaya koyar.⁴⁵

⁴³ Celâl Kırcı, *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, 3. Baskı Marifet Yayınları, İstanbul 1994, s. 17.

⁴⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve Bilim*, İlhan Kutluver (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 92.

⁴⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. I, 566-570.

Hız. Peygambere indirilen kitabın içerisinde yer alan, sûreleri oluşturan müstakil cümleler;⁴⁶ Kur'ân-ı Kerim sûrelerinin belli bölümlerinden her biri;⁴⁷ bir veya birkaç cümleden meydana gelen kelam⁴⁸ ya da önce ve sonrakilerden ayrı olan Kur'ân'da bulunan bir cümle⁴⁹ şeklinde yapılan tanımlardan hepsi tenzîli âyetleri ifade etmektedir.

Bu âyetler, benzerini meydana getirme imkânı bulunmaması,⁵⁰ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah tarafından gönderilen hak peygamber olduğunun ispatı olması,⁵¹ bir ifadeyi diğerinden ayırması veya harflerin bir araya gelmesi dolayısıyla âyet olarak tanımlanmıştır. Kısaca vahyin özünü ve ana gayesini oluşturan âyetlerin tamamını tenzîli âyet olarak sınıflandırabiliriz.

2.1.2.2. Kevnî (Tekvîni) Âyetler

Kur'ân'da üzerinde önemle durulan âyetlerden biri de kevnî âyetlerdir. Yüce Allah'ın eşsiz isim ve sıfatlarını, evrende koymuş olduğu muhteşem düzenin işleyişini anlatan âyetlere kevnî âyetleri denir. Kevnî âyetler insanı düşündüren, araştırmaya sevkeden yönüyle dikkat çekmektedir.

Bu âyetler evrenle beraber evrenin içindeki varlıklardan bahseder. Güneş, Ay, gezegenler, yıldızlar, dünya, dünya üzerindeki varlıklar, mevsimler, gece-gündüz, denizler, bulutlar, rüzgârlar, denizde seyreden gemiler, dağlar, ovalar, hayvanlar, böcekler, otlar, çiçekler, hâsılı yaratılan her şey (kevn) Allah'ın bir âyetidir. Burada âyet, bir şeye işâret eden, onun varlığını belirten alâmet anlamındadır. Gerçekte kâinatta gördüğümüz her şey Allah'a işâret etmektedir ve O'nun bir âyetidir.⁵²

Kevnî âyetlere baktığımızda sadece evrendeki düzenin işleyişi ile ilgili değil; aynı zamanda evrende yaşayan canlı cansız tüm varlıkları da kapsadığını müşâhede etmekteyiz. Evrendeki bu işleyişi Kur'ân, âfak ve enfüs kavramıyla ifade etmektedir. Bu durumu Yüce Rabbimiz; "*Vakti geldikçe insana, kâinatın uçsuz bucaksız ufuklarında ve*

⁴⁶ Demirci, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁷ Yavuz, "Âyet", *a.g.e.*, C. IV, s. 242-243.

⁴⁸ İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 55.

⁴⁹ Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s.145.

⁵⁰ Yunûs,10/38; Hûd,11/13; İsrâ,17/88; Tûr, 52/33-34.

⁵¹ İsrâ,17/88-96.

⁵² Abulmecit Okçu, *Kur'ân'a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*, 1.Baskı, Salkım Söğüt Yayınları, Erzurum 2009, s. 13.

*bizzat kendi iç dünyasında mesajlarımızı göstereceğiz. Ta ki bu vahyin tartışmasız bir gerçek olduğu herkes için ortaya çıksın.”*⁵³

Kevnî âyetlerde insanı hayrete düşüren, etkileyen, ibret almasını sağlayan, düşündüreren birçok yön bulunmaktadır.⁵⁴ Böylece insan kâinatı anlamlandırarak, hiçbir şeyin tesadüf eseri olmadığını, evrendeki birçok eşyanın kendisine hizmetkâr kılındığı kavrayarak, imanını ve rabbine bağlılığını pekiştirmiş olacaktır. Çünkü insanoğlu yaratılış özelliği olarak etkilendiği, tesirinde kaldığı durumlar karşısında farklı bir bakış açısı kazanabilmektedir. Bu da insanı daha çok şükretmesine ve sağlam bir inanç düşüncesi oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

Kevnî âyetleri in en belirgin özelliği tabiattaki olay ve durumları ifade etme yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabiatta bulunan cansız varlıkların da âyet kapsamında değerlendirildiğini açıkça mülâhaza edebilmekteyiz. Bu durum Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde ifade edilir:

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini isbatlayan) birçok deliller vardır.”⁵⁵

Elmalılı bu âyetteki: "Düşünüp, aklını kullanan bir toplum için elbette âyetler, deliller vardır" ifadesinde "âyet" kelimesinin, açık işâretler ve kati deliller, karşısında her hangi bir söz söyleme ihtimali bulunmayan apaçık mucize olduğunu ifade etmiştir. Kur’ân'ın âyetlerine "âyet" denmesinin de bu mânaya geldiğini belirtmiştir. Bu yönüyle iki çeşit âyetten söz ederek; Birincisi icad ve yaratılış kitabındaki fiilî âyetler, ikincisinin de tenzil olan kitaptaki kavî âyetler olduğu, bunların ikisinin de Allah'ın zatından, sıfatlarında, hüküm ve iradelerinden olmasından dolayı "âyet" ismini aldığını ifade etmiştir.⁵⁶

Yine Elmalılı, kevnî âyetlerin, iki kitaptan ve iki çeşit âyetten müteşekkil olduklarını, karşılıklı olarak biri diğerinin işâreti, öbürü de onun işâret edip gösterdiği şey olup, biri, diğerinin açıklaması ve tefsiri olduğunu vurgulamıştır. Hakiki manasıyla

⁵³ Fussilet,41/53.

⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/190; Nahl,16/12; Sad,38/29; Zümer, 39/21.

⁵⁵ Bakara, 2/164.

⁵⁶ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 569.

mârifetin; Allah Teâla katından inzal edilen kitabın kavli âyetlerinden, yaratılış kitabının fiilî âyetlerini ve ondan Hak Teâlâ'nın zat ve sıfatlarını okuyup anlamak gerektiğinin belirtmiştir. Bundan sonra ise onun ilahi yasalarına, buyruklarına ve ahkâmına uyarak, sırat-ı müstekîmden, "Râdiye" ve "Merdiyye" makamlarına ulaşarak "bakâbillaha" ulaşmak olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷

Bu âyetlerin önemini ise, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır şöyle tefsir etmektedir:

“Kur’ân’ın bu sözlü âyeti, bize birçok fiilî âyetleri özetleyip göstererek bu kâinat âleminin sınırsız ve sonsuz değişikliğini, sürekli ve herkesi aciz bırakan bir nizamla icad edip düzene koyanın, her şeyi düzenleyip yönetenin Yüce yaratıcı olduğunu anlatır. Akıl ile ma’kulün; dış dünya ile zihnin uyum noktasında, her şeyin yöneticisi olan Allah, varlığını ve birliğini ortaya koyar. Allah, zatında ve sıfatlarında birdir. O'nun kudreti ve rahmeti herşeyi kaplamıştır. Bunun için O, bütün insanlara tam ve mükemmel olarak yeterli olup, ortağı ve benzeri bulunmaktan münezzehtir. İşte bu âyet, bu hususlara delalet eden birçok açık delili, gâyet veciz ve bununla beraber gâyet basit ve açık bir şekilde biraraya toplamıştır. Bunda açık ve kapalı olarak nice ilimlerin ve fenlerin konu ve gayeleri vardır. Bunu en değersiz ve en basit bir akıl duyar ve en yüksek akıllar, bunda ebedî bir tetkik ve müşahede gayesi bulur. Netice olarak hiçbir akıl bu karardan dışarı çıkamaz.”⁵⁸

Bu yönüyle akıl sahiplerinin kevnî âyetlere duyarsız kalmasının mümkün olmadığını tabiattaki her şeye ibret gözüyle bakmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Tefsir ilminde kevnî âyetlerin *fiilî*, *tekvîni* ve *ilmî âyet* olarak adlandırıldığı karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹ Çünkü kevnî âyetlerin akla, fenne ve bilime hitap eden yönü olması münasebetiyle ilmî çalışmalara yön veren yeni buluş ve icatlara ışık tutan özelliğiyle de bu isimlerle isimlenmiştir.

2.2. KUR’ÂN’DA TEKVİNİ ÂYETLERİN ZİKREDİLİŞİNİN SEBEPLERİ

Kur’ân-ı Kerim Kevnî âyetlerle evrensel olayları göz önüne sergileyerek bunlardan tevhit inancının pekiştirilmesini hedeflemektedir. Gökyüzü, yeryüzü, atmosfer, gezegenler gibi kozmolojik sistemin tamamını haber vererek, sistemin nasıl işlediği, nasıl yaratıldığından bahseder. Bu şekilde Yüce Allah tereddüte mahal bırakmayacak şekilde her durumun ve olayın kanıtlanmasını sağlamaktadır.

⁵⁷ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 570.

⁵⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 571.

⁵⁹ Yavuz, “Âyet”, *a.g.e.*, C. 4, s. 242-243.

Kur'ân-ı Kerim tevhit inancını somut olaylar üzerinden ispatlamaktadır. Çünkü bu olaylar insanın araştırmasına ve incelemesine olanak sağlayan kanıtlanan kozmolojik bilgilerden oluşmaktadır. Önce göklerin yaratılış sahneleri insanın gözü önüne serilir ve Kur'ân-ı Kerim'in: "*Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir...*"⁶⁰ âyetiyle bundan ibret alınması istenir.

Elmalılı göklerin görünmez direklerle değil gerçekte direksiz olarak Allah'ın kudretine dayalı bulunduğunu, kudretinin sonsuzluğunu ispat ettiğini ifade eder. Her cismin bir hacim ve ağırlıkla boşlukta yer işgal ettiğini belirtir. Fizikçilerin her cismin tabi ve gayri tabi yeri olduğunu düşündüklerini, tabi yeri olanların kendi yerinden başka bir yere gitmesi ancak kendi dışından gelen bir kuvvetin etkisi ile gidebildiğini söylediklerini belirtmiştir. Örnek olarak ağırlığı fazla olan bir cismin aşağıya, hafif olan cismin ise yukarıya hareket ettiğini, taşın suyun altına indiğini, havanın da suyun üstüne çıktığını, onun için taşın havada kalmasının ancak bir güç kullanarak olurken, göklerin ise direğe ihtiyaç duymadan durmasının ilâhî kudretin bir tecellisi olduğunu belirtir.⁶¹ Bu durum sonsuz güç ve kudret sahibi Allah'ın evrende koymuş olduğu düzenin ve işleyişin ne kadar mükemmel bir ahenge sahip olduğunu müşahede etmemizi sağlıyor.

Kevnî âyetler üzerinde bu kadar durulmasının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz.

2.2.1. İnsanın Yaratılış Gayesini Hatırlatmak

Kur'ân'da, insanın yaratılış gayesinin sadece Allah'a kulluk etmek yeryüzünde halifelik yapmak olduğu,⁶² yaratılanların en şerefli olan insanoğlu⁶³ Allah'ın halifesi olarak dünyaya gönderildiği⁶⁴ belirtilmiştir. Bu özellikler Yüce Allah tarafından sadece insana verilmiş özellikler olup onun Allah katındaki değerinin ne derece büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu özellikler tabî olarak sebepsiz verilmemiştir.

⁶⁰ Ra'd, 13/2.

⁶¹ Yazır, *a.g.e.*, C. 2, s. 2951.

⁶² Zâriyat, 51/56.

⁶³ Tîn, 95/4.

⁶⁴ Bakara, 2/30.

Bu durum insanoğluna diğer varlıklara verilmeyen sorumluluğu da yüklemiştir. O sorumluluk da rabbini tanıyıp, O'na gereği gibi kulluk görevini yerine getirmek, O'na teslim olmak, O'nun dini uğrunda mücadele etmek, zorluklara göğüs gererek sabır göstermek; bunun sonucunda da rızayı ilâhiyi kazanmak olacaktır.

Elmalılı cin ve insan cinsinin yaratılmasının hikmetinin Allah'ı tanıyıp O'na ibadet ve kulluk etmek olduğunu belirtmiştir. Bazıları "bana ibadet etsinler diye..." ifadesinde "beni tanısnlar diye" şeklinde tefsir ettiklerini, bunun mânâsı da "Beni mabud tanısnlar." demek olduğunu, benim buyruklarına uyarak kulluk ve ibadeti yalnız bana etsinler anlamına geldiğini ifade etmiştir. İbadet ve kulluk, isteyerek yapılan fiillerden olmasından dolayı, bazılarının bunu yapmaması, insan ve cinler için en mükemmel gaye olması gerçeğini değiştirmeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁵

Allah'a iman tevhit inancının gereği olduğundan, imana sırtını dönen insanlara bu hakikatlerin bildirilmesi ancak ve ancak kâinattaki işleyiş ve hakikatlerin öğretilmesinden geçmektedir. Bu hakikatleri kevnî âyetleri bağlamında okuyup îmâni olgunluğa kavuşan insan ilerlemeye, gerçeği bulmaya, yeni keşifler bulurken madden refah ve mutluluğa, manen de huzura ve itmi'nâne kavuşmanın hazzını yaşayabilme imkânı bulacaktır.

2.2.2. Akli Kullanmaya Teşvik Etmek

İnsana verilen en önemli nimetlerden biri de akıldır. İyiyi kötüden, güzeli çirkinden, faydalıyı zararlıdan ayıran bir özelliğe sahip olan akılla insan doğru yolu bulur ve yanlış yoldan kurtulur. Kur'ân'da aklın kullanılmasını teşvik etmiştir. Bununla ilgili olarak: "Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması mümkün değildir. O, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakır"⁶⁶ buyrulmaktadır.

Elmalılı ise aklın kullanılması ile ilgili olarak, akılların derecelerindeki değişikliğin, insanların noksanlıklarından ileri geldiğini, hakikatte akli olanlar için yolun doğru yol olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Kur'ândaki kâinatla ilgili âyetler, Allah'ın varlığına delil olduğunu belirtmiştir. Evrendeki bu işleyiş mucizelerden çok, akılla

⁶⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. 6, s. 4546.

⁶⁶ Yunûs, 10/100.

⁶⁷ Yazır, *a.g.e.*, C. I, 564-566.

anlaşılabilecek hususlardan olduğu, bu yönüyle Kur'ân'ın mucizelerin en büyüğü olduğunu vurgulamaktadır. Fakat bundan, bazılarının zannettiği gibi peygamberlerin mucizelerinin mümkün olmadığına ve son peygamber Hz. Muhammed (sav.)'in maddî mucizeler göstermediğine ve gösteremeyeceğine işâret gibi bir anlam çıkarmaya kalkışmanın doğru olmadığını belirtmiştir.⁶⁸ Kur'ân'da en ileri ilim ve fen olaylarının bütün seçkin insanların ve halkın açıklıkla anlayacağı derecede basitleştirip idrâklerine sunulduğunu belirtmektedir. Buna karşın gerçekleri göremeyip hayal dünyasında yaşayanların şiir ve edebiyatta yeri olmayan söz ve manaları kalplerine doldurduklarını ifade etmiştir. Kur'ân'ın yaratılıştaki hikmetlere ayna olan örneksiz üslubundaki güzellikleri ve mûcizevi ahengi hissetmeyenlerin bu duyarsızlıklarının sebebini, zevklerinin ve akıllarının birtakım hevesler içinde iflas etmiş olmasında aramaları gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹

Kur'ân-ı Kerim bu özelliğiyle akıl sahiplerini överken aklını kullanmayanları da yermiştir. *“Sahte tanrılara kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah'a çevirenlere müjdelere olsun. Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarını müjdele! İşte Allah'ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl iz'an sahipleri de onlardır.”*⁷⁰

2.2.3. Allah'ın Varlığına ve Birliğine Delil Olması

Yüce Allah birçok varlığı delilleriyle ispatladığı gibi, kendi varlığı ve birliğini deâyetlerden çarpıcı örneklerle de ispatlamıştır. Allah sonsuz cömertliğiyle kullarına nimetlerini bahşetmiş ve bunları da âyetlerinde şöyle belirtmiştir:

“O'nun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir de baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşer topluluğusunuz. Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleşirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır. O'nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.”⁷¹

⁶⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. 1, 568.

⁶⁹ Yazır, *a.g.e.*, C. I, 570.

⁷⁰ Zümer, 39/17-18.

⁷¹ Rûm, 30/20-22.

Bu âyetlerde insanın yaratılışından, yeryüzüne yayılması, kendi cinsinden eşlerle çoğalması, renklerin ve dillerin farklı olmasını ifade ederken hep somut olaylardan hareketle varlığını ve birliğini delillendirmiştir.

Yüce Allah, birçok âyetinde zat ve sıfatlarını tanıtmak için insanın idrak edebileceği delilleri ortaya koymuştur. Bu delillere bakarak aklılarını kullanmalarını emretmiştir. Bu emre uymayıp, yaratıcısını unutanları tekrar tekrar muhteşem düzene yöneltmek hakikate ulaşmalarını tavsiye etmiştir. Yeryüzü ve gökyüzünde bulunan nesnelere sıradan öğeler değil hepsi birer âyet ve işarettir. Bu yüzden insan bu işaretlere hayvanlardan farklı gözle bakabilmelidir. Güneş, Ay, yıldızlar, hava ve su gibi nesnelere ihtiyaç dolayısıyla faydalanma yoluna gidebilir. İnsan ise bunlardan faydalanmakla beraber hayatı kolaylaştırma, yeni gelişmelere ulaşma yolunu göstermesinden dolayı âyetleri Allah'ın varlığına bir delil olarak görebilmelidir.

Kevnî âyetleri en güzel yorumlayan müfessirlerden biri olan Râzî (ö.606/1209), bu delillerin bir kısmını şu şekilde açıklamaktadır:

1. Gök gürlemesi, şimşegin parıltısı, bulutların hareketi, yağmur ve kar yağması, hava, gök kuşağı gibi, gökyüzünde gerçekleşen durumlar.
2. Yapıları, şekilleri, nitelikleri, özellikleri ve durumları değişik olan madenler.
3. Bitkilerin, ağaçların gövdesi, yaprağı ve meyvesi gibi özelliklerinin her birinin farklı bir şekil, belli bir tadının ve belli bir özelliğinin olması.
4. Bütün canlıların, şekil, karakter, ses, hareket ve yaratılış bakımından diğerlerinden farklı olması.
5. İnsan bedeninin, anatomisinin incelenmesi, insana ait kuvvetlerin araştırılması, bu kuvvetlerde bulunan gizemlerin ve faydaların izahı.
6. Geçmişteki kavimlerin kıssalarından ve geçmişte yaşayan insanların hayat hikâyelerinden yeryüzünde kuvvet sahibi olup, şehirleri yıkıp mahveden ve insanları ezip geçen, sonra da ölüp de dünyadan geriye hiçbir güzel eser bırakmayan, sadece işledikleri şeylerden dolayı günah ve kötülük bırakan meliklerden haber vermesi, kısaca

geçmişten ders...⁷²

İnsanın, sürekli hareket halinde olan evrendeki olaylardan gafil olması düşünülemez. Tefekkür eden her insan sistemin işleyişini ibret gözüyle görüp, her şeyde Yüce Allah'ın eşsiz sıfat ve kudretini idrak eder. Bu mükemmel işleyişe gözünü kapatıp, kulağını tıkayamaz, kalbini kilitleyemez, umursamaz ve ilgisiz olamaz. İnsan, gözünün önünde cereyan eden, akan suya, uçan kuşa, doğan ve batan güneşe, suda yüzen balığa, oksijen verip karbondioksit alan bitkiye, açan çiçeğe, uzayan ve kısalan gölgeye, yağan yağmura, esen rüzgâra, ısı ve ışık veren güneşe, dinlendiren geceye, çalıştıran gündüze sıradan bir olay gibi bakamaz.

Seyyid Kutub, İman edenlerin dahi pek çoğunun kalbinin, bir şekilde şirke bulaşabildiğini, bundan dolayı saf ve temiz imanın, her şeyden önce bütün şer işlerden şeytanî tuzaklardan uzak, durmaya ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Her hareketin ve davranışın sadece Allah için olması ve sadece O'na özgü kılınması gerektiğini, saf ve katıksız imanın, kalp, davranış ve hareketler üzerindeki etkisinin bilinmesi açısından kesin ve geniş kapsamlı bir tavra ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. O'na göre kalp, sadece ve sadece Allah'a teslim olmalıdır. Yaşamda, dilediğini istediği şekilde yapan ve bir olan Yüce Allah'tan başka hiç kimseye kulluk edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. İnsanların ne kadarının bunu başarabildiğini sormuştur?⁷³

Meydana gelen bu olay ve işleyişler belirli bir sistem ve plan içerisinde olmaktadır. Bu işleyişte sebep sonuç ilişkisinde, belirli kanunlar dâhilinde deney ve gözlem yapılabilme imkânı bulunmakta ve ispatlanabilmektedir. Bu durumu idrak edenler kuşku ve şüphe duymadan tam bir teslimiyetle tevhit inancına bağlanmaktadır. Allah dileseydi bunları ispata ve kanıta gereksinim duymadan yaratabilir, ben böyle olmasını murat ettim diyebilir, sorgulanmaya ve ispatlanmaya müsaade etmeden her şeyi dilediği gibi yaratır ve insanoğluna araştırma ve inceleme izni vermeyebilirdi. Çünkü her şey O'nun ve her şey ona râcidir. Fakat O, her şeyi kanıtlanabilir bir şekilde yaratmıştır ki kalpler mutmain olsun ve her şeyi eksiksiz idrak edebilsin.

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn Râzî, *Tefsîru'l Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, Akçağ Yayınları Ankara 1988, C.XVIII, s. 223, 224.

⁷³ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Sâlih Uçan, Vahdettin İnce (çev.), Dünyâ Yayınları, İstanbul 1993, C. IV, s. 2032.

2.2.4. Düşünmeye ve Araştırmaya Teşvik

Kevnî âyetlerin özelliklerinden biri de düşünmeye, araştırmaya, incelemeye, tefekkür etmeye, teşvik etmesidir. Kur'ân, “Düşünmüyorlar mı, ibret almıyorlar mı, akletmiyorlar mı?” şeklinde sorularla muhatabını doğruyu bulmaya teşvik etmektedir. Bu durumu Yüce Rabbimiz: *Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!*⁷⁴âyetleriyle ifade etmektedir. Yine bu durum Nahl suresinde şöyle izah edilir:

“Allah o su ile size ekin, zeytin, hurma, üzüm ve daha türlü türlü ürünler de bitirir. İşte bunda düşünen bir topluluk için büyük ibret vardır. O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır. Sizin için yerden türlü renklerde bitirdiği şeyler de böyle; bunda da düşünüp taşınan bir kavim için büyük ibret vardır.”⁷⁵

Kevnî olaylardan bahseden Nahl sûresindeki bu âyetlerde insanın zihinsel yapısı “akletme, tefekkür, tezekkür” kavramlarıyla anlatılmaktadır.⁷⁶Tefekkür, zihni dâima aktif kullanarak varlığın batını anlamlarını yavaş yavaş kavrama faaliyetidir. Akletme, duyu kapsamına giren varlık ve olaylardan hareketle fark edilemeyen gerçekler hakkında bilgi edinmenin aklî çabasıdır. Tezekkür ise, üzerinde düşünülen varlıkların çeşitli özelliklerini hatırlayıp, dikkate alarak bu hakikatleri anlama çabası için kullanılır. Böylece üç âyette de varlık ve olaylardaki “âyet” kelimesiyle ifade edilen hakikatleri ve derin anlamları, delilleri ile anlayıp kavrayabilmek, sonuçta ilâhî hakikatlere ve hidâyete ulaşabilmek için insanın mutlaka zihni yeteneklerini, aklın kullanması gerektiği bildirilmektedir.⁷⁷

Yüce Allah tabiatıta meydana gelen olayların ibret gözüyle görülmesini ve bunlardan dersler çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü doğa olayları muhteşem işleyişin ve düzenin tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah müminlere

⁷⁴ Nisâ, 4/82; Muhammed, 47/24.

⁷⁵ Nahl, 16/10-13.

⁷⁶ Okçu, *a.g.e.*, s. 53.

⁷⁷ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, C. III, s. 342- 343.

imanları kuvvetlensin diye bu âyetleri sunarken; inanmayanlara da ikaz ve hatırlatma olsun diye bu âyetlerle seslenmektedir. Bu sebeple Kur’ân’da şöyle buyrulmuştur:

“Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler vardır. Sizin yaratılışınızda ve (Allah’ın) yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah ’ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için deliller vardır.”⁷⁸

Kur’ân’da zikredilen bu âyetlerin hepsi kanıt ve delil olması ve insanın yaşadığı çevrede sürekli gözünün önünde cereyan etmesi dikkate değer bir olaydır. İnsanoğlu her an içinde bulunduğu ortamda bu işaretlerin içinde kendini bulabilmektedir. Fakat insanoğlu bu duruma ilgisiz ve duyarsız kalabilmektedir. Yaşadığı evrendeki olayların sebep ve sonucunu irdelemeden, tesadüfen veya sıradan olaylar olarak görebilmektedir. Geceyi dinlenme ve uyuma aracı olarak kullanmasına, gündüzü çalışma rızık temin etme yolu olarak değerlendirmesine rağmen bunlara duyarsız kalabilmektedir. Aynı zamanda hayvanlar ve bitkiler içinde gece ve gündüzün birçok faydaları vardır. Gemilerin aynı şekilde ulaşım vasıtası ve nakil aracı olarak denizlerde ilerlemesi de insanlığın hizmetine verilmiş önemli imkânlardandır. İnsan, bitki ve hayvanların yağmurla gelen sudan faydalanması ve hayat bulması, güzelleşmesi sağlanmıştır. Rüzgârların bitkileri aşılacağı olarak tanımlanması, Hz. Süleyman’ın emrine verilmesi bir aylık mesafeyi rüzgârla sabah ve akşam alması, gemilerin rüzgâr sayesinde yolunu bulması, bulutları harekete geçirip yağmurun yağmasındaki etkisi de önemli özelliklerindedir. Bu ve bunun gibi tabiattaki muhteşem denge ve düzen Yüce Allah’ın sınırsız ilmi ve kudretinin tecellisi olarak bize sunulmaktadır. Her an yaratma halinde olan Rabbimiz sistematik bir düzen içinde bu akışı sağlayarak ve en küçük bir kusur dahi olmadan bu evreni insanlığa hizmetkâr kılmıştır.

Yüce Allah aklını ve idrakini en iyi şekilde kullanan insanlara seslenerek onların ibret alması ve gerektiğini söylemiş, hiçbir şeyin sebepsiz ve gereksiz olmadığını vurgulamış ve kozmolojik olaylara dikkatleri çekmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Göklerin yaratılışı: Gökyüzünde bulutların oluşması, gök gürültüsü, yıldırım, şimşek gibi olaylar; üzerinde düşünülecek, ibret alınacak olaylardır. “*Yahut onlar,*

⁷⁸ Câsiye, 45/3-5.

karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Halbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır.”⁷⁹

2-Yerin yaratılışı: Yerin, ayın ve gezegenlerin, Allah’ın buyruğu ile boşlukta hiç şaşmadan dönmesi üzerinde düşünülecek kozmolojik olaylardır. *Göğün ve yerin Allah’ın buyruğu ile düzen içinde durması da O’nun kanıtlarındandır. Sonunda O, sizi (bulduğunuz) yerden bir çağırdı mı hemen çıkıverirsiniz”.*⁸⁰

3-Rüzgârları göndererek bulutları kaldırıp göklerde yayması bulutların arasından yağmur göndermesi üzerinde düşünülmesi gereken delillerindendir. *“Bulutları harekete geçirsin diye rüzgârları gönderen Allah’tır. Derken O, bulutları gökyüzünde dilediği gibi yayar, bazan da parçalara ayırır; nihâyet içinden yağmurun çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarının üzerine yağdırınca da o kullar sevince boğulurlar.”⁸¹*

4-Gece ve gündüzün yaratılması: Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi mevsimlerin belirli bir düzende peşpeşe gelişi, üzerinde düşünülecek âyetlerdendir. *“Sabahı aydınlatan O’dur. Ve O, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü kılmuştur. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah’ın takdiridir.”⁸²*

5-Gemilerin denizlerde seyretmesi. *“Müjdeleri taşıyan rüzgârları göndermesi de O’nun kanıtlarındandır ki böylece size rahmetinden tattırsın, gemiler buyruğu ile yüzün; siz de O’nun lutfundan nasibinizi arama çabası gösteresiniz ve şükredesiniz.”⁸³*

6-Yeryüzünde çeşitli canlıları yayması. *“Gökleri, yeri ve oralarda üretilip yaydığı canlıları yaratması O’nun kanıtlarındandır. O dilediği zaman onları bir araya getirme gücüne de sahiptir.”⁸⁴*

Bu âyetlere baktığımızda Allah akli kullanmayı, olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkisini irdelemeyi vahiyle beraber evrede cereyan eden her şeyin de birer âyet ve alamet olduğunu anlatan misaller olduğu görülmektedir. Aklın sadece var olması bu

⁷⁹ Bakara, 2/19.

⁸⁰ Rûm, 35/25.

⁸¹ Rûm, 35/48

⁸² Enâm, 6/96.

⁸³ Rûm, 35/46.

⁸⁴ Şûra, 42/29.

âyetleri idrak etmeye yeterli değildir, aklın gereği gibi kullanılarak gerçeklerin farkında olması her şeye ibret nazarıyla bakmasıyla sağlam bir imana kavuşmaya vesile olacaktır. Fahraddîn er-Râzî'ye göre bu âyetler, yaratıcı'nın varlığını kanıtlama hususunda sadece geleneksel bilgilerle yetinmeyip aklî delillerden de yararlanmanın gerekliliğini göstermektedir.⁸⁵

Tabiatta görünen nesnelere bizi evrenin yegâne sahibi Allah Teâlâya götürmekte ve ona bağlılığı ve teslimiyeti arttırmaktadır. Aynı zamanda psikolojik olarak insanın rahatlamasına ve aklındaki tüm soruların cevabını bulmasına da yardımcı olmaktadır. Buradan hareketle insanoğlu yeni bilimsel gelişmelere ve buluşlara da kapı aralamasına imkân tanımaktadır.

2.2.5. İbret ve Ders Almak

Kur'ân'ın ilahi mesajlarının en önemli özelliklerinden biri evrensel olmasıdır. Geçmişte yaşanan olayların da günümüzde tekrarlanması mümkündür. Her olayın mutlaka bir sebebi ve sonucu vardır. Kur'ân'daki kevnî âyetlerin en önemli amaçlarından biri de geçmişten ders ve ibret almak, geleceği yanlış ve hatalardan uzak durarak şekillendirmektir. Evrendeki kozmolojik olayları da Allah Teâlâ insanın ibret gözüyle görmesini ve bundan hayatına yön verecek bilgileri araştırıp tefekkür etmesini istemiştir.

Konuyla ilgili kevnî âyetleri den bazıları şunlardır.

“Allah gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Şüphesiz, inananlar için bunda ibret vardır.”⁸⁶

“Yine O'nun kanıtlarındandır ki, korku ve ümit vermek üzere size şimşegi gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından yeryüzünü onunla canlandırıyor. Gerçekten bunda, aklını kullanan kimseler için ibretler vardır.”⁸⁷

“O'nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.”⁸⁸

⁸⁵ Râzî, a.g.e., C. IV, s. 179.

⁸⁶ Ankebût, 29/44.

⁸⁷ Rûm, 30/24.

“O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O’nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır.”⁸⁹

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.”⁹⁰

Kur’ân, tabiatta olan bu özellikleri insan zihninde ve tasavvurunda belirginleştirmek amacıyla tabiatın niteliklerini sayıp dökmekte ve gözler önüne sermektedir. Çünkü insan, tabiatla birebir iletişim halinde olduğu takdirde, Allah’la arasına engeller koyacak ve bağını koparacak her türlü yapay engellerden de kurtulmuş olacaktır. Dolayısıyla tabiattaki kevnî olay ve oluşumlarda onlar için bir ders vardır.⁹¹

Kur’ân’da ibret alınması için anlatılan olaylardan biri de kıssalardır. Özellikle peygamberler ve kavimleri arasında geçen olaylar gözler önüne serilerek bunların iyi bir şekilde incelenmesi ve üzerinde önemle durularak ibret gözüyle okunması istenmektedir.

İlk insanın yaratılışından başlayarak insanlık tarihinin tüm süreçleri Kur’ân kıssaları yoluyla muhatabına sunulur. Bu meyanda kıssalara, insanlığın ortak tecrübeleri olarak bakılabilir. Öyle ki tarihin olağan süreci içinde silikleşerek unutulmaya yüz tutmuş olaylar, Kur’ân kıssaları vasıtasıyla insana doğru ve yanlışları algılama imkânı tanıyan tecrübeler haline gelir. Dolayısıyla söz konusu tecrübelerde kahraman, insanoğlunun düşüncelerine, inancına ve davranışlarına göre şekillenen iyi veya kötü hasletlerdir. Netice itibarıyla kıssalarda anlatılan olaylar ve söylenen ifadeler, biramaçtan ziyade, hedefe götürmede bir vasıta olarak kabul edilmelidir.⁹²

Geçmiş toplumların yıkılışlarının sebeplerinin neler olduğu, sonlarının nasıl geldiği de araştırılıp tesbit edilmelidir. Olayların sebepleri bilinirse, o zaman alınan önlemler etkili olacaktır. Olayları bir hikâye gibi tesbit edip anlatmak değil, onların sonuçlarının nasıl olduğunu tesbit etmek önemlidir. Toplumların çöküşe götüren

⁸⁸ Rûm, 30/22.

⁸⁹ Nahl, 16/12.

⁹⁰ Âl-i İmran, 3/190.

⁹¹ Asım Duran, *Dirâyet Tefsir Geleneğinde Kur’ân’daki Kevni Âyetlerin Yorumlanma Biçimleri*, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011, s. 28.

⁹² Remzi Kaya, “Kur’ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XI, s.2, 2002, s. 42.

nedenlerin bilinmesi, gelecek toplumlar için siyasî, ahlâkî, ekonomik ve eğitim bakımından aydınlatıcı rol üstlenecek ve o toplumun çöküşünü önleyecektir.⁹³ Bunun için Yüce Allah âyet-i kerîmede: “*Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur’ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidâyettir*”⁹⁴ buyurmuştur.

⁹³ Yazır, *a.g.e.*, C. IV, s. 2932; Bayraktar Bayraklı *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001, C. IX, s.527.

⁹⁴ Yûsuf, 12/111.

3. BÖLÜM

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN “*HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ*” TEFSİRİNDEKİ BAZI KEVNÎ ÂYETLERİN YORUMLANMA BİÇİMLERİNDEN ÖRNEKLER

3.1. EVREN

Kur'ân-ı Kerim'de evren ve evrendeki varlıkların yaratılışları ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Bu âyetler çoğunlukla evrenin yaratılışı, yaratılışın aşamaları, süreci ve mâhiyeti hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır. Kur'ân-ı Kerim evren ve evrendeki varlıkların nasıl yaratıldıklarını anlatırken, kimi âyetlerde detaylı bilgiler verirken kimin de ise detaylarından bahsetmeden söz konusu bu varlıkları Kur'ân'ın genel mesajları içerisinde değerlendirmiştir. Bu kapsamda kevnî âyetleri Kur'ân'ın genel bütünlüğü içerisinde değerlendirmek daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır.

Dirâyet tefsiri özelliği taşıyan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın “*Hak Dini Kur'ân Dili*” tefsirinde de diğer dirâyet tefsirlerinde olduğu gibi zamanın imkânları ve bilimsel buluşları ve icâtları ekseninde şekillenmiş ve yorumlanmıştır.

3.1.1. Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Kur'ân-ı Kerim'de göklerin ve yerin yaratılışı hakkında birçok âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerde gökyüzü, *semâ* kelimesiyle; yeryüzü ise *arz* kelimesiyle ifade edilmiştir. *Semâ kelimesi*, s-m-v kökünden türemekte ve yüksekliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Böylece her şeyin semâsı, onun yüksek yeri olmaktadır. Arapların yağmuru semâ olarak ifade etmelerinin sebebi onun gökyüzünden gelmesinden dolayıdır. Yine bitkiler de semâ denilen yağmurdan oluştuğundan ve yerden daha yüksek bir konumda bulunmasından dolayı aynı kelimeyle karşılanmıştır. Kısaca semâ, kelime olarak yerin (*arz*) karşısı olarak kullanılmıştır ve gökleri ifade etmektedir.⁹⁵ Çoğulu ise semâvât'tır. Kur'ân-ı Kerim'de yüzlerce âyette es-semâe ifadesiyle geçmektedir.

⁹⁵ Hüseyin b. Muhammed Râğıb İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Celalettin Divlekci (çev.) Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 355.

Arz kelimesi ise anlam olarak semâ'nın karşısında olan kütleyi yani yerküreyi ifade eder. Çoğulu *erazûn* kelimesidir, ancak Kur'ân'da çoğul anlamda kullanılmamıştır. Herhangi bir şeyin üst tarafı *semâ* kelimesiyle ifade edildiği gibi alt tarafı da *arz* kelimesiyle karşılanır. *Arz*, gökyüzü ile kaplı üzerinde yaşadığımız kara parçasıdır. Ancak kelime, daha geniş anlamlarda da kullanılmaktadır.⁹⁶ Kur'ân-ı Kerim'de ise el-ard ve vel-ard şeklinde yüzlerce âyette geçmektedir. Yine Kur'ân'da yeryüzü için *arz* kelimesi kullanılmaktadır. *arz/yer*, devasa genişlik, taban, oturulan, sergi serilen alan anlamlarına gelmektedir.⁹⁷ Kur'ân'da *arz* kelimesi daha çok coğrafi, dünya ise dinî ve ahlâkî bir terim olarak yer almaktadır. Dünya önemsenmezken veya hafife alınırken kozmik varlığı değil, ahiret düşüncesini geri plâna iten hayat tarzı kastedilmektedir.⁹⁸

Yerin yaratılışı hakkında Kur'ân'ın verdiği bilgiler çok detaylı değildir. Kur'ân'ın verdiği bilgilere göre, yer ve gök başlangıçta birbiriyle bitişik iken Yüce Allah, onları birbirinden ayırmış ve bütün canlıları sudan yaratmıştır.⁹⁹

Gökyüzü ve yeryüzü ile ilgili âyetlere baktığımızda bunların birçoğunun yaratılıştaki mükemmelliği ve kusursuzluğu gözler önüne sererek, gördüğümüz her nesne ve varlığa ibret nazarıyla bakmamızı öğütleyen âyetler olduklarını müşahade edebiliriz. Ayrıca yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan bütün varlıkların insanın emrine sunulması ve insan hayatını kolaylaştırıcı bir özelliği olması hasebiyle dikkatleri bunlara çekmiş ve hayret uyandıracak ifadelerle insanoğlunu etkilemiştir. Bu âyetleri Kur'ân bütünlüğü içerisinde bazılarını vererek konuyu özetlemeye çalışacağız. Yine Yüce Allah'ın yeri göğü altı günde yarattığı,¹⁰⁰ yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdiği ve orada tam olarak dört günde isteyenler için fark gözetmeden yiyecekler bahsettiği belirtilmektedir.¹⁰¹

⁹⁶ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 355.

⁹⁷ Cemaluddûn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1404, s. 167-168.

⁹⁸ Duran, *a.g.e.*, s. 115.

⁹⁹ Enbiya, 21/30; açıklamalar için bkz. Süleyman Uludağ, "Dünya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. X, s. 22-25.

¹⁰⁰ Âraf, 7/54.

¹⁰¹ Fussilet, 41/11; açıklamalar için bkz. Kaim Faiz, *Kur'ân 'da Zaman Kavramı*, 1. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s. 127-128.

Bu ön bilgilerden sonra Kur’ânî bilgilerden ve bilimsel verilerden yararlanarak yerin oluşumu hakkında kısa mâlumat vermek istiyoruz. Esasen günümüzde evrenin ve dünyanın oluşumu hakkında verilen bilimsel ve teknik bilgiler, Kur’ânî bilgilerle uyuşmaktadır.

Yüce Allah, birçok âyetinde gökleri ve yeri benzersiz ve eşsiz bir şekilde yarattığını ifade etmektedir. Buradaki eşsiz ve benzersiz ifadelerinden, herhangi birşekilde taklit edilmeksizin yaratılan anlamına gelmektedir.

“Gökleri ve yeri yoktan, eşsiz ve benzersiz yaratan O’dur.”¹⁰²

“Gökleri ve yeri, örneksiz yaratandır.”¹⁰³

Bu âyetlerle ilgili olarak Râzî, özellikle *bedi*’ kelimesi üzerinde meseleyi açıklamakta, O’na göre kelime, Allah bir şeyi yapmazken de yaratmak O’nun şanına mahsus olup, bu sığata layık olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde bu ifade, bir önceki âyetle anlam bütünlüğü içerisinde göklerin ve yerin sahibinin yalnızca Allah olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴ Bununla beraber Allah Teâla’nın gökleri ve yeri yaratması, bunların halleriyle ilgili durumu takdir etmesine işaret etmektedir, demiştir. Buradan *takdir* kelimesi üzerine bazı açıklamalar yapan Râzî, özetle tüm yaratılan varlıkların olması ve harekete gelebilmeleri için bir hareket ettiriciye ihtiyaç duyduklarını, bunun da sadece Yüce Allah olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

Bazı eski dinler ve felsefî akımlarca kabul edilen görüşe göre evrenin Allah’tan doğarak taşıdığı veya O’ndan bir kopma ile olduğu şeklindeki inançlar ve görüşler ileri sürülmüş olup, bu âyette bu tür görüşler kabul edilmemektedir. Allah’ın gökyüzünü ve yeryüzünü ve bütün evrendekileri bir asıldan, bir kaynaktan yarattığını ifade etmiştir. Bunun aksine kendi zâtından, zâtının bir parçası olmak üzere ortaya çıkarmayıp yoktan var ettiği, her yaratmanın da sadece bir “ol!” emriyle gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu şekilde her şeyi yaratan ve her şeyin sahibi olan, bütün varlıkları kendi yasalarına

¹⁰² Bakara, 2/117.

¹⁰³ Enâm, 6/101.

¹⁰⁴ Râzî, *a.g.e.*, C. III, s. 392.

¹⁰⁵ Râzî, *a.g.e.*, C. X, s. 397-399.

boyun eğdiren Allah'ın evlât edinmeye ihtiyacı olmadığı, bunun, bilgisiz inkârcıların uydurmalarından başka bir şey olmadığını vurgulamıştır.¹⁰⁶

Elmalılı, aynı âyetin yorumunda Allah'ın, örneksiz ve benzersiz olan gökleri, yeri ve bunlararasındaki her şeyi, bir nizamla ve kendi iradesiyle sadece *ol!* Demekle, hiçbir şeye ihtiyaç duymadan icatettiğini söylemiştir. Böylece tüm evrenle Allah arasında, yalnızca yaratan ve yaratılan arasında bir ilişki kurulabileceğini ifade etmiştir. Tüm yaratılanlar, O'nun zatından olan bir değişimle başlayıp, O'ndan ayrılarak, veya O'ndan doğarak olmuş değildir. Elmalılı'ya göre böyle bir düşünce, ilk değişmeyi ve yaratılışı sebepsiz tasavvur etmektir. Bu ise yaratılışın sonradan kesintiye uğramasına sebep olur ki bunu Allah'a yakıştırmak mümkün değildir. Gerçek manada sebep sonuç açısından bunu düşünmek, hayal etmek, zan ve çelişkiden başka bir şey değildir. Her olan şey yaratıcıya muhtaçtır o da Hak Teâlâdır.¹⁰⁷

Bu âyete baktığımızda görüyoruz ki Elmalılı'nın dirâyet tefsiri geleneğinin özelliklerini yansıtarak, yerin yaratılış âyetini tefsir ederken aklî ve naklî delilleri sunarak âyetin yorumunu yapmakta ve Allah'ın isim ve sıfatlarıyla eşsiz ve benzersiz olduğunu vurgulamaktadır. İnsana âit hiç bir özelliğin kendisine yakıştırılamayacağını bundan münezzeh olduğunu, O'nun yaratmasının hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar mükemmel olarak sürekli devam ettiğini sâlim akıl sahiplerinin anlayacağı şekilde ifade ettiğine şahit olmaktadır.

Yüce Allah gökleri ve yerleri yaratırken bunu evrende koymuş olduğu yasalar dâhilinde gerçekleştirmiştir. Yoksa bu yasalardan hâli olarak yaratması söz konusu değildir. Kur'ân, bu konu hakkında bilgi vererek Yüce Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığını şöyle ifade etmiştir: “*Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş üzerine hükümler oldu. O, geceyi durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter; Güneş, Ay ve yıldızlar emrine âmâdedir. İyi biliniz ki yaratma ve emir O'nundur...*”¹⁰⁸

¹⁰⁶ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, C. 3, s. 344.

¹⁰⁷ Yazır, *a.g.e.*, C. 1, s. 397.

¹⁰⁸ Âraf, 7/54

“Şanın hakkı için biz o gökleri ve yeri ve aralarındakileri altı günde halk ettik, bize bir yorgunluk da dokunmadı.”¹⁰⁹

Bu âyetlerle beraber Kur’ân’da yedi yerde göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı bilgisi verilmektedir.¹¹⁰ Müfessirler, *altı gün* ibaresi üzerinde önemle durmuşlardır. Açıklıkla belirtmek gerekirse dirâyet tefsirlerinde *altı gün* ifadesi konusunda benzerlik söz konusudur. Genel olarak onlar, bu ifadeyi Dünyada geçen gün sayısıyla değil, altı evre ve dönem olarak anlamışlar ve yorumlarını bu çerçevede yapmışlardır. Çünkü Kur’ân’da belirtildiği üzere Allah katındaki gün kavramı, bizim bildiğimiz günlerden mâhiyet olarak farklı mânalar içermektedir. Hac ve Secde surelerinde Allah katındaki bir günün bizim saydığımız, bin güne karşılık geldiği belirtilirken; Meâric suresinde elli bin yıla tekabül ettiği belirtilmektedir.¹¹¹ Gün konusunda kimi müfessirler tevil yaparken kimi de olduğu gibi kabul ederek herhangi bir yorumda bulunmamışlardır.

Zemahşerî, *altı gün* ibaresini *altı dönem* olarak anlamıştır. Çünkü bu yaratılış sırasında henüz gündüz ve gece olmadığından gün ifadesinden bahsedilemeyeceğini belirtmiştir. Yine O, *altı gün* ifadesini ahirete göre altı gün olarak anlayanların olduğunu söylemiş ve Mücâhid’in bugünlerin ilkinin Pazar, sonuncusunun ise Cuma günü olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir.¹¹²

Râzî’ye göre Allah Teâlâ, tüm varlıkların hepsini bir anda yaratmaya kadir olsa da O, her şey için belirli bir sınır ve zaman tayin etmiştir. Allah, her şeyi varlık âlemine bu şekilde sokar, o şey de kendisi için belirlenmiş vakit ve sınırdaki kalır. Yine herhangi bir şey bir anda yaratıldıktan sonra yaratma işi biterse, insanların aklına yaratma işinin bir tesadüf mü? olduğu fikri gelebilir. Bundan dolayı eşya, bir hikmete dayalı art arda geldiğinden bir yaratıcının tarafından var olduğu anlaşılabilir. Böylece insan aklı, mantık yürüterek böyle bir açıklamayı daha mâkul karşılamaktadır.¹¹³

¹⁰⁹ Kâf, 50/38

¹¹⁰ Yûnus, 10/3; Hud, 11/7 ; Furkân, 25/59; Secde, 32/4; Hadîd, 57/4.

¹¹¹ Hac, 22/47; Secde, 32/5; Meâric, 70/4.

¹¹² Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakiki Gavâmidî’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvî’l-fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Dâru’l-Meârif, Beyrut t.y., C. III, s. 97.

¹¹³ Râzî, *a.g.e.*, C. X, s. 400-401.

Elmalılı bu konuyu detaylı bir şekilde değerlendirmiştir. Önce göklerin ve yerlerin yaratılışı hakkında genel bilgiler vermekte, Allah'ın gökleri ve yeri sonsuz ve sınırsız kudretiyle yarattığından bahsetmektedir. Daha sonra *altı gün* ifadesinin ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra ilahlığın, yaratma ve hâkimiyet özelliğini açıklamaktadır. Âlemin ezeli olmadığını ve yaratılıştaki tedriciliğin ne anlama geldiğini ifade ederek oluş ve tedric arasında ne gibi farklılıklar bulunduğunu etkileyici örneklerle izah etmektedir.¹¹⁴

Elmalılı'ya göre bu âyetin tefsirinde, Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığı, gökleri ve yeri, yükseklikleri ve alçaklıkları ile bütün çeşitli varlıklardan her birini bir ölçü ile takdir edip bir zamânâ has kılarak hepsini ezel ve ebede göre ancak altı gün olacak kadar sınırlı zamanlarda yarattığını ifade etmiştir. Sonra da Arş üzerine istiva ettiğini, çeşitli varlıkları, farklı şekilde yarattıktan sonra hepsini hükmü ve tasarrufu altında tutarak, hepsine eşit bir şekilde sahip olarak dilediği hükümlerini bunlar üzerinde gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Allah'ın ilâhi kudretiyle yarattığı tüm varlıkların üzerinde onları idare ve kontrol ederek, varlıkların mülkünde tutarak tam bir hâkimiyetle Arş-ı âlâ da Rabliğini kayıtsız ve şartsız yerine getirdiğini ifade etmiştir. Tevrat tercümelerinde söylendiği gibi yaratmadan sonra “çekildi”, “dinlendi” değil, yarattığı bütün varlıklar üzerinde devamlı bir saltanat, hâkimiyet, yaratıcılık ve Rablik ile işleri idare ve hükümleri icra etmekte olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁵

Altı gün meselesinde ise Elmalılı kendinden önceki görüşlere yakın görüşler serdederek, bazı tefsirlerde *altı günü* dünya günleri olarak kabul ettiklerini, gerçekte *yevm* kelimesinin Güneş'in yeryüzüne doğmasıyla batışı arasındaki zaman mânâsına geldiğini belirtmiştir. Onun için yer ve Güneş'in bulunmadığı yaratma sırasında bu mânâdan bir gün anlaşılmayacağını, Kur'an'ın birçok âyetinde olduğu gibi "*yevm*"in vakit mânâsına geldiği, burada da "altı gün"ün, "altı vakit" mânâsıyla tefsir edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yine O, "altı günde" demek, miktarı bizim saydığımız binlerce seneye varan "altı zamanda" demek olduğunu ve burada kastedilen, sürenin uzaması olmadığını bu sürenin Allah'ın ezele ve ebede hâkimiyetinin tecellisi olarak altı

¹¹⁴ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 396.

¹¹⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 397.

gün sayılacak kadar sınırlı zamanların kast edildiğini anlatmak için "*altı gün*" denildiğini ifade etmiştir.¹¹⁶

Burada Rablığın, biri yaratma, biri hâkimiyet olmak üzere iki tecelli mertebesi vardır. Âlemdaki varlıkların örneksiz bir yaratma ile yaratılmış, bundan sonra da bir düzene girmiş, her iki durumda da Allah'ın hâkimiyeti altında bulunduğu anlatılmıştır. Altı günle özellikle, altı zamanın dünya günleri ölçüsüyle ve hatta ondan daha az bir müddet olarak düşünülmesinde daha uygun bir mânâ bulunduğunu belirtmiştir. Bu şekilde iki yaratılma dörülüp bükülerek ve soyutlanarak önce dumandan cisimlere, sıcak ateşten toprağa, topraktan suya, sudan hayata geçmek gibi yalnız ilk yaratılma anlarının düşünülmesi gerektiği üzerinde durmuştur.¹¹⁷ O'na göre bunun ikisi göklere, dördü de yere ait görünmektedir. Bununla beraber Müslim'de rivâyet edilen bir hadisin delaletine uyarak bazı tefsircilerin tercih ettikleri üzere "altı gün"ün yalnız yeryüzü ile ilgili olması da muhtemeldir ki, bu takdirde mânâ: "Rabb'iniz ancak o Allah'tır ki gökleri ve altı günde yeryüzünü yarattı." şeklinde de anlaşılabilirliğini ifade etmiştir. Özetle bu altı günün mâhiyetinin tâyini ve açıklaması hususları Allah'ın ilmine bırakılması gereken müteşâbih bir mânâ olarak kabul etmek gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸

Elmalılı'nın müteşâbih kabul etmek gerektiği görüşünü destekleyen bir görüşü de Süleyman Ateş şöyle aktarmıştır. Buradaki *gün* ifadesinin anladığımız anlamda gün olmadığını belirtmiştir. Yine O, Cevherî'nin bu konudaki görüşlerine katılarak altı günün her birinin süresini yalnızca Allah'ın bilebileceği altı jeolojik devre olduğunu ifade etmiştir. Bu hususta modern bilimlerin verilerini kendisi için bir dayanak olarak kullanmıştır.¹¹⁹

Buradan hareketle birinci olarak, âlem kadîm (başlangıcı olmayan) değil, bir olaylar toplamı olarak, Allah'a muhtaç olduğunu ve onun hükmü altında meydana geldiğini ifade etmiştir. İkinci olarak, Âlemin toplamı ezeli olmadığı gibi, bir defada ve basit bir şekilde yaratılmadığını, başlangıçta çeşitli zamanlarda birden çoğa doğru gittiğini, bununda derece derece ilerleyerek yaratıldığını yaratılanların süreç içerisinde düzenli şekilde birbirlerini takip ederek Allah'ın hâkimiyeti altında değişmekte olduğu

¹¹⁶ Yazır, *a.g.e.*, C.V, s. 3717

¹¹⁷ Fussilet, 41/9-12.

¹¹⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. 6, s. 4188.

¹¹⁹ Ateş, *a.g.e.*, C. VI, s. 269.

üzerinde durmuştur. Elmalılı bu derece derece ilerleme (tedric) mânâsı üzerinde iki duruma değinmiştir. Birincisi: Yaratmadaki bu derece derece ilerleme "*Bizim buyruğumuz, yalnız bir tektir, göz açıp yumma gibidir*"¹²⁰ âyetinin delâletine aykırı olmadığını belirtmiştir. İkincisi durumu ise bir defada yaratma, Allah'ın kudretine daha uygun olmadığı, çünkü bir yaratma, bir haysiyetle hem bir defaya mahsus hem tadrîcî olamayacağı, bir defada oluşun, tadrîcin şartı olarak derece derece ilerlemeye aykırı olduğunu ifade etmiştir.¹²¹

Bu konuda Elmalılı'nın üzerinde durduğu bir defada oluş ve tedric arasındaki farkı açıklarken iki ifade arasında gerçekleşme itibariyle mutlak genellik ve özellik olduğunu, her tedricde bir defa oluş varken, her oluşta tedric olmadığını vurgulamıştır. Gerçekte Cenab-ı Hak her neyin yaratılmasını veya yok edilmesini isterse "ol" dediği ve derhal isteği dilediği şekilde olduğunu örneklerle açıklamıştır. Yağmur ânında ne kadar çok damlaların yaratılıp düştüğü ve bir doğum ânında ne kadar çok olayın gerçekleştiği örneğiyle bir olaydan çok sayıda sonuç çıkması İlahi kudretin delaleetine işaret olduğu üzerinde durmuştur. İkinci olarak ise bir defada yaratma, kudrete delalet açısından da uygun olmadığını tertip ve terkiib kavramlarıyla izah etmiştir. Bir defada yaratmada, yaratma kudreti de etkisiz hale getirilmiş ve delilsiz bırakılmış olacağını Allah 'ın dileseydi gökleri ve yeri bütün içindekilerle bir defada yaratacağını, fakat bu şekildeki yaratmada çünkü âlem olmayacağı iki yaratılmış arasında bir sıralanma ve devam etme ilkesine imkân bulamayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda diriden ölü, ölüden diri, ateşten toprak, topraktan su, çamurdan hayat ortaya çıkmayacağı gibi, gece ve gündüz birbirini takip edemeyip, insandan insan doğmayacağı dile getirmiştir. Buradan hareketle hiçbir tedricen ilerleme olmadan bütün yaratıklar bir defada ve bir anda yaratılmış olsaydı, hiç biri diğerinin yaratılışına şahit olamayacağından, hem yaratma delili bulunmayacağı, hem de eşyanın tabiatı ilâhî tasarrufa mahkûm ve emre âmâde kılınmış olduğu anlaşılmayıp, âlem, ezeli bir tabiat sanılacağını belirtmiştir. Bu örneklerden hareketle birçok defaten yaratılışları da içine alan dereceleme ve sıralama ile yaratmanın kudret ve yaratıcının ilâhlığına delâlet ettiği, ancak bu derecelemenin ilk

¹²⁰ Kamer, 54/50.

¹²¹ Yazır, *a.g.e.*, C. 7, s.4655.

yaratılıŖta altı güne tahsisi edilmesinin ise sadece ilâhî bir irade tasarrufunda olduğunu belirtmiŖtir.¹²²

Kısacası bu âyetin tefsirinde Elmalılı, yaratmayı sınıflandırarak bir defada herŖeyi külliyyen yaratmanın Allah'ın kudret, yüceliği ve iradesiyle açıklanamayacağını, "ol" emri gereğince yaratma süreklilik arz etmekte ve her an devam etmekte olduğunu vurgulamıŖtır. Burada dikkate değer noktalarından birisi de önceden yaratılanın sonradan yaratılana Ŗâhit olmasıdır. Yaratmanın bizatihi aŖamalarını dereceleme ve sıralama kaidesiyle açıklarak meydana gelen olayların aklî delillere dayandırmıŖ, mantık silsilesi içinde düşünmeyi sağlayacak Ŗekilde gözler önüne sermiŖtir.

Göklerin ve yerin altı günde altı yaratıldığı Ŗeklindeki görüşlerde bir yakınlık bulunmaktadır. Bundan sonra ise bu aŖamaların hangi Ŗekilde olduğuyla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de birtakım bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Kur'ân'a göre göklerin ve yerin ilk yaratılıŖı ve oluŖum serüveni hakkında Ŗu âyetlerde önemli bilgiler mevcuttur:

"O kâfir olanlar, görmediler mi ki, göklerle yer bitiŖik bir halde iken biz onları ayırdık. Hayatı olan her Ŗeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmıyorlar mı?"¹²³

Aynı konuyla ilgili Fussilet suresinde de yaratılıŖın evreleri detaylı bir Ŗekilde izah edilmektedir:

"De ki: Siz yeri iki günde yaratanı gerçekten inkâr edip duracak mısınız? Bir de O'na eŖler koŖuyorsunuz ha? O bütün âlemlerin Rabbidir." "O, yerin üstünde sabit dağlar yarattı. Orada bereketler meydana getirdi. Orada araŖtırıp soranlar için rızıkları tam dört günde belli bir seviyede takdir edip, düzene koydu." "Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin." dedi. Her ikisi de: "İsteyerek geldik" dediler." "Böylece Allah onları iki günde yedi gök olmak üzere yerine koydu. Her göğe kendi iŖini bildirdi. Biz en yakın göğu kandillerle süsledik ve koruduk. İŖte bu çok güçlü ve her Ŗeyi bilen Allah'ın takdiridir."¹²⁴

Yukarıdaki âyetlere baktığımızda Yüce Allah göklerin ve yerin yaratılıŖ evrelerinden söz ederken önemli iki kelimeyle yaratılıŖı izah etmiŖtir. Âyetlerde sözü edilen *ratk* ve *fatk* kelimeleri, söz konusu yaratılıŖın mahiyeti hakkında bilgiler vermektedir. Sonraki âyette geçen *duhan* kelimesi de gökyüzünün oluŖumu aŖamalarını ifade etmektedir. Böylece bu üç kelimenin hem etimolojik yapısı hem de Kur'ân'da

¹²² Yazır, *a.g.e.*, C. 7, s. 4657.

¹²³ Enbiya, 21/30.

¹²⁴ Fussilet, 41/9-12.

kullanım şekillerini bilmek, göklerin ve yerin yaratılma olayını daha iyi kavramamıza katkı sağlayacaktır.

Âyette belirtilen göklerin ve yerin birleşik durumunu anlatan *ratk* kelimesi *birbiriyle birleşik, yapışık ve kaynaşmış* manasına gelmektedir. Bu durum yaratılışın başlangıcından olabileceği gibi daha sonradan da olabilmektedir.¹²⁵ Yine âyette geçen *fetknâ* (ayırıldık) ifadesi ile belirtilen *fatk* kelimesi Arapça'da yapışık kelimesinin zıttı olarak *iki bitişik şeyin arasını ayırmak*¹²⁶ anlamına gelmektedir. Bu şekilde bir varlık, *ratk* halinden birbirinden parçalanıp ayrılarak *fatk* haline dönmüştür. Bir objeden homojen bir bütün oluşturmak için onun bazı parçalarını bir araya getirip birleştirme işlemi de *fatk* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bir de tohumun filizlenip toprağı yarıp çıkması da aynı kelimeyle ifade edilmiştir. Bu şekilde âyette geçen *ratk* kelimesi göklerin ve yerin birleşik halinden, *fatk* kelimesiyle birbirinden ayrılması anlamında kullanılmıştır.¹²⁷

Yukarıda belirttiğimiz Fussilet sûresinin 9. âyetinde geçen bir diğer kelime de *duhan* kelimesidir. Bu kelime Kur'ân meallerinde *duman* olarak Türkçe'ye çevrilmiş olup, *duhan*, günümüz bilim adamlarının da kabul ettiği şekliyle, evrenin tam anlamıyla oluşmadan önceki maddeyi, evrenin yaratılışındaki kozmik ve sıcak dumanı tarif etmektedir. Bu durum, göğün şekillenmeden önce *duman* gibi olduğunu göstermektedir.¹²⁸

Geleneksel dirâyet tefsirlerinde göklerin ve yerin yaratılış yukarıda bahsettiğimiz *ratk*, *fatk* ve *duhan* kelimeleri ekseninde yorumlar yapılmıştır. İlerleyen zamanlarda bilim ve teknolojik gelişmelerle bu yorumlarında farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Bunlardan bazılarını şöylece özetleyebiliriz:

Zemahşeriye göre, göklerin ve yerin ilk zamanlarda *ratk* yani bitişik halde olmasını, aralarında herhangi bir mesafenin olmadığı şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda O, Kur'ân'da belirtilen bu olayın bir mucize olduğunu belirterek bu durumu

¹²⁵ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 273.

¹²⁶ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 558-559.

¹²⁷ Duran, *a.g.e.*, s. 121.

¹²⁸ Duran, *a.g.e.*, s. 121.

Kur'ân'ın i'caz yönüyle açıklamıştır.¹²⁹ Arş, gökler ve yerler yaratılmadan önce suyun üstündeydi. Yüce Allah, sudan *duhanı* çıkartıp, onu da suyun üstüne çıkarttı. Sonra suyu kurutup ondan iki arz'ı meydana getirdi. Son olarak yükselmiş dumandan gökyüzünü yarattı. Bu ifadeyle yeryüzünün göklerden önce yaratıldığını ifade etmiştir.¹³⁰

Râzî'ye göre ise evrenin yaratılışıyla ilgili âyetlerden Yüce Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri olarak Kur'ân'da bulunduğunu söylemiştir. Bu âyetleri Allah azametinin delilleri olarak ortaya koyduğunu Allah'ın ortaklıktan uzak olduğuna da işâret etmektedir. Onun için bu deliller sayesinde evrende ahenkli ve güçlü bir tertip ve düzenin var olduğunu göstermektedir. Böylece tevhit inancını pekiştirip, putperestlere de cevaplar vardır.¹³¹ Bu âyetlerin tefsirinde Râzî'nin Kur'ân bütünlüğü içerisinde onun genel gayeleri doğrultusunda bir açıklama yaptığını görmekteyiz. Yine Râzî'ye göre konuyla ilgili en kapsamlı görüş şudur: Allah Teâlâ yerleri gökleri meleklerin faydalanması için bitişik yaratmış ve yeryüzündekileri oraya yerleştireceğini bildirmiştir. Bunun kullarının faydasına olacağı için yerleri ve gökleri birbirinden ayırmıştır.¹³² Göklerin ve yerin hangisinin daha önce yaratıldığı konusunda ise bazı görüşleri belirttikten sonra önce göklerin, sonra ise yeryüzüne yönelip, gökyüzünü düzenlediğini dile getirmiştir.

Beydâvî ise önceki görüşlere yakın yorumlar yaparak her ikisinin tek tek bir parça olduğunu söylemiştir. Devamında ise şöyle izahta bulunmuştur. *Semâvât* önce tek ve bitişikti. Sonra değişik hareketlerle birbirinden ayrıldı, sonunda felekler meydana geldi. Aynı şekilde yerler de tekti. Sonra farklı durumlar, şekiller veya topraklar meydana geldi.¹³³ Fussilet sûresinin 11. Âyetinde bahsedilen yerin ve göklerin yaratılış aşamalarını öncelik ve sonralık açısından değerlendirerek, göklerin yerden önce yaratıldığı görüşünü kabul etmiştir. Âyette bulunan *duhan* kelimesini ise *karanlık bir cevher* olarak tanımlamıştır.¹³⁴

¹²⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.II, s. 570.

¹³⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.III, s. 445.

¹³¹ Râzî, *a.g.e.*, C.XVI, s. 127.

¹³² Râzî, *a.g.e.*, C.XVI, s. 130.

¹³³ Abdullah b. Ebû Ömer b. Muhammed Kâdî Beydâvî, *Envârü't Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, İstanbul:

Dersaadet Kitabevi, C. II, t.y., s. 69.

¹³⁴ Beydâvî, *a.g.e.*, C. II, s. 349-350.

Nesefî de buna yakın görüşleri belirtmektedir. *Semâvât*'ın ve *arz*'ın birbirinden ayrılarak her ikisinin de yedi tabaka halinde şekillendiğini belirtmiştir. Gökler ve yer bitişik olduğu için yağmur yağmıyor ve bitkiler de yetişmiyordu. Bu şekilde Allah gökleri yağmurla, yeri de bitkilerle birbirinden ayırmış oldu.¹³⁵ Ayrıca semâ'nın arz'dan sonra yaratıldığını ancak yeryüzünün şekillenip düzenlenmesinin de gökyüzünün yaratılmasından sonra olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶

İlk dönem dirâyet tefsirlerinde göklerin ve yerin birbirinden ayrılmak sûretiyle yaratılması konusundaki yorumların olayın görünen yönüyle ele alındığını ve zorlama yorumlarla meselenin mâhiyetine çok girilmediği görülmektedir. O dönemin bilimsel gelişmişlik düzeyinin de çok ileri olmaması belki de bu kapsamda bir değerlendirmeyi zorunlu kılmış olabilir. Son dönem tefsirlerine baktığımızda ise bilimsel gelişmelerin artması neticesinde yorumların da farklı düzeyde geliştiğine şahit olmaktadır. Âyetlerin daha çok bilimsel veriler ışığında yorumlandığını görmekteyiz. Hatta konuyla ilgili Big Bang Teorisinin konunun izahında ele alındığına şahit olmaktadır.

Bu konu hakkındaki Cevherî'nin görüşeri bilimsel verilerle, önceki dönem müfessirlerinin göklerin ve yerin yaratılışıyla ilgili açıklamalarını sentezleyerek okuyucuya farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı zamanda yaptığı açıklamaları fotoğraflarla okuyucuya sunmaktadır. Bu konudaki yaklaşımı ise şöyledir:

Evren'in Allah tarafından tek bir maddeden *kün* emri ile yaratıldığını söylemiştir. Bu konudaki birçok âyeti delil olarak ortaya koymuştur. Maddenin hakikatte sadece tek bir şey olduğunu bilimsel verilere dayanarak açıklamıştır.¹³⁷ Cevherî'ye göre başlangıçta bütün birâlem, çok hızlı bir şekilde yayılan duman halindeydi. Binlerce yıl devam eden hareketler sonucunda ilk önce güneşler oluşmuş; Sonra bu güneşlerden bir tanesi olan bizim güneşimiz ve gezegenler ayrılmıştır. Böylece Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün'den oluşan

¹³⁵ Ebû Berekât en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, y.y., Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, C.III, s. 77.

¹³⁶ Nesefî, *a.g.e.*, C.I-II, s. 39.

¹³⁷ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah: Tâcu'l-Luğa*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut 1979, C.I, s. 145-146.

sekiz gezegen meydana gelmiştir, diyen Cevheri, evrenin yaratılışındaki en temel madde olan *duhan*'a dikkatleri çekmiştir.¹³⁸

Elmalılı'ya göre ise bu âyet inanmayanlara bir delil olmak üzere yaratılışın aşamalarını gözler önüne sermektedir. Göklerle yer bitişiktiler. İkisinde de delik bulunmuyordu. Yukarıdan yağmur yağmıyor, yerde ot gibi bitkiler bitmiyordu. Yeryüzü, dağsız deresiz idi, gökyüzünde ise Güneş, Ay, gök cisimleri ve yıldızlar olmadan, bir bütün şeklindeydi. Gök cisimleri bitişik halde tek bir şeydi. Gök cisimleri ve kütleleri birbirine benzeyen birer madde idi. Allah onları koparıp ayırdı. Yokken var olup yaratıldılar, tek bir şeyken çoğaldılar. İlk zamanlarda duman gibi bir madde halindeyken değişik şekillere dönüp farklı kütleler oldular. Tek bir yerde olmayıp değişik karakterlerle çeşitlendirildiler. Yer, göklerden ayrılıp, üst tarafından yağmur yağdırıldı ve üzerinde çeşirli bitkiler bitirildi. Canlı olan herşey sudan yaratıldı. Yani bitki, hayvan ve insanın, yaşayan her şeyin hayatına su sebep kılındı.¹³⁹ Bunu görüp şahit olmalarına rağmen iman etmeyen kâfirlere birer reddiye ve eleştiri olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Bu yönüyle âyetteki göklerin ve yerin yaratılış aşamalarını ihtimaller dâhilinde değerlendirme yoluna giderek kesin bir yargıda bulunmaktan kaçınmıştır. Kur'ân'ın genel ilkeleri doğrultusunda onun ruhuna uygun bütüncül bir bakış açısıyla konuyu izah etmiştir.

Yine O'na göre, suyu oluşturan elementlerin en önemlisi olarak kabul edilen hidrojen ve karbon elementleriyle, suyun ratk (bitişik olma) ve fatk (ayırma) özelliği sayesinde gökler ve yer birbirinden ayrılmıştır. Yaratılıştaki bitişik ve ayrışma durumu ile şekilden şekile geçme işini Allah bir sistem içerisinde gerçekleştirmesine ve akılların idrakine sunmasına rağmen, kâfirlerin de bu olayı görüp durdukları halde yine de imana gelmediklerini ifade etmiştir. Sudan yaratıldıklarını bilmelerine rağmen Allah'ın sanat ve tesirine inanmadıklarını söylemiştir. Tabiat'ın kendi kendine değişip yer ile göğün yokluktan varlığa gelmesi, yerlerin gökten ayrılması, hava kuru iken yağmur yağıp, kuru toprakta otların bitmesi, sonra o cansız tabiatlarda aynı sudan değişik hayatların olması mümkün olur muydu?¹⁴⁰ gibi sorular sorarak kafirlerin bu eşsiz ve benzersi âlemi

¹³⁸ Cevherî, *a.g.e.*, C.I, s. 48.

¹³⁹ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 448-449.

¹⁴⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 450.

yaratan Allah'a yönelmeyip, tabiat ve doğa tabirleriyle kainata bakmalarını eleştirerek bu olayı imanî boyutta değerlendirmeyi tercih etmiştir.

*De ki: "Arzı iki devirde yaratana inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin rabbi olan Allah'tır."*¹⁴¹

Arz'ın iki devirde yaratılması meselesine gelince ise iki ihtimal üzerinde durur. Birincisi "yarattı" fiiline bağlı olarak arz'ın mefulün fihi olması. Bu durumda mana, yeryüzünü iki günde yarattı anlamına geldiğini belirtir. Yeryüzü yaratıldığında gün bulunmayacağından gün mutlak zaman manasında kullanıldığı, bu iki günden birisi Kur'ân'da bulunan ¹⁴²"Göklerle yer bitişik halde iken, bizim onları birbirinden yarıp ayırdığımızı... görmediler mi?" âyetinde belirtilen göklerin yerden ayrıldığı gün; ikinci gün ise Kur'ân'da bulunan "O yeri uzatıp döşeyendir"¹⁴³âyetindeki yeryüzünün uzatılıp döşendiği gün olduğunu ifade eder. İkinci ihtimali ise hal manası vererek, yerküreyi iki günde olmak üzere yarattı denilerek kaç gün olduğu belirtilmeden iki gün içinde bulunması durumundan bahsedildiği, bunu da bir seneyi ikiye bölen iki gün nöbeti olarak tanımlamıştır. Yeryüzünün bu iki zaman diliminde dönmek üzere yaratıldığı görüşünü ortaya koymuştur.¹⁴⁴

*"Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört devirde oldu."*¹⁴⁵

Arz üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirme meselesinde ise yerin üstünden baskılar yaptığı, dağların ise yeryüzünün kabuğunun tabanına çiviler gibi kazıklar koyup orada bereketler meydana getirdiğini ifade etmiştir. Yeryüzünde, sular madenler, doğup gelişen bitkiler ve hayvanlar gibi bereket kaynaklarını yetiştirdiğini, onların rızıklarını takdir edip yeryüzünü biçimlendirdiğini belirtmiştir. Bunları dört gün içinde, yaptığı, önceki âyette geçen "iki"de dâhil olmak üzere, "dört" etmekte olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁶ Burada geçen dört günü ise iki şekilde açıklamaktadır. Bu iki

¹⁴¹ Fussilet, 41/9.

¹⁴² Enbiya, 21/30.

¹⁴³ R'ad, 13/3.

¹⁴⁴ Yazır, a.g.e., C. V, s. 450.

¹⁴⁵ Fussilet, 41/10.

¹⁴⁶ Yazır, a.g.e., C. 6, s. 4189.

gününbirincisi, yeraltı zenginkiklerinin ve dağların yaratılması zamanı, diğeri ise bitki ve hayvanların yaratılması zamanı ki bu haliyle dört gün olmaktadır. Âyette geçen dört günden çıkarılabilecek diğeri mâna ise hal durumu olmasıdır ki dört mevsime işaret etmesi manası diğeriinden çok daha anlaşılabilir bulunduğu ve cümlenin anlam bütünlüğüne daha uygun olduğunu söylemektedir. Onun için yeryüzündeki bereketlerin, güzelliklerin ve rızıkları her yıl bu dört mevsim içinde yetiştiğini belirtmiştir. Aynı zamanda rızıkını talep eden herkesin rızıkını bu dört mevsim içinde olup, rızıklar eşit olmazsa dahi günlerin eşit olduğu, dört mevsimin herkes için aynı şey olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷

*“Sonra semâ’ya doğruldu da o bir duman ken ona ve arz’a gelin, ikiniz de ister istemez, dedi: geldik isteye isteye dedile.”*¹⁴⁸ âyetinde ise “semâ’ya doğru doğruldu”, ibaresinde, ilâhî inâyetini, ilgisini ve iradesini dosdoğru olan göğe yöneltti, denildiğinde kelime “istikamet almak”, “dosdoğru yönelmek” mânâsına geldiğini, Yüce Allah’ın doğrudan doğruya iradesini göğe doğru yönelttiğini ifade etmiştir. Yine O’na göre gökyüzü bir duman halinde idi. İradesinin azametiyle yeryüzüne ikiniz de ister istemez gelin, dedi. İkiniz birden emrime boyun eğin ikiniz de, yoktan var olun, demiştir. Burada "vücuda gelin" mânâsına gelen "tekvin" sıfatına işaret olduğunu belirtmiştir. "duhân" kelimesinin buhar anlamına geldiğini, maddenin ilk yaratıldığı hali olduğunu, önce, ilk maddenin yaratıldığı ve onda bir ışık olmayıp, karanlık bir durumda bulunduğu için buna "duhân" denildiğini ifade etmiştir. *"Biz gökten de su indirdik"*¹⁴⁹ âyetinde belirtildiği gibi, yeryüzünün üst tarafı hava tarafı olduğu anlaşıldığı, bu haliyle *"Sonra göğe doğru yöneldi"* âyeti bahsedilen âyete atfedilmiş olarak anlaşılabilceğini şöyle izah etmiştir:

“İlk kez yeryüzünü yarattıktan sonra doğrudan doğruya yukarısını yaratmayı irade buyurdu, bir duman olarak. Yeryüzü ilk yaratılışında gökten ayrıldığı sırada ateş halinde idi, sonra bu ateşten onun yukarısına doğru seması olarak duman halinde gazlar püskürüyordu. Bu halde bu duman halindeki göğe ve yeryüzüne: "İkiniz de ister istemez gelin. Yapınıza uygun gelse de gelmeseyse de ikiniz birlikte, birbirinize uyararak, bir düzen içerisinde hareket edin" dedi. Bütün gökyüzü içinde, yeryüzünün ve içindekilerle birlikte hareket etmesini emretti. "İkimiz de isteyerek geldik" dediler. Mutlak emre uyma ve boyun eğme mânâsına gelmektedir. Yani verilen. İlâhî emre karşı hiçbir şekilde itiraz edilemez karşı çıkılamaz.

¹⁴⁷ Yazır, a.g.e., C. 6, s. 4190.

¹⁴⁸ Fussilet, 41/11.

¹⁴⁹ Lokmân, 31/10.

Onun için "atalet" kanunu denilen bu boyun eğme ve kabiliyet ile bütün gök cisimlerinin ve yeryüzü cisimlerinin olayları tabii olarak açıklanabilir."¹⁵⁰

"*Sonra göğe doğru yöneldi*" âyetinde Elmalılı geniş kapsamlı açıklamalarda bulunurken bilimsel bulguları kendine rehber edininp akıl ve mantık süzgecinden geçirip sağlam temellere dayandırma çabası içerisinde olmuştur. Özellikle de yaratılıştaki Allah'ın tekvin, irâde, ilim ve kudret sıfatları bağlamında meseleleri ele alma yolunu tercih etmiştir. Çünkü bu muhteşem düzeni sadece olaylar ve olgular silsilesi ile açıklamak mümkün değildir.

"*Bu suretle onları iki günde yedi sema olmak üzere yerine koydu, ve her Semâ'da ona aid emrine vahiy verdi, ve dünya semâ'yı kandillerle donattık ve hızettik, işte bu hep o Aziz alîmin takdiridir*"¹⁵¹ âyetiyle ilgili olarak ise Elmalılı, Allah Teâla'nın göklerde olanları iki gün içinde yedi göğe yerleştirdiğini, bu iki günün ilki yeryüzünün yaratılmasından önceki ilk maddenin yaratılması, diğerinin ise cisimlerin olduğu günler olduğu, bu günlerin A'raf sûresi'nde işaret ettiği gibi altı günden ikisine işaret ettiğini, birisi yerin yaratılmasından önceki gün, diğeri de yerin yaratılmasından sonraki gün olduğunu belirtmiştir. O'na göre Ay, Venüs ve Merkür gibi bazı gezegenlerin yaratılması, yeryüzünün yaratılmasından sonradır. "*Onları yedi gök halinde düzenledi*"¹⁵² âyetinde geçen "yedi gök halinde" ifadesini hal müstekar olarak kabul ederek, bu iki günün birisinin Dünya, diğerinin de âhiret olması ihtimali üzerinde durmaktadır. Âyetin devamında ise bunları bu şekilde sağlam yapıp ve tamamladığı, göklerin tamamına emredip, semâ'nın meleklerine de meydana gelecek işleri emrettiği şeklinde yorumlamıştır. Bütün bunların bu şekilde ortaya çıkıp tamamlanmasında Yüce Allah'ın kudretinin delilleri bulunduğunu vurgulamıştır. Dünya göğünün parlak kandillerle donatıp süslemesi, en yakın göğü de ziyetlerle ve yıldızlarla süslemesi¹⁵³ ve onu korunmuş kılması şeytanların oraya sokulmasına mâni olmak için böyle bir sistem üzerine âlemin kurulduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴

Yukarıda bahsettiğimiz âyette yedi semâ olarak göğe yerleştirme işini, Kur'ân'ın konuyla ilgili diğer âyetlerini de delil göstererek, olayın gerçekleşmesini aşamalarıyla

¹⁵⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. 6, s. 4191.

¹⁵¹ Fussilet, 41/12.

¹⁵² Bakara 2/29.

¹⁵³ Saffât, 37/6.

¹⁵⁴ Yazır, *a.g.e.*, C. 6, s. 4192.

beraber delillendirme yoluna gitmiştir. Önceki dönemlerde yapılan tefsir çalışmalarına yakın izahlarda bulunmuştur. Yerlerin ve göklerin yaratılmasıyla ilgili bilimsel verilere fazla yer vermeyi tercih etmemiştir. Kanaatimize göre o günün bilimsel verilerinin Kur'ân'ın belirttiği yaratılış evrelerini tam manasıyla ispat edecek düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. Yoksa Elmalılı'nın bilimin verilerini göz ardı etmesi düşünülemez.

3.1.2. Yedi Kat Gök

Kur'ân-ı Kerimde göklerin ve yerin yaratılması anlatıldığı gibi göklerin sayısının ne kadar olduğunu belirten âyetlerde mevcuttur. Bu âyetlere göre Allah Teâla gökleri yedi kat olmak üzere şekillendirmiştir.

“ O, o hâlikdir ki yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra Semâya inâyet buyurduda onları yedi Semâ halinde nizamına koydu O her şeyi bilir bir alîmdir. ”¹⁵⁵

“ Bu suretle onları iki günde yedi Sema olmak üzere yerine koydu ve her Semâ'da ona aid emrine vahiy verdi ve dünya Semâ'yı kandillerle donattık ve hıfzettik, işte bu hep o Aziz alîmin takdiridir. ”¹⁵⁶

Konuyla ilgili âyetlerin anlamına baktığımızda Allah Teâlâ, semâyı yedi gök olarak yaratmış ve her birisini ayrı bir görevle yetkili kılmıştır. Bu şekilde, her gök katmanının kendisine has farklı özelliklerle vasıflandırdığını göstermektedir. Göklerin birbiriyle insicamlı bir şekilde ve katmanlar şeklinde (tibâkan) meydana getirildiğini âyetler haber vermektedir. Semâlar arasındaki hiyerarşik düzen ve uyumu ifade eden *tibâkan* kelimesi, iki manaya delalet etmektedir. Birincisi, *birbirine bağlı ve uyumlu*. İkincisi ise *tabakalar şeklinde olan* manasında anlaşılmaktadır. Bundan dolayı âyetlerden zahirinden hem semâların tabakalar halinde olduğu, hem de bu tabakaların birbiriyle mutabık olacak bir şekilde Allah Teâlâ'nın kanunlarına bağlı olarak varlıklarını devam ettirdikleri anlamları çıkarılmış olmaktadır.

Gökleri ifade eden semânın sayısı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan bazılarını kısaca şöyle özetleyebiliriz.

¹⁵⁵ Bakara, 2/29.

¹⁵⁶ Fussilet, 41/12.

Râzî, Kur'ân'da değişik âyetlerde geçen *yedi kat gök* ifadesini en geniş anlamıyla anlamıştır. Burada kastedilen yedi kat semâdır. O, bu konudaki görüşlerini desteklemek için dönemdeki astronomi ilminin bulgularından istifade etmiştir. O'na göre yakın semâ Ay küresi, en uzak semâ ise Zühre küresidir ki bunların her birisi yıldız veya gezegendirler.¹⁵⁷ Burada Râzî, *yedi kat* ifadesini açıklarken, o dönemdeki kesinleşmemiş bilimsel bulgulardan Batlamyus'un teorilerini, kesin kanıt olarak görmektedir. O, bahsedilen bu yıldızların ve gezegenlerin özellikleriyle ilgili bazı bilgileri kapsamlıca ifade ettikten sonra konuyla ilgili şu ifadeleri zikretmektedir. *Şâyet, biri "Kur'ân'da göklerin sayısının yedi olduğunu ifade eden bu naslar, daha fazla olmasını nefyeder mi?" derse, deriz ki, gerçek olan şudur ki: Sayının zikredilmiş olması, fazlasının olmayacağına delalet etmez.*¹⁵⁸ Râzî'ye göre Kur'ân'da göklerin ve yerin yaratışından bu kadar detaylı zikredilmesinin Yüce Allah'ın kudretinin ve ilminin sonsuz olduğunun bir tezahürü olarak anlamak gerektiğini belirterek, bu âyetlerde derin amaçların bulunduğu bir atıf yapmıştır.¹⁵⁹ Göklerin tabakalar halinde olmasından kastedilenin ise, onların birbirlerine temas etmeleri değil; birbiri hizasında bulunmalarıdır.¹⁶⁰

Kâdı Beydâvî ise Bakara sûresinin 29. âyetinin tefsirinde konuyla ilgili şu izahta bulunmuştur: *Eğer rasat âlimleri yedi değil, dokuz felek tespit edilmiştir, diye söyleseler ben de onlara derim ki: Âyette yediden fazlası nehyedilmiş değildir. Onlara arş ile kursî ilave edilirse ihtilaf kalmamış olur.*¹⁶¹ Bu yorumunda, Beydâvî'nin, o dönemin bilimsel verileriyle tefsir ilminin verilerini uzlaştırma yönünde bir gayret sergilediği anlaşılmaktadır. Bilimsel verilerde hata olabileceği ihtimalini göz ardı ederek, tefsirin yorumlanma alanını daha da geniş tutma çabası içerisine girmiştir. Aynı konuyla ilgili olarak *"Artık üstlerindeki Semâ'ya bir baksalar, biz onu nasıl bina etmişiz ve ziynetlemişiz hiç bir gediği yok"*¹⁶²âyetinde geçen göğün pürüzsüz ve birbirine yapışık katmanlar şeklinde yaratıldığını belirtir. Göğün hiçbir deliğinin bulunmadığını ifade

¹⁵⁷ Râzî, *a.g.e.*, C. II, s. 225-226.

¹⁵⁸ Râzî, *a.g.e.*, C. II, s. 229.

¹⁵⁹ Râzî, *a.g.e.*, C. XIX, s. 365.

¹⁶⁰ Râzî, *a.g.e.*, C. XXII, s. 153.

¹⁶¹ Beydâvî, *a.g.e.*, C. I, s. 48.

¹⁶² Kaf, 50/6.

eder.¹⁶³ Böylece Beydâvî yaşadığı çağdaki bilimsel veri olan *göklerin, kürevî, iç içe ve bitişik halde bulunduğu* görüşünü benimsemiştir.¹⁶⁴

Önceki dönem tefsirlerinde *yedi kat gök* ifadesinin tabakalar ve katmanlar şeklinde yorumlandığı ve müfessirlerin de birbirlerine yakın görüşler serdettikleri görülmektedir. Modern dönem müfessirleri ise bilimsel ilerlemenin artmasıyla bu konudaki yorumların daha kapsamlı olduğunu görmekteyiz.

Süleyman Ateş ise yedi kat gök ifadesinden başka bir anlam çıkarılamayacağı âyette belirtildiği şekliyle anlaşılmasının uygun olacağını belirtmiştir. *Biz en yakın göğü yıldızlarla süsledik*¹⁶⁵âyetinden hareketle yakın göğün görebildiğimiz yıldızlar olduğu kanısına ulaşmıştır.¹⁶⁶

Aynı şekilde Kur'ân'ın gönderiliş amacının göklerin niteliklerinin, sayısının belirtilmesi olmayıp Yüce Allah'ın ilmine ve kudretine dikkatleri çekmektir. Ateş'e göre, Kur'ân'ın tenzil olmaya başladığı dönemdeki insanlar arasında evrende yedi gök ve yedi arz bulunduğu görüşü bulunmaktaydı. Kur'ân onlara, yedi göğü ve arz'ı, Allah'ın eşsiz kudretiyle uyumlu bir şekilde yarattığını, onların taptıkları putların bunların olmasında hiçbir etkilerinin olmadığını ispatlamak için bu gerçekleri ortaya koyduğunu belirtmektedir.¹⁶⁷

Günümüzdeki fen ve astronomi ilmince gök cisimlerinin ikisinden fazlası arasındaki çekim durumları hesap edilemediğinden Kur'ân'daki bu tesviyenin sınırlarını belirlemesi mümkün değildir.

Elmalılı "yedi sema"nın tefsirinde kabul gören iki görüş üzerinde durur: Bunlardan birincisi gezegenleri sıralama yaparak açıklamaktadır.

“Yerden Venüs'e kadar bir; Venüs'ten Merkür'e kadar iki; Merkür'den Güneş'e üç; Güneş'ten Merih'e yahut yine yerden Merih'e dört; Merih'ten Jüpiter'e beş; Jüpiter'den Satürn'e altı; Satürn'den daha ilerisine kadar yedidir ki, sonradan keşfedilmiş olan Uranüs

¹⁶³ Beydâvî, *a.g.e.*, C. II, s. 421.

¹⁶⁴ Abullâtif Harpûti, *Astronomi ve Din*, Bekir Topaloğlu (çev.) , DamlaYayınevi, İstanbul 1981, s. 308.

¹⁶⁵ Saffât, 37/6.

¹⁶⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın ÇağdaşTefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, C. IX, s. 497.

¹⁶⁷ Ateş, *a.g.e.*, C. IX, s. 499.

ve Neptün gezegenleri ve daha keşfedilmesi mümkün olanlar hep bu yedinci hudud içinde demektir.”¹⁶⁸

Zikredilen gezegenlerin "yedi sema" olarak düzenlenmesinde bu gezegenlerin yerin yaratılması üzerinde tesviye işlevlerinin bulunduğunu belirterek, astronomi ilminde dahi bu tesviyenin ötesinde bir bilgi bulunmadığını¹⁶⁹ ifade etmektedir. Yine O'na göre merkezilik kavramı izafi bir kavram olduğundan, idraklerimiz ve yerçekimi, bulunduğumuz yeri merkez olarak algılamaktadır. Yine O Batlamyus astronomisiyle ilgilenenlerin Ay'ı ilk gezegen kabul edip ondan başladıklarını ve yedincisini Satürn kabul ederek Kur'ân'daki gökyüzü âyetlerini astronomiyle uzlaştırma çabası içerisine girdiklerini belirtmiştir. Yine onların astronomi ilminin matematikle olan bağından hareketle Ay ve Güneş tutulmalarında isabet ettiklerini, buna rağmen astronomi ilminin prensiplerinden olan varsayım ve faraziyelerin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Batlamyus astronomisinin gezegenlerdeki hareketi tabii ve zorla olan şekilde sınıflandırıp her birinin bir yörüngede saplanıp, diğerinin hareketiyle hareket etmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu yedi gezegenin ve sabit bulunan gök cisimlerinin de bir yörüngesi olduğu ve tümünü içine alan bir atlas yörüngesi bulunduğu, hareketinde günlük olarak atlas yörüngesinde olduğu düşüncesine dayandığını belirtmiştir. Tefsir ve Kelam âlimlerinin bunun kati olmadığını, diğer sebeplere de dayalı olabileceğini söylediklerini ifade etmiştir. Astronomi ilminin gelişimiyle âlemin tamamını değil Güneş sistemi üzerine sınırının belirlendiği, genel çekim nazariyesinin geliştirildiği, semâların direksiz durmaları genel çekim kanunuyla izah edilmiş olduğunu vurgulamıştır. Bu olayı cazibe kavramıyla açıklamak yerine melek kelimesiyle tasavvur edip bizatihi ilâhi kudrete bağlayarak açıklamanın işin hikmetli olmasına katkı sağlayacağını belirtmiştir.¹⁷⁰

"Yedi semâ" konusundaki başka bir görüşe gelince: Dünya'nın üstündeki tüm yıldızların ziynetlendiği görülen âlemin tamamının hepsi bir semâ olduğu, ilk kısmın yedi semâ'nın birincisi olduğu, bundan başka altı semâ daha olduğunu belirtmiştir. Bunlar, ister mânevi ister akla uygun olarak düşünülün fezanın, uyma ve uygunluk ilkesine bağlı olarak cisimlerin yerleşimine uygun olduğunu, "*Biz diünya semâsını*

¹⁶⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 252.

¹⁶⁹ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 252.

¹⁷⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 253.

yıldızların ziynetiyle süsledik."¹⁷¹ âyetinin buna işâret ettiğini belirtmiştir. Tefsir âlimlerinin en meşhurlarının kanaati de bu yönde olduğunu, Mirac olayında da semâların bu mânevî ve rûhâni yönüne işâret olduğunu ifade etmiştir. Allah Teâla bu semâların durumlarını mânevî olarak tesviye ettiği, yeryüzünü nasıl tesviye edip insanların yaşamasına uygun bir hale getirip, meleklerle tesirler yaptırmış ise semâlarda da aynı tesviyeyi mükemmel bir şekilde icra eylediğini belirtmiştir.¹⁷²

Bunun tesadüflere bağlanarak, kör bir kuvvetle gelişigüzel olabileceğinin hayal dahi edilmesinin mümkün olamayacağını belirterek Allah'ın ezeli ve ebedi ilminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Çünkü sebepleri ve sonuçları belirleyen Cenab-ı Hak bütün ilimlerin tek ve yegâne sahibidir. Bütün ilimler onun koymuş olduğu kanunlar ve kurallar sonucunda ortaya çıkmıştır. Böylece Allah insanı sonsuz ilmi ve kudretiyle aynı zamanda geniş merhametiyle yer ve göğün bir ürünü, bir nüshası olarak yaratmıştır. Aslında bu düzenin ve sistemin mükemmel bir şekilde yaratılması insanın zelim ve miskin yaşantıdan kurtulup silkelenmesi, âlemin yaratılışını inceleyip ilmî konularda yeni çalışmalar yapması, araştırıp yeni ürünler ortaya koyması ve bu gayretlerin sonucunda kendi hayatını kolaylaştırması sonucuna dayanmaktadır. Ayrıca yaratıcısının yüceliğini ve azametini düşünerek dünya ve ahiret saadetine ulaşmayı sağlayacak yolları göstermesi bakımından bu âyetlerin büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

3.1.3. Evrenin Genişlemesi

Evrenin oluşumuyla ilgili bilim dünyasında iki dönemden söz etmek mümkündür. Bunlardan biricisi 19. yüzyılın sonlarına kadar kabul edilen evrenin durağan olduğu görüşünü benimseyen durağan dönem savunucularıdır. Bunlarda kendi içlerinde evrenin durağan olduğunu ve genişlediğini benimseyenler şeklinde ikiye ayrılıyorlardı. Genişlediğini benimseyen durgun durum teorisi, kâinatın ezelden beri genişlediğini savunur, genişlemeyle beraber kendi kendine galaksiler oluşur. Böylece uzayın belirlidir bölümündeki galaksi sayısı bir dengede olmaktadır. Bir bina büyüklüğü kadar yer kaplayan bir uzay parçasına, bir atom meydana gelmesi yetiyor. Kâinat da çok geniş olduğu için, bu atomlar çok alanı kapsar ve galaksileri oluştururlar. Fakat buteori

¹⁷¹ Sâffat, 37/6.

¹⁷² Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 253.

galaksilerin kendi kendine nasıl oluştuklarını bir türlü izah edememiştir.¹⁷³ Durgun durum teorisinin diğer savunucuları ise evrenin ezelden itibaren hep aynı şekilde olduğu ve hiçbir değişikliğe uğramadığı görüşünü benimsemektedirler. Evrenin aynı şekilde kalabilmesinin tek şartı olarak evrenin değişmemesi ilkesine bağlı olduğunu belirterek anlamsız bir düşünceyi ortaya koymaktadırlar.¹⁷⁴

Durgun durum modeli, büyük patlama teorisinin karşı tezi olarak ortaya konmuştur. Fakat zamanımızda bilim adamlarının büyük bir kısmı dahi evrenin sonsuz olduğunu kabul etmemektedir.¹⁷⁵ Bazı klasik dönem dirâyet müfessirleri de Batlamyus teorisinin tesiriyle evrenin durağan ve hareketsiz bir yapıda olduğu görüşüne Kur'ân'dan delil getirmeye yoluna gitmişlerdir.

20. yüzyılda ise yapılan ilmi çalışmalarla önceki teoriler değişikliklere uğramış, evrenin durağan değil tersine düzenli olarak genişleyen ve hareket eden bir halde olduğu gözlem ve deneylerle ortaya konulmuştur. Evrenin yapısıyla ilgili bu yeni buluşlar sadece fizik ve astronomi bilimini değil, neredeyse tüm bilimsel çalışmaların seyrine katkı sağlamıştır.¹⁷⁶

Modern dönemde evrenin genişleyen ve hareket halinde olduğunu ortaya koyan *Big Bang* Teorisinde evren *sıfır hacme* sahip bir kütleden büyük bir patlamayla ortaya çıkmış ve söz konusu patlamanın tesiriyle sürekli genişlemektedir.¹⁷⁷ Bu haliyle bu teori, evrenin yaratılışı konusunda materyalist yorumların bilimin verileri ışığında geçersizliğini ortaya koymuştur. Evrenin yokluktan varlığa geldiğini delilleriyle açıklarken tefsir âlimleri de Kur'ân'daki kevnî âyetleri le evrenin genişleme olayını açıklamaya çalışmışlardır.

Evrenin genişlemesiyle ilgili müfessirler görüşlerini belirtirken kaynak olarak kabul ettikleri âyet Zariyât sûresinin 47. âyetidir. Yüce Allah, konuyla ilgili bu âyette

¹⁷³ Hüseyin Korkmaz, *Yoktan Varoluş*, 1. Baskı, İpek Yayınları, İstanbul 1996, s. 75.

¹⁷⁴ Duran, *a.g.e.*, s.132

¹⁷⁵ Şahin Efil, *Yaratılış Modelleri*, 1. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul: 2003, s. 158.

¹⁷⁶ Duran, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁷⁷ Taşkın Tuna, *Uzayın Sırları*, 1. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000, s. 123–127.

şöyle buyurmaktadır: “*Bir de Semâ’ya bakın biz onu kuvvetle bina ettik ve şüphe yok ki biz çok vüs’a malikiz (genişleticiyiz).*”¹⁷⁸

Bu âyetin tefsirinde klasik dönem müfessirleri, âyette geçen *el-Mûsi* kelimesi üzerinde önemle durmuşlardır. Bu âyette müfessirler, kendi görüşlerini ortaya koymak için bu kelimeyi odak noktası olarak kabul etmişlerdir. Evrenin genişlemesiyle ilgili bilimsel buluşların tam anlamıyla bulunmaması ve bu âyetle ilgili bazı rivâyetler sebebiyle kelime, genel olarak Yüce Allah’ın her şeye gücünün yetmesi manasında anlaşılmıştır. Bu konudaki görüşleri şu şekilde inceleyebiliriz.

Bu âyetin tefsirinde Zemahşerî, *lemûsiûn* (genişletiyoruz) ifadesiyle Yüce Allah’ın kullarına infakta bulunmasının bir emaresi olarak, kudretinin ve azametinin bir tecellisi olduğunu belirtmiştir. Yine O, aynı kelime için, *yağmurun yağmasıyla gelen rızık* şeklinde bahsedilen bir rivâyeti de örnek olarak ele almıştır.¹⁷⁹ Bu âyeti Zemahşerî, evrenin fiziksel genişlemesi olarak değil, Yüce Allah’ın yaratıklarına gökten yağmuru indirerek, onların rızıklarının genişletilmesi ve çoğaltılması şeklinde yorumladığını görmekteyiz.

Râzî de, bu âyeti siyak ve sibak ilkesine göre önceki âyetlerle ilişkilendirerek anlamanın gerekliliğine vurgu yapar. Bu şekilde âyet, Cenâb-ı Hakk’ın birliğinden bahsederek; *Sizler, Allah’ı bırakıp da taptığınız o şeylerin, hiçbir şeyi yaratamadığını biliyorsunuz. Dolayısıyla onları Allah’a ortak koşmanız doğru olmaz* manasına gelmektedir.¹⁸⁰ Râzî, âyette geçen *lemûsiûn* ifadesinde iki görüşü öne sürer. Birincisinde kelime, görülen genişlik anlamındadır. Yani, *Biz o gökyüzünü, yeryüzünü ve yeri çevreleyen suyu ve havayı, semâya ve ondaki genişliğe nisbetle, tıpkı çöldeki bir halka misâli olacak bir biçimde genişlettik* demek olduğunu söylemiştir. Bu derece fazla bir alanı içine alan bir binayı ise Yüce Allah’tan başkasının yapamayacağını belirtir. İkinci olarak ifade, *kâdir olucularız* anlamındadır ki göklerin benzerinin Allah tarafından yaratıldığına işâret etmektedir. Sonuç olarak olarak Râzî, gökyüzünün bir binaya ve yeryüzünün bir döseğe benzetilmesinin, semânın asli halinde değişiklik

¹⁷⁸ Zâriyât, 51/47.

¹⁷⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, C. IV, s. 20.

¹⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, C. XX, s. 383.

olmadığına, yeryüzünün ise genişleyip, daralmasının ise, denizlerin kara parçasına dönüşmesiyle ifade eder.¹⁸¹

Seyyid Kutub'a göre bu âyette geçen (eydin) kelimesi güç mânâsına gelmektedir. Gücün en bariz belli olduğu yerin ise akılları hayrete düşürecek şekilde birbirine bağlı ve düzgün şekilde yapılmış olan gök binası olduğunu belirtir. Gök kelimesiyle yıldızların veya gezegenlerin yörüngesi ya da milyonlar adedince yıldız topluluklarını oluşturan ve galaksi olarak adlandırılan yıldız kümeleri, ya da yıldızlar ve gezegenlerin serili olduğu fezâ tabakalarından birisi, ya da semâ kelimesinin işaret ettiği diğer mânâlar kastedilse dahi kastedilenin zahiri manada genişlik olduğunu vurgular.¹⁸²

Süleyman Ateş ise bilimsel veriler ışığında bahsedilen âyetteki: “*Biz genişleticiyiz*” ifâdesini, genişletme eyleminin sürdüğü şeklinde yorumlayarak modern bilimin bulgularını dikkate aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Ateş, *bilim adamları, uzay cisimleri arasındaki mesafenin gitgide açıldığını, yani evrenin genişlediğini tesbât etmişlerdir ki âyetin bu olguya işâreti, bir Kur’ân mucizesidir*,¹⁸³ diyerek konuyu açıklamaya çalışmıştır.

Mevdûdî de yukarıda bahsedilen görüşler çerçevesinde görüşler belirtmiştir. O, bu âyetteki *mûsiûn* kelimesinin kudret ve güç anlamlarına geldiği gibi, genişletmek anlamına gelebileceğini ifade etmiştir. İkinci anlama göre âyetin manasının; Bu büyük evreni Allah'ın sadece bir defada yaratıp bırakmadığı, bilakis evrende sürekli genişletme yaptığı ve her an evren içinde yaratmanın yepyeni ve dehşete düşüren gelişmeleri olduğunu, böyle güçlü ve muazzam yaratıcının şahsını, yeniden yaratma konusunda aciz sanılamayacağını ifade etmiştir.¹⁸⁴ Aynı zamanda bu âyetlerden yeniden diriltmenin Allah için ne kadar kolay bir iş olduğunu, evrenin genişlemesinin de bunun delili olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

¹⁸¹ Râzî, *a.g.e.*, C. XX, s. 386-387.

¹⁸² Kutub, *a.g.e.*, C. XIV, s. 71.

¹⁸³ Ateş, *a.g.e.*, C. IX, s. 62.

¹⁸⁴ Ebu'l-Â'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, Muhammed Han Kiyani ve Diğerleri (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1991, C. II, s. 517.

“Bir de semâ’ya bakın biz onu kuvvetle bina ettik ve şüphesiz ki biz çok vüs’al malikiz.”¹⁸⁵ Eserden, bunu yapan müessirin çıkarılmasını kast eden, bir tarzla lafız mânânın muhtevasına mutabık olarak uyum sağlamıştır. Elmalılı bu âyetin tefsirinde *eydin* kelimesinin *yed* kelimesinin çoğulu olmakla beraber “Davud’u, o kuvvet sahibi zatı hatırla”¹⁸⁶âyetinde geçtiği anlamda kuvvet manasının olduğunu, sonraki âyetlerde geçen, Allah’a yönelme ve kulluğu emreden ifadelerle bir hazırlık mahiyetinde olduğunu belirtmektedir. Bir de “Şüphesiz rızık veren güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah’tır”¹⁸⁷âyetiyle de bu mananın teyit edildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁸ Konuyla ilgili âyetteki “genişliğe malikiz” ifadelerinin iki manaya delâleti olduğunu, birincisi Allah Teâlâ’nın kudretinin genişliğini ifade ettiğini, Bu durum; “Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir.”¹⁸⁹“O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır”¹⁹⁰ âyetleriyle teyit edildiğini belirtmiştir. Diğer mânası ise zenginliği ve nimet vermede genişliği, darlıktan kurtarmayı, ihtiyaçları gidermeyi, fakirleri zenginleştirmeyi manalarında anlaşılması gerektiğine değinmiştir.¹⁹¹

Elmalılı modern dönem müfessirlerinden olmasına rağmen bu âyeti klasik dönem müfessirlerinin yorumladığı şekliyle yorumlayarak evrenin genişlemesini fizikî ve maddî anlamda değil, Kur’ân’ın kendi anlam bütünlüğü içinde diğer âyetlerle irtibatlandırarak, âyeti âyetle tefsir etme çabası içinde olmuştur. Genişlemeyi madden ve fiziki olarak değil de manevî bir genişleme olarak yorumladığını görmekteyiz.

3.1.4. Dünyanın Şekli ve Hareketleri

Kur’ân-ı Kerim’deki kevnî âyetlerin bir kısmı dünyanın şekli ve özellikleri hakkında bilgileri de içermektedir. Bu âyetlere baktığımızda dünyanın nasıl bir özelliğe sahip olduğunu ve yapısında neleri barındırdığını da bulmaktayız. Bu özelliklerini fark eden insanoğlu ondan en iyi şekilde faydalanmanın da yollarını sürekli aramış ve aramaya, araştırmaya devam etmektedir. Bu arayış içerisinde kevnî âyetleri insanı etkileyerek merakının artmasına sebep olmuştur.

¹⁸⁵ Zâriyât, 51/46.

¹⁸⁶ Sâd, 38/17.

¹⁸⁷ Zâriyat, 51/58.

¹⁸⁸ Yazır, a.g.e., C. VII, s. 265.

¹⁸⁹ Fâtır, 35/35.

¹⁹⁰ Bakara, 2/255.

¹⁹¹ Yazır, a.g.e., C. VII, s. 265.

Kuran’da açık olarak dünyanın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü belirten âyetler bulunmasa da; “Allah, geceyi gündüzü taklib ediyor, şüphe yok ki bunlarda gözü olanlar için muhakkak bir ibret vardır.”¹⁹² “Şüphesiz göklerin ve yerin yaradılışında, gece ile gündüzün birbirini ardınca gelişinde,akıllı olan bir ümmet için elbet Allah’ın birliğine âyetler var”¹⁹³ âyetlerini, müfessirlerin dünyanın döndüğünün delili olduğunu söylemişlerdir. İlk dönem müfessirlerinin çoğuna göre Dünyanın dönmediği ve düz olduğu düşüncesi mevcut idi. Bunda yaşanan çağın bilimsel verileri de etkiliydi. Özellikle o dönemlerde geçer kabul gören Batlamyus teorisin etkisiyle de müfessirler böyle bir yoruma gidebiliyorlardı. Bu teorinin ana düşüncesine göre dünya evrenin tam ortasında bulunmakta ve diğer yıldızların tamamı Dünyanın etrafında dönmekte idi.¹⁹⁴ İlk dönem tefsirlerinin çoğunda ve modern dönem tefsirlerinin bir kısmında bu anlayışa göre kevnî âyetlerin yorumlandığını görmekteyiz. Çünkü bir dönemin ilmî ve fennî gelişmişlik düzeyi ne ise O’na göre de tefsir anlayışları şekillenmektedir. Dünya’nın şekliyle ilgili olarak ilk dönem tefsirlerinin yazıldığı zamanlarda Dünyanın düz olduğu görüşü hâkim olmasına rağmen bu anlayışın tefsirlere yansımadığını müşahade etmekteyiz. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’in desteklemediği hiçbir bilimsel veri müfessirlerce muteber sayılmamıştır. Yine tefsirlerin çoğunda dünyanın küre şeklinde olduğu beyan edilmekteydi. Bunda kevnî âyetlerin bu bilgilerin ortaya çıkmasında önemli bir işlevinin olduğu da âşikardır. Konuyla ilgili kevnî âyetleri ve tefsirlerdeki bilgileri inceleyerek dünyanın şekli ve yapısı hakkındaki görüşlere yer vereceğiz.

Kur’ân-ı Kerim’de geçen dünyanın hareketleri ve şekliyle ilgili âyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

“Gökleri ve yeri hakk ile yarattı, geceyi gündüzün üstüne sarıyor, gündüzü gecenin üstüne sarıyor, ay ve güneşi müsahhar kılmış her biri bir müsemma ecele cereyan ediyor, uyan, O öyle Aziz, öyle gaffar.”¹⁹⁵

“Boyuna irtifa verdi. Nizamına koydu. Gecesini kararttı, kuşluğunu çıkardı. Ondan sonra da arzı döşedi.”¹⁹⁶

¹⁹² Nûr, 24/44. Konu ile ilgili diğer âyetler için Bkz. İbrâhîm, 14/33; Yâsîn, 36/40.

¹⁹³ Bakara, 2/164.

¹⁹⁴ Celal Kırca, *Kur’ân-ı Kerim’de Fen Bilimleri*, 3. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s. 184.

¹⁹⁵ Zümer, 39/5.

“Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah’tır...”¹⁹⁷

Müfessir Râzî Dünya’nın küre şeklinde ve yuvarlak olduğu görüşünü benimseyerek, Kur’ân’dan buna deliller getirme çabası içinde olmuştur. Yerin küre şeklinde olduğunun delillerinin mevcut olduğunu da belirtmiştir. Bununla beraber yerin düz olarak algılanmasının sebebi kürenin çok büyük olmasından, onun her bir yeri ve parçası, dümdüzmüş gibi görünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu olayı Râzî Yüce Allah’ın, *dağları kazıklar yapmadık mı?*¹⁹⁸ âyetine benzetmektedir. Kur’ân, insanların dağların üzerinde yerleşik olmasına rağmen, *kazık* olarak nitelendirğini, yeryüzünün de bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁹ Râzî’ye göre gökyüzü; yükseklik, nizam ve gece gündüz akışı şeklinde bina edilmiştir. Yerküre de, deve kuşunun yuvası gibi yayılarak döşenmiştir.²⁰⁰ Bundan dolayı yeryüzünün döşek gibi olmasından hareketle, onun sakin ve hareketsiz olduğu sonucuna varmıştır.²⁰¹

Konuyla ilgili olarak Enver Bayram, Râzî tefsirinde, yerin yaratılışı, şekli, faydaları, dağların durumu, yaratıcıya delâleti gibi konuları ilgili âyetlerin tefsirinde tüm yönleriyle irdelediğini, Râzî’nin, yerin küre şeklinde olduğunu kabul etmekle beraber, döndüğünü kabul etmediğini ifade etmiştir. Yeryüzünün sakin kılınmasının sebebinin de Allah’tan olduğu görüşünü benimsediğini ifade ederek, Allah’ın, dağları yaratmakla küre şeklinde olan yerin dâiresel hareketini engellemediği fikrine sahip olduğunu ifade etmiştir. Zîra, o gün var olan bilgi birikimi, bugün modern jeoloji ilminin ulaştığı bilgi seviyesinin epey gerisinde olduğu, bu nedenle Râzî’nin tefsir ettiği âyetlere bu zaviyeden bakılmasının uygun olacağını söylemiştir. Bununla beraber Râzî’nin konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde sağlam bir muhakeme ortaya koymayı başardığını da vurgulamıştır.²⁰²

¹⁹⁶ Nâziât, 79/28-30.

¹⁹⁷ Âraf, 7/54.

¹⁹⁸ Nebe, 78/7.

¹⁹⁹ Râzî, *a.g.e.*, C. XIII, s. 382-383.

²⁰⁰ Râzî, *a.g.e.*, C. XXII, s. 48.

²⁰¹ Râzî, *a.g.e.*, C. II, s. 109.

²⁰² Enver Bayram, “Râzî’nin, Kur’ân’daki Yeryüzü (Arz) Âyetleriyle İlgili Tefsir-i Kebir’deki Yorumları: Modern Jeoloji Biliminin Verileriyle Kısa Bir Mukayese”, *Tarih, Kültür, Sanat ve İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.1, Mart 2012, s.163.

Kopernik'in Dünya'nın yuvarlak olduğu ve kendi ve Güneş'in etrafında döndüğü teorisi bilimsel bir veri haline geldikten sonra tefsir alanında da bu gelişme ışığında değişiklikler meydana gelmiştir. Önceki dönem tefsirlerinde geçen dünyanın düz ve sabit olduğu görüşünün Kur'ân'la bağdaştırılamayacağı sonucuna varıldı. Modern dönemde ise bilakis Kur'ân'daki kevnî âyetlerin dünyanın elips şeklinde olduğuna ve döndüğüne dair bilgileri barındırdığı ifade edilmeye başlandı. Burada dikkatimizi çeken şey önceki dönem tefsirlerde dünyanın düz olduğuna delil olarak sunulan âyet, sonraki dönem tefsirlerinde de dünyanın yuvarlak olduğuna delil olarak gösterilmiştir.²⁰³

Dünyanın şekli ile ilgili âyetleri ise Elmalılı şu şekilde tefsir etmektedir:

“ *Boyuna irtifa verdi. Nizamına koydu. Gecesini kararttı, kuşluğunu çıkardı. Ondan sonra da arzı döşedi.* ”²⁰⁴ Elmalılı'ya göre gökince ve yoğun olan bir maddeden değişik yapıda ve farklı bir şekilde bir araya getirilip birleştirilmesiyle Allah'ın yarattığı bir binadır. Şöyle ki, Allah göğü sürekli yükseltmiş ve hiç bir direk oladan onu yukarı kaldırmıştır. Bu işlemi ise *semk*, bir cismin aşağıdan yukarıya uzaması ve *umk*, yukarıdan aşağıya düşmesi ifadeleriyle izah etmiştir.²⁰⁵ Sonra onu düzlediğini ifade ederken: “*Göğü yükseltti, denge kanunu koydu*”²⁰⁶ âyeti gereğince dengesini koyup denkleştirdi, manasının delâleti üzerine göğün tam küre şeklinde olduğu görüşünü kabul edenlere katılmadığını belirtmektedir.²⁰⁷

Elmalılı'ya göre gecesini kararttı ifadesinden göğün her tarafının gece olmasının mümkün olmadığını belirtir. *Iğtaş* kelimesinin yavaş yavaş yürütmek manasına geldiğinden, gecenin derece derece giderilerek kuşluk vaktini çıkartıp ışığını yaydığı anlamına geldiğini belirtir. Yine *duhâ* kelimesi Güneş ışığının yayılıp, gündüzün uzaması anlamına geldiği, daha sonra kuşluk vakti ismini aldığını, gündüzün olmasının gecenin gitmesine bağlı olacağından *gecesini kararttı* yerine “yürüttü, giderdi” demenin daha uygun düştüğünü söyleyerek, bunun iki şekilde anlamanın mümkün olduğunu belirtmiştir: Birincisi göğün peş peşe gelen gecesini ve gündüzünün olmasında yerkürenin

²⁰³ Duran, *a.g.e.*, s. 137.

²⁰⁴ Nâziât, 79/28-30.

²⁰⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 166.

²⁰⁶ Rahmân, 55/7.

²⁰⁷ Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 166.

yaratılışı ve ay ışığının izale edilmesi, diğeri ise gökte gecenin yavaş yavaş azalarak gündüzün olması şeklinde yorumlamıştır. Güneş ve diğeri ışık veren cisimler yaratılmadan göğün hep gece olması bunların yaratılmasından sonra ise gecenin giderilerek gündüzün çıkması olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁸

Arzın döşenmesine gelince ise, Allah'ın önce yerküreyi sonra gökteki bulunanları yarattıktan sonra bir düzene koymuş ve geceyi izale edip gündüzünü ortaya çıkardıktan sonra yerküreyi, üzerinde yaşama ve yerleşme imkânı olacak şekilde yayıp serdiğini belirtmiştir. Yerkürenin, üzerindeki kabuğunu yarattıktan sonra onu döşek şeklinde yerleştirdiğini belirtmiştir. Gecenin karartılmasında ise "*Gece alâmetini giderdik*"²⁰⁹ âyetini İbn-i Abbas'ın rivâyetiyle Ay'ın ışığının izalesinden önce Güneş'e benzer şekilde parıldadığı ve gecenin işareti olmadığını beyan edildiğini vurgulamıştır. Böylece yerkürenin ilk yaratılışında ve Ay'ın parlaklığının izalesinden önce yeryüzünde gecenin karanlık olmadığı anlamına geldiği, bundan dolayı Ay'ın sönmesiyle yerkürenin üzerinde gecenin karartıldığını ifade etmiştir.²¹⁰

Yine Dünyanın dönüşüne delil olarak gösterilen, "*Bir de o dağları görür câmid sanırsın, halbuki onlar bulut geçer gibi geçer, her şeyi itkan eden Allah'ın sun'u, O şüphesiz habîrdir ne yapıyorsanız*"²¹¹ âyeti ile o, önceki dönem müfessirlerinin kıyâmet günü dağların yün gibi atılıp yürütülmesi olayı ile ilişkilendirmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde sonraki dönem müfessirlerinin de dünyanın kendisi ve Güneş'in etrafında dönüşünü anlattığı şeklindeki yorumları olumlu karşılamakla birlikte bunun kıyamet sahnesinde zikredilmesinin yeniden dirilmeyi düşündürerek delil göstermek amacına matuf olduğunu belirtmiştir.²¹² Yine dağların aslında gezici gazlardan meydana geldiğini, zerrelerinde bulutun buharlaştığı gibi kimyasal değişim ile olup olmamak arasında her an yeni yaratılışını sürdürüp yoğunluklarının da bir tek hacimde kalmayıp her an değişerek yeniden meydana geldiğini belirtmiştir. Bundan dolayı âlemdeki basit olarak anlaşılan maddelerin bir değişim haliyle kıyamete doğru ilerlediğini belirtmiştir. Zamanı gelince de Sur'un üfrülmesiyle çok büyük dağların dâhi

²⁰⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 167.

²⁰⁹ İsrâ, 17/12.

²¹⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 167.

²¹¹ Neml, 27/88.

²¹² Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 166.

yerinden oynatılıp yeryüzündeki başka bir yerlerle değiştirilebileceğinin anlatıldığını ifade etmiştir.²¹³

Gecenin ve gündüzün art arda gelişini “ *Ne güneş kendine aya çatması yaraşır, ne de gece gündüzü geçer, her biri birer felekte yüzerler*”²¹⁴ âyetinin gereği dönme hareketiyle Allah’ın saltanatını ilan etmesi manasında olduğunu ve nöbetleşe bu takibin birinin diğerini örtüp kaplayıp emri altına alarak devrettiklerini ifade etmiştir.²¹⁵ Böylece Dünya’nın kendi ve Güneş’in eksenini etrafında sürekli dönerek gece ve gündüzün nasıl oluştuğunu izah etmektedir.

Yukarıda değindiğimiz âyetlerin yorumunda, müfessirlerin buldukları dönemin bilimsel verileri ışığında âyetleri yorumlamaya çalıştıkları, bilimsel verilerin değişmesiyle yorumların da değiştiğini görmekteyiz. Elmalılı da esas olanın Kur’ân âyetleri bağlamında konuya yaklaştığı, âyetleri bilimle uzlaştırma yerine bilimin Kur’ân’la uzlaşması düşüncesinden hareketle dünyanın dönüşünü kabul etmekle beraber, asıl dönüşün, âhirete doğru bir ilerleyiş olduğunu ve yeniden dirilmenin delillerinden biri olduğunu vurgulamıştır.

3.1.5. Güvenli Bir Kubbe (Korunmuş Tavan)

Yüce Allah yarattığı her şeyi bir hikmete binaen yaratmıştır. Bunlardan biri de göğün güvenli bir kubbe olarak yaratılmasıdır. Güvenli olması onun çevresinde bulunan nesnelere koruyacak şekilde dizayn edilmesiyle alakalıdır. Hz. Peygamber de bir hadîs-i şerifinde Dünya göğü hakkında, “*O kurunmuş bir tavan ve sarkıp aşmaktan engellenip tutulan bir dalgadır*”²¹⁶ buyurmuşlardır.

Gökyüzü yeryüzü için, önemli bir görev üstlenmektedir. Bu özellik kubbe olma özelliğidir. Onu büyük tehlikelerden koruyarak yeryüzünde yaşamın sürmesine imkân tanımasıdır. Bu gerçek bilimsel bilgi olarak da ispatlanmıştır. Yerküreyi saran atmosfer, canlıların hayatının devamı açısından önemlidir. Atmosferden Dünya’ya gelen pek çok gök taşını eriterek yok olmasına sebep olur ve bunların yeryüzüne düşerek canlıların hayatına zarar vermesini engellemiş olur. Aynı zamanda Atmosferden, gelen ve canlılar

²¹³ Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 167.

²¹⁴ Yâsîn, 36/40.

²¹⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. 3, s. 2171.

²¹⁶ Muhammed binÎsâ, Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Dâru İhyâi’t- Tûrâsi’l-Arâbi, Beyrut, t.y. “Tefsir”, 58.

için zararlı olan ultraviyole ışınları emerek filtre görevi görür. Bunun yanında faydalı ışınların ise yeryüzüne gelmesine izin verir. Güneş tarafından yayılan şiddetli ultraviyole ışınlarının büyük bölümü, atmosferin ozon tabakasında süzülür ve Dünya yüzeyine yaşam için ihtiyaç olan az bir kısmı ulaşır. Atmosferin koruyucu özelliği bunlarla sınırlı değildir. Dünyamız, uzayın ortalama eksi 270 derece olan dondurucu soğüğundan da atmosferin bu özellikleri sayesinde korunmuş olur.²¹⁷

Göğün güvenli bir kubbe olmasını Kur’ân-ı Kerim şu şekilde izah eder:

“*Semâ’yı da mahfuz bir sakıf yaptık, onlar ise onun âyetlerinden yüz çeviriyorlar.*”²¹⁸

Râzî’ye göre gökyüzü, yeryüzünegöre aynı bir evin tavanı gibi olduğu için ona *sakıf* denmiştir. O, âyette geçen *mahfûzen* ifadesini iki yönden değerlendirmiştir. Birincisi, güvenli kubbe (korunmuş tavan) ifadesi, başka tavanlar için söz konusu olan düşmekten ve çökmekten korunduğudur. Diğerisi ise, melekler aracılığıyla şeytandan korunmuş olmasıdır. Fakat Râzî, ikincisinin olmasının daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu belirtmiştir.²¹⁹

Zemahşerî ise, Râzî’nin görüşüne benzer bir görüş serdederek güvenli kubbe (korunmuş tavan) ifadesini deprem gibi fiziksel olaylardan koruyan anlamında anlaşılabilirliği gibi, melekler vasıtasıyla şeytandan koruyan anlamında kullanmıştır.²²⁰

Beydâvî de diğer müfessirlerin görüşü gibi *korunmuş tavan* ifadesinden, gökyüzünün yıkılmasından, fesada uğramasından ve şüpheli kulak hırsızlığı yapılmasından korumak manasına anlamıştır.²²¹

Mevdûdî de çok farklı bir yorum getirerek *korunmuş tavan* ifadesini Hicr sûresinin 16.âyetindeki burçlarmanasına anlamıştır. Burç kelimesini *etrafi surlarla örülmüş bir yer* olarak tanımlamış ve bunların küreler olduğunu ve bu kürelerin her

²¹⁷ Celâl Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri*, 1.Baskı, Erkam Yayınları, İstanbul 2006, s. 213-214.

²¹⁸ Enbiyâ, 21/32.

²¹⁹ Râzî, a.g.e., C. XVI, s. 133.

²²⁰ Zemahşerî, a.g.e., C. II, s. 571.

²²¹ Beydâvî, a.g.e., C. II, s. 69.

birine parlak bir yıldız veya gezegenle kuşatıldığını belirtmiştir.²²² Bu yorumlardan Mevdûdî'nin korunmuş tavan ifadesini, sadece dünyaya ait bir şekilde değil de daha kapsamlı yorumladığı görülmektedir.

Elmalılı ise “*Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık*” âyetini “*Onları (göklere) kovulmuş her şeytandan koruduk*”²²³ âyetinde anlatıldığı haliyle şeytanların zararını engelleyerek, belirlenmiş bir vakte kadar bozulmaması ve dağılmaması için korunduğunu belirtmiştir. “*Doğrusu göklere ve yeri zeval bulmaktan Allah koruyup tutuyor. And olsun ki, zeval bulurlarsa, onları O'ndan başka kimse tutamaz. O şüphesiz Halîmdir, bağışlayandır*”²²⁴ âyetini inanmayanlara bir uyarı olarak yorumlayarak onların Allah'ın göklerdeki kudretini ve varlığına işâret eden bunca delillerin bulunmasına rağmen gökyüzünün alâmetlerinden yüz çevirdiklerini ifade etmiştir.²²⁵

Elmalılı burada önceki dönem müfessirlerinin yorumları çerçevesinde konuyu ele alarak, korunmuş tavan konusundaki diğer âyetleri de delil göstererek şeytanlardan korunma manasına vurgu yapmıştır.

3.1.6. Güneş ve Ay'ın Hareketleri

Kur'ân-ı Kerim'de kevnî âyetler içerisinde en fazla bahsedilen kavramlar Güneş ve Ay kelimeleridir. Kur'ân'da yirmi bir âyette müstakil olarak Kamer kelimesi, yirmi yedi âyette Şems kelimesi, beş âyette ise Şems ve Kamer kelimeleri beraber zikredilmektedir. Güneş'in Dünyamızın aydınlatılmasında ve ısınmasında önemli bir yere sahip olmasından astronomi ve diğer bilim dallarının da en önemli konularından biri haline gelmiştir. Kur'ân'da belirli bir yörüngede hareket eden Güneş ve Ay'ın hareketlerinden bahsedilirken detay bilgilerden ziyade genel ifadeler bulunmaktadır. Kur'ân'daki bu bilgiler pozitif bilimlerin ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Konuyla ilgili olarak Kur'ân'da Güneş'in ısı ve ışık vermesinden bir de belirli bir yörüngede hareket etmelerinden bahseder. Biz de bu çerçevedeki âyetler ışığında müfessirlerin yorumlarını ele alacağız.

²²² Mevdûdî a.g.e., C. III, s. 565.

²²³ Hicr, 15/17.

²²⁴ Fâtır, 35/41.

²²⁵ Yazır, a.g.e, C. V, s. 450.

Kevnî âyetleri Güneş ve Ay'ın farklı cisimler olduğuna ve farklı özelliklerinin bulunduğuna işâret etmektedir:

*“O, odur ki güneşi bir ziyâ yaptı kameri bir nur ve buna menzil menzil miktarlar tayin buyurdu ki senelerin adedini ve hesabı bilesiniz, Allah, bunu ancak hak hikmet ile yarattı, bilecek bir kavim için âyetleri tafsil ediyor.”*²²⁶

*“Ne yücedir o ki Semâ'da burclar yapmış, hem içlerinde bir kandil, bir de nûrlu bir ay asmış.”*²²⁷

Râzî bu âyetlerin tefsirinde Yüce Allah'ın Güneş ve Ay'ın hareketleriyle tevhide ve âhiretin varlığına işâretinden söz etmektedir. O cisimlerin yapılarıyla ilgili bazı fikirleri değerlendirdikten sonra şöyle izahta bulunmuştur: *Bu alabildiğince parlak aydınlığın Güneşe, diğerinin de Ay'a tahsis edilmeleri, bir yaratıcının yaratması ile olduğu sabit olur.*²²⁸ Nûr'un herhangi bir şeyin azlığını ve çokluğunu belirten bir özelliği vardır. Onun için nûr, bu keyfiyetin aslındandır. Ziyâ ise bu durumun oldukça mükemmel ve çok ileri düzeyde olması halidir. Râzî bunun delilini, Cenâb-ı Hakk'ın, Güneş'e olan hâkimiyetini ziyâ olarak; Ay'a olan hâkimiyetini de nûr olarak tanımlamış olmasına bağlamaktadır. Güneş'e olan bağı, Ay ile olan bağına göre çok kuvvetli ve daha güçlü olduğu tereddüt edilemeyen bir gerçekliktir.²²⁹ Râzî'ye göre ise gece yeryüzünün karanlıklarla kaplanması durumundan ibarettir. Güneşle, yeryüzünün karanlıklarının giderilmesi, lambaya, sirâc'a benzetilmiştir. Hem de lambanın kendine has aydınlığı vardır. Işık ise, nûrdan daha etkilidir. Bundan dolayı aydınlığı az olan şey Ay'a, en fazla olan şey de Güneş'in sıfatı olarak tanımlanmıştır.²³⁰

Bu yorumlar hakkında araştırma yapan Enver Bayram Râzî'nin, felekler, Güneş, Ay ve yıldızların durumunu anlatan âyetleri âlimlerden nakillerde de bulunarak açıkladığını, bu âyetleri yorumlarken zaman zaman modern astronominin verileriyle ters düşüğünü belirtmiştir. Mesela, dünyanın döndüğünü kabul etmemesi, Ay'ın ışığının bizzat kendisinden olduğunu ileri sürmesi, mevsimlerin oluşumunu dünyanın hareketine değil de Güneş'in hareketine bağlaması gibi konularda modern astronominin

²²⁶ Yûnus, 10/5.

²²⁷ Furkan, 25/61.

²²⁸ Râzî, a.g.e., C. XII, s. 295.

²²⁹ Râzî, a.g.e., C. XII, s. 296.

²³⁰ Râzî, a.g.e., C. XXII, s. 153.

bulgularıyla çeliştiğini söyleyerek, bunun sebebinin, onun, mecburen ve doğal olarak hazırda var olan bilgi birikimine göre hareket etmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.²³¹

Nesefî ise *sirâc* kelimesinin ısı ve ışığı kendisinde toplayan manasına alarak bu parlayan şeyin Güneş olduğunu ifade etmiştir.²³² Bir de O, *ziyâ*'nın *nûr*'dan güçlü olduğunu belirterek bu konudaki diğer görüşlerle aynı düşünceye sahip olmuştur.

Kâdî Beydâvî ise âyetteki "*ziyâ*"yı mubalağa amacıyla Ay'ın da *nûr* olarak isimlendirildiğini belirtmiştir. Haddi zatında *ziyâ*, ışıktan daha kapsamlıdır. Yine O, *ziyâ*'nın kendinden geldiğini; *nûr*'un ise dışarıdan geldiğini belirtmektedir.²³³ Güneş anlamına kullanılan *sirâc*'in ise yanan bir ateşin parıltısı olarak temsil etmiştir.²³⁴

Elmalılı ise, "*Güneşi bir ziya yaptı, Ay'ı da bir nur yaptı.*"²³⁵ âyetiyle ilgili olarak, *ziyâ* ve *nûr* kelimelerinin farklı anlamlar içerdiğini ifade etmiştir. O'na göre bunların ikisi de karanlığın karşıtı olan aydınlık olayını ifade ettiklerini ve bunların birtakım mertebelerinin bulunduğunu belirterek, bunların hepsine *nûr* adı verilebileceğini belirtmiştir. *Nûr*'un *ziyâ*'dan daha kapsamlı ve daha belirgin ve kuvvetli olduğunu, aşırı bir parlaklık, parıltı ve şiddetli bir yayılma olduğunu vurgulamıştır. Yine nurda karanlığa karşı yumuşak bir yayılma, sükunet ve huzuru andıran bir letafetin bulunduğunu söylemiştir. *Ziyâ*'nın *nûr*'dan farkını belirtirken *ziyâ*'nın ısı ve ışık özelliğinin de bulunabileceğini, ısı veren ve vermeyen şekline ayrıştırılabileceği, *nûr*'un ise zulmet karşıtı olarak adlandırılabilirdiğinden bahsederek, *ziyâ*'nın bizzat, *nûr*'un ise araz yoluyla olana işaret olduğunu ifade etmiştir. Bu konu: "*Halbuki biz geceyi, gündüzü iki âyet yaptık, sonra gece âyetini mahvettik ve gündüz âyetini gösterici kıldık ki Rabbiniz'den fadıl taleb etmiş te etmişiz*"²³⁶ ilâhi beyanı ile daha da açıklığa kavuşturduğunu belirtmiştir. Burada aynı zamanda Güneş'e ve Ay'a tapanlara bunların ilâhî kudret tarafından yaratıldığı ve bunlar üzerindeki hâkimiyet ve kudretin de Yüce Allah'ın irâdesine bağlı olduğunu bildirerek, Güneş'in *ziyâ* yapılması ilk baştan

²³¹ Enver Bayram, "Râzî'nin Tefsir-i Kebir'de Güneş Sistemi İle İlgili Âyetleri Yorumlaması", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S. 2, 2011, s. 233.

²³² Nesefî, *a.g.e.*, C.III-IV, s. 325.

²³³ Beydâvî, *a.g.e.*, C.I, s. 428.

²³⁴ Beydâvî, *a.g.e.*, C.II, s. 561.

²³⁵ Yûnûs, 10/5.

²³⁶ İsrâ, 17/12.

yaratmayı, Ay'ın da nûr yapılmasının da sonraki yaratmaya delalet ettiğini belirtmiştir. Hakikatte Allah teâlâ, gündüz âyeti olan Güneş'i ilk yaratılışında bizatihi ziyâ (ışık) kaynağı olarak yaratmış ve onun ışığını söndürmemiş ve istikrarını bulmak üzere dönmeye devam ettiğini ifade etmiştir. Gece âyeti olan Ay'ı ise ilk yaratılışından çıkarıp söndürdüğü, yani ilk şeklini mahvetmiş, değiştirmiş ve ona ikinci bir yaratılış aşaması vererek ziyadan yansıyan bir nûr ihsan ettiğini vurgulamıştır.²³⁷ Burada Elmalılı Kur'ân'ın icaz yönüne dikkatleri çekerek ondaki insicamın, ahengin, akla ve mantığa uygun verilerinin bilim dünyasına ve fen alanına ne derece katkılar sunduğunu göstermeye çalışmıştır.

Buraya kadar Güneş ve Ay'ın özellikleri ve yapısına değindikten sonra ise, bunların yörüngelerindeki hareketlerine ve birbirleriyle olan ilişkilerine değineceğiz:

*“Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre akıp gider. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının yıllanmış sapı gibi olur.”*²³⁸

*“Ne güneşin Ay'a yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.”*²³⁹

*“ Halbuki O, o hâlık ki geceyi, gündüzü ve şems-ü kameri yaratmış, bütün o ecram her biri birer felekte yüzüyorlar.”*²⁴⁰

Yüce Allah yarattığı her varlığı insanlığın hizmetine sunmuştur. Güneş ve Ay'da aynı şekilde bütün canlılar için olduğu gibi insanlık için ayrı bir önem arz etmektedir. Güneş bütün canlıların hayatını idame ettirmesi için ısı ve ışık vererek yaşamlarını sürdürmelerini sağlamaktadır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de, *“Hem sizin için geceyi ve gündüzü ve şems-ü kameri teshir buyurdu, bütün yıldızlar da onun emrine müsahhardırlar, elbette bunda akli olan bir kavim için âyetler var”*²⁴¹ şeklinde ifade edilir.

²³⁷ Yazır, a.g.e., C. IV, s. 446.

²³⁸ Yâsîn, 36/38-39.

²³⁹ Yâsîn, 36/40.

²⁴⁰ Enbiyâ, 21/33.

²⁴¹ Nâhl, 16/12.

Mevdûdî *Her biri bir yörüngede yüzmektedirler*²⁴² âyetinde geçen “herbiri” ve “yüzmektedirler” kelimelerinin çoğul kullanılışı, sadece Güneş’in ve Ay’ın değil, bütün gök cisimlerinin kendi yörüngelerinde hareket ettiklerini, durgun ve sabit olmadıklarını ifade etmektedir.²⁴³ Kur’ân’ın indiği dönemde bu bilgiye Araplar da başka milletler de sahip değillerdi. O dönemlerde yıldızların ve feleklerinde sabit olduğu zannediliyordu. Kur’ân ise bunların feleklerinde yüzdüğünü söylüyor. Yüzmek için cismin serbest olması, bir şeye asılı ve çakılı olmaması gerekir. Öyleyse Kur’ân’ın söylediği gerçek, o zamanki evren düşüncesine aykırıdır. Ancak ilim ilerledikçe Kur’ân’ın söylediğini doğrulamıştır.²⁴⁴

Âyette geçen “felek/yörünge,” kelimesi yıldızların ekseni olarak gökyüzü anlamına da gelir. Bugünkü ifadeyle galâksi veya gökadası denilebilir.²⁴⁵ Burada “Hepsinin ayrı felekte yüzdükleri” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Böylece dört hakikate birden işâret olunmaktadır: Birincisi sadece Güneş değil, Ay, yıldızlar, gezegenler, Samanyolu vs. hepsi de hareket etmektedirler. İkincisi bunların her birinin ekseni diğerinden ayrıdır. Üçüncüsü felekler değil, yıldızlar, gezegenler hareket etmektedirler. Dördüncüsü bunlar suda herhangi bir maddenin görünüşü gibi fezada da yüzmektedirler.²⁴⁶

Râzî ise bu konuda, eğer Hak Teâla gökyüzünü ve yeryüzünü yarattıktan sonra, bunlara gecenin gündüzü; sıcaklığın da soğukluğu izlemesi gibi bazı yaraları olduğunu göstermek için Güneş ile Ay’ı yaratmamış olsaydı, Allah’ın kullarına olan nimetlerini tamamlamış olmazdı demiştir. Bu, bilakis onların kendi yörüngeleri üzerindeki hareketleri sebebiyle olmuştur. Bu nedenle Allah, “*Bunların hepsi bir yörüngede akıp durmaktadırlar* buyurmuştur.”²⁴⁷ Bu konuda o, Güneş ve Ay’ın hareketleri ve yönleriyle ilgili görüşlerini ifade etmiş ve mevsimlerin, sıcaklık ve soğukluk gibi durumların meydana gelmesinde Ay, Güneş ve yıldızların etkisiyle gerçekleştiğini belirterek, şu sonuca ulaşmıştır.

²⁴² Enbiyâ, 21/33.

²⁴³ Mevdûdî, *a.g.e.*, C. III, 305; Yâsîn, 36/37.

²⁴⁴ Ateş, *a.g.e.*, C. IV, s. 203-204.

²⁴⁵ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, C. IV, s.496; Geniş bilgi için bkz., İlhan Kutluer, “Felek”, *a.g.e.*, C. XII, s. 302-306; Râzî, *a.g.e.*, C. XXVI, s. 75-77.

²⁴⁶ Mevdûdî, C. IV, s. 586.

²⁴⁷ Râzî, *a.g.e.*, C. XVI, s. 134.

“Şâyet, yıldızlar eğim ve meyil itibarıyla hareket etmemiş olsaydı, o zaman tabiattaki olaylar bir bölgeye tahsis edilmiş olurdu. Diğer bölgeler ise bundan elde edilecek olan faydalardan mahrum olurdu. Böylece bir yerde sürekli kış mevsimi olur ve orada fırtınalar eser, başka bir yerde ise, ortalığın yanıp kavrulması sebebi olan devamlı yaz olurdu. Bir yerde devamlı ilkbahar bir yerde devamlı olarak sonbahar mevsimi yaşanır. Yine O’na göre eğer, yıldızların hareketi şu anki olduğundan daha hızlı olsaydı, şu andaki elde edilen faydalar, tam ve mükemmel şekilde elde edilemezdi.”²⁴⁸

Güneş’in yükselmesi ve alçalması olayını da Râzî, *Allah onu dört mevsimin oluşmasına vesile kılmıştır*²⁴⁹ sözleriyle Allah’ın canlıların faydasına olacak biçimde düzenlediğini ifade etmiştir.

Elmalılı ise önceki dönem tefsirlerinde anlatılan Güneş, Ay ve yıldızları feleğin döndürdüğü görüşlerini kabul etmemiştir. Çünkü ona göre felek (yörünge) döndürmüyor, aksine onların her biri bir yörüngede; felekte yüzüyorlar. Feleği dolaşan cisim olarak kabul edenler o günkü fen nazariyelerine kapılarak böyle görüş belirtmişlerdir. Güneş ve Ay’la beraber diğer gök cisimleri de bu kapsamda değerlendirilerek Güneş, Ay ve bütün gök cisimlerinin bir yörüngede yüzdükleri anlamını taşımaktadır. Yani her birinin bir fezada eksen veya yörünge üzerinde yüzmelerini son zamanların astronomi nazariyeleri de dile getirmektedir.²⁵⁰ Burada Elmalılı’nın dikkate aldığı önemli nokta Kur’ân’ın ilmi verilerle uzlaştırılmaya çalışılma çabasının gereksizliğidir. Bunun yerine yapılması gerekenin ilmi verilerin Kur’ân’a dayandırılması gerekliliğidir. Çünkü fen ve bilimlerin bazı teorilerinin Kur’ân gerçekleri yanında geçerliliklerini kaybettiklerini öne sürmüştür.²⁵¹

Burada dikkat edilmesi gereken konulardan biri de Kur’ân âyetlerini tutarsızlığı sonradan ortaya konulan bir teoriye göre yorumlamak ne kadar yanlış ise, günümüzde de kesinliği ortaya konmamış teorilere göre yorumlamaya çalışmak da o derece hatalıdır.²⁵²

Yine Elmalılı konuyla ilgili Yâsîn sûresinde geçen Güneş’in müstekar (akıp gidişini) oluşunu yalnız mekânda hareketi olarak anlaşılması, zaman ve mekânla

²⁴⁸ Râzî, *a.g.e.*, C.XVI, s. 135-136.

²⁴⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.II, s. 124.

²⁵⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 450.

²⁵¹ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 450.

²⁵² Veysel Güllüce, “Elmalılı M.Hamdi Yazır’ın Kevnî Âyetlere Yaklaşımı ve Bilimsel Tefsirdeki Yeri”, *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, 2-4 Kasım 2012, 1. Baskı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 84.

ilgili olarak varlık âleminde sürüp gitmesi şeklinde anlaşılması gerektiğini ısı ve ışık yaymasının da onun akışının bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda âyette geçen *müstekar* kelimesinin değişik anlamlara geldiğini belirterek bunları şu şekilde izah etmiştir: Birinci manası; Güneş için belirlenmiş istikrardan dolayı sabit bir karar, sistemli bir kanunla akıp gitmektedir. İkincisi; istikrar için hikmete binâen, sükûnete ermek için akıp gitmesidir. Üçüncüsü; İsmi zaman manasına kendine ait istikrar zamanı için duracağı vakte kadar akıp gider. Bu duruma "*Güneş toplanıp dürüldüğü zaman*"²⁵³ âyeti delil olmaktadır. Dördüncüsü ise ismi mekân olarak kendine özgü bir istikrar yerine doğru âlemin menfati için cereyan eder. Bu şaşırtıcı cereyan aziz ve âlim olan Allah'ın takdiriyle olmaktadır.²⁵⁴

Ay'a da menziller belirlenmesinin ise Güneş gibi kararlı olarak akıp gitmediğini, Ay'a konaklamalar koyarak her konaklama için bir miktar belirlendiğini, bu konaklama yerlerinin de gezegenler olduğunu her konaklama yerinde de ayrı bir şekilde görüldüğünü belirtir. Ay'ın yörüngesini ise şu örnekle izah eder:

“Ay her gece ayrı bir konağa konar önce geleceğe kadar nuru artar, sonra azalarak son konağa gelir burada iyice inceler, kavislenir eski urcun olana kadar döner. Urcun ise eğri salkım çöpüne denir. Özellikle hurma çöpünün eskisi olan dip çöpü, önceki yılınki daha eğri, daha ince ve daha renkli olur. Bu örnek hilalin ilk ve son şeklini göstermekle beraber, Ay'ın o konaklarda ilerlerken kat ettiği yörüngenin de hattını göstermiş olur.”²⁵⁵

Ne Güneş'in Ay'a; ne de Ay'ın Güneş'e yetişmesinin mümkün olmamasının Yüce Allah'ın eşsiz sanatına, hâkimiyetine ve evrendeki mükemmel ahenge bağlı olarak gerçekleşmesinin sonucudur. Her birinin bir felekte yüzmelerinden maksadın sadece Güneş ve Ay'ın değil bütün gök cisimlerinin aynı insicam içinde bu yasalara bağlı olarak hareket ettiğini vurgulamıştır.

Güneş ve Ay'ın hareketleriyle ilgili ilk dönem tefsirlerinde Kur'ân'daki diğer âyetlerle tefsir etme çabasında olduklarını o günkü bilimsel verilerin etkisi altında yorumlarda bulduklarını görmekteyiz. Ayrıca isrâiliyatında tesirinde kalarak Kur'ân'ın genel ruhuyla uyuşmayan yorumlara da şahit olmaktayız. Son dönem tefsir çalışmalarında ise bilimsel verilerin ilerlemesi yorum biçimlerinin de değişmesine sebep olmuştur. Böylece daha tutarlı ve isabetli yorumların yapıldığını müşâhede etmekteyiz.

²⁵³ Tekvîr, 81/1.

²⁵⁴ Yazır, *a.g.e.*, C.VI, s. 416.

²⁵⁵ Yazır, *a.g.e.*, C.VI, s. 417.

Özellikle Elmalılı fen biliminin Kur'ân'daki verilerden hareketle eski bilgilerin geçersizliğini kabul edip, bir hayli yeni bilgilere ve ilmi keşiflere ulaşıldığını ifade etmiştir.

3.1.7.Yıldızlar ve Diğer Gök Cisimleri

Kur'ân-ı Kerîm'de kevnî âyetlerde ifade edilen kelimelerden biri de "*necm/nüçûm*" ve "*kevkeb/kevâkib*" kelimeleri olup toplam yirmi üç yerde geçmektedir. Mülk sûresinde ise yıldızlar, *mesabîh/kandiller*²⁵⁶ olarak zikredilmektedir. Yıldızlar Allah'ın emrinde olup birçok yerde Güneş, Ay, gece-gündüz kelimeleriyle beraber geçmektedir.

Gökyüzündeki yıldızlar ve gezegenler Yüce Allah'ın azametini bariz bir şekilde gözler önüne sermektedir. Yıldızlar da açıkça O'nun varlığı ve birliğinin delilidir. Her bir yıldız ve gezegen Yüce Allah'ın büyük bir nişanesi olmaktadır. Tam olarak ne kadar olduklarını bilemediğimiz milyarlarca yıldızın semâda diğer cisimlerle beraber Hakk Teâlâyı tesbîh, ettiklerini Kur'ân-ı Kerîm; "*Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O'na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir*"²⁵⁷ âyeti ile ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de "*Biz dünya semâsını yıldız zinetleri ile süsledik*"²⁵⁸ buyrulmaktadır. âyette "*dünya göğü*" tabiri geçmekte ve buna da "*en yakın gök*" adı verilmektedir. En yakın gök yani dünya göğü, binlerce yıldızlarla süslüdür. Bu yıldızlar ise, Güneş'ten kırk milyon kilometre uzakta olup Güneş ile dünya arasındaki mesafeye sığmayacak kadar da büyüktürler. Onlar hakkında fazla bir bilgimiz de yoktur.²⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de bütün gök cisimlerinden bahseden *kevkeb* (çoğulu *kevâkib*) kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelimenin yıldızlarla beraber bütün gezegenler ve gök cisimleri manasında kullanıldığı görülmektedir. Fakat *kevâkib* kelimesinden sadece gezegenlerin anlaşılması gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Kur'ân'da bazı yıldızların isimlerinden de söz edilmektedir. Örnek olarak *Tarık* bir yıldız olarak bir sûreye isim

²⁵⁶ Mülk, 67/5.

²⁵⁷ Hac, 22/18.

²⁵⁸ Saffat, 37/6.

²⁵⁹ Kırca, a.g.e., s. 161.

olmuştur.²⁶⁰ Aynı şekilde Kur’ân’da *Burûc ve Necm* adında sûrelerde vardır. Söz konusu âyetlerin hiç birisinde yıldızlara metafizik bir anlam yüklenmez, aksine diğer gök cisimleri gibi yıldızlar da insana faydaları bakımından ve iman esaslarını belirtme açısından Kur’ân’da yer almıştır. Örneğin Kur’ân, yıldızları ışık kaynağı olarak, yön tayinini göstermesi bakımından insanlara faydalı olması durumuyla değerlendirmiştir. Esasen yıldızlar, Yüce Allah’ın varlığının bir işâreti olarak Kur’ân’da yer almıştır.²⁶¹

Yine yıldızların yaratılışının birçok amacı ve hikmeti vardır. Özellikle de bazı surelerde yıldızlara yemin edilerek söze başlanmasının onların ne kadar önemli bir cisim olduğunun kanıtıdır. Yeryüzünün süsü ziyneti dağlar, taşlar, ağaçlar, denizlerdir. Gökyüzünün de ziyneti yıldızlardır. Yine yıldızlar evrenin işleyişindeki düzeni koruma özelliğine sahiptirler. Aynı şekilde insanların yer ve yön bulmalarına katkı sağlaması bakımından da önemli bir görev üstlenmektedirler. Düşünme ve tefekküre sevk etmesi gibi birçok faydalarından da bahsedebiliriz.

En önemli özelliklerinin ise Yüce Allah’ın varlığına delil olması bazı âyetlerde şu şekilde izah edilir:

*“O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratmıştır. Gerçekten biz, bilgiye açık bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.”*²⁶²

*“O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O’nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır.”*²⁶³

*“Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan (Allah) mübarektir, cömerttir.”*²⁶⁴

Yıldızların özellikleri ve görevleri ile ilgili olarak müfessir Râzî yıldızların yol gösterme özelliğinin bulunmasının Allah’ın rahmet ve hikmetinin bir göstergesi olduğuna delâlet ettiğini belirtmiştir. Râzî’ye göre yıldızların insan hayatını

²⁶⁰ Târik, 86/1.

²⁶¹ Duran, *a.g.e.*, s.148.

²⁶² Enâm, 6/97.

²⁶³ Nâhl, 16/12.

²⁶⁴ Furkân, 25/61.

kolaylaştırması bakımından birçok faydaları bulunmaktadır. Birincisi, insanlar karada ve denizde yollarını kaybettiklerinde yıldızlar sayesinde yollarını bulurlar. İkincisi, kibleyi bulmada gündüz Güneş, geceleyin de yıldızların önemli bir etkisi vardır. Üçüncüsü, yıldızlar gökyüzünün ziynetidir. Dördüncüsü, Allah teâlâ, yıldızların yaralarından diğerinin de onların şeytanları taşıyarak yaklaştırmama işini yaptıklarını bildirmiştir. Râzî, bunların yanında bir de işârî bir yorum yaparak yıldızların, ta'lil ve teşbih karanlıklarında yollarımızı bulmamıza yardımcı olması için Allah tarafından halk edildiğini söylemiştir.²⁶⁵ Kapsamlı bir bakış açısıyla konuya bakıldığında, bu varlıkların her birinin yaratılışında Yüce Allah'ın bir hikmetini görmekteyiz. Bu varlıklarda çok büyük faydalar bulunduğunu ve aklımızın ayrıntılarıyla kavrayamadığı şeyleri dahi inkâr edemeyeceğimizi göstermek için bunları yaratmıştır.²⁶⁶

Yıldızların yörüngeleri hakkında ise Râzî, Vâkıa sûresinde geçen *mevâkiu'n-nücum* (yıldızların yerleri) ifadesinin değişik manalara gelebileceğini belirtmiştir. Buna göre *mevâkiu'n-nücum* ifadesinden doğu-batı veya sadece batı anlaşılmalıdır. Yıldızlar da batıdan batırlar. İkincisi, bu onların burçlardaki yerleridir. Üçüncüsü, yıldızların şeytanları takip etme ve sıkıştırma sırasında durdukları yerlerdir. Son olarak da kıyâmet gününde yıldızların dağıldıkları ve düştükleri yerlerdir. Kur'ân'ın yıldızların düştükleri yerleri salih kulların, meleklerin, peygamberlerin ve sâlih mü'minlerin kalpleri olduğunu bildirmiştir. Bir de âyetlerin, hakkında vârid olunan ahkâm ve manalardır.²⁶⁷ Bu yorumuyla Râzî âyeti akla gelebilecek bütün yorumları kapsayacak şekilde bir izahta bulunmuştur.

Elmalı ise Allah'ın yıldızları insanların kara ve denizin karanlıklarında doğru yolu bulmaları, bunların delaletiyle hedeflerini, yönlerini ve kiblelerini, maddî ve manevî yolu tespit etmeleri için var ettiğini belirtmiştir. Yine bunların insanların üzerine hâkim ve idareci birer mâbud değil, menfaatlerine hizmet eden birer hidâyet, fanûs ve rahmet alametleri olduğunu ifade etmiştir. O'na göre, yıldızlar ve benzeri beyan edilen bu âyetler herkese hidâyet olmakla beraber ilim ehli olanlar, bunlardan daha fazla istifade ederler. Yıldızlarla ilgili astronomide çok fazla bilgi bulunduğunu ilmî kabiliyeti bulunan müslümanların, bu prensipleri rehber edinerek Botanik, Zooloji,

²⁶⁵ Râzî, *a.g.e.*, C. X, s. 52-53.

²⁶⁶ Râzî, *a.g.e.*, C. X, s. 54.

²⁶⁷ Râzî, *a.g.e.*, C. XXI, s. 243.

Aritmetik, Astronomi, Meteoroloji, Gökbilim, Matematik ilimlerini öğrenmeye çalışmaları gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁸

Yine Elmalılı, Vâkıa sûresindeki *mevâkiu'n-nücûm* ifadesini önceki dönem müfessirlerinden farklı şekilde yorumlayarak, *nücûm* kelimesini, Kur'ân'ın yıldızları her indirilmede gelen âyetler şeklinde yorumlamanın mânâyâ daha uygun düşeceğini ifade etmiştir. O, buradaki anlamı, tevriye²⁶⁹ suretiyle de olsa nücûmu yıldızlar diye tercüme etmemek gerektiğini söylemiştir. Bu mânâyâ göre o yıldızların yerlerinin ise, Melekler, Peygamberler ve hâfızların kalbleri, Kur'ân âyetlerinin yazıldığı sayfeler veya mânâları veya onların inişine sebep olan olaylar ve hükümler şeklinde açıklamıştır.²⁷⁰ Böylece yıldızların yerlerinin çok kapsamlı manalara gelebileceğini vurgulayarak geniş bir bir tevilde bulunmuştur.

Yine Elmalılı, Furkan suresinin atmış birinci âyetinde geçen *bürûcen* ifadesinin burçlar manasında anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. O'na göre burç; Yüksek bir köşktür. Gökyüzündeki bütün yıldızlar, özellikle de toplu halde bulunan yıldız kümelerinin her birine Burç ismi verilmiştir. Yine O, yeryüzündeki haritalarda şehirler nasıl yüksek ve büyük binalar görünüyorsa, gökyüzü haritasında da burçların böyle büyük görüldüğünü belirtmiştir. Gökyüzündeki yıldızların birer küme halinde yer aldıklarını ve bunların gerçek durumlarını buradan ölçemesek de görünüşleri ile aydınlanabildiğimizi ifade etmiştir. Sayıları Allah ilminde saklı olduğundan nekre olarak belirtildiği, Yıldızların tam anlaşılması için, burç taksimatının çok önceki zamandan itibaren yapıldığını ve Hz İdris'e (a.s) dönemine kadar gittiğini belirtmiştir. Batlamyus'un çeşitli yerlerde kırk sekiz burç saydığını bunların bin yirmi dokuz yıldızdan oluştuğunu, üç yüz altmış bir tanesinin kuzey burçlarında, üç yüz on sekizinin ise güney burçlarında, üç yüz ellisi de, mıntakatü'l-bürûc denilen orta bölgede olduğunu belirtmiştir.²⁷¹

Elmalılı burada Yüce Allah'ın evrendeki nizâmın ve düzenin ne derece yerli yerinde olduğunu göstermek için adeta ince dokunuşlar sergileyerek yüce sanatının bir

²⁶⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. III, s. 470.

²⁶⁹ Sözlükte very kökünden türeyen tevriye "gizlemek, sözden ilk anlaşılacak mânâyı gizleyip başka bir anlam kastetmek" demektir (Lisânü'l-'Arab, "vry" md. İsmail Durmuş, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 45.)

²⁷⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. VII, s. 411.

²⁷¹ Yazır, *a.g.e.*, C. 5, s. 3601.

tezâhürü olarak burçlarda mükemmel bir yer tâyin ettiğini belirtmiştir. O'na göre burçların görüntülerinin ne kadar kısmi görünse de hakikatte bütün gök cisimlerinin takım halinde çeşitli şekillerde bir arada bulunarak topluluklar meydana getirdiklerini ve ilâhî kudretin yaratışındaki büyüklüğü anlattıklarını belirtir. O'na göre bu gök cisimlerinin maddeleri fezada birbirinden ayrılmayıp da sadece serbest olarak bırakılmış olsa ve hepsi bir hacimde toplanmış olsa bu cisimler ve burçlar olmaz, bunlardaki feyiz ve bereket bulunmazdı. Yine O, bütün maddeler aynı miktarda eşit yoğunluklara ayrılmış olsaydı, çeşitli burçların meydana gelmeyeceği, Güneş ve Ay'ın olmayacağını belirtmiştir. Gökyüzündeki burçların değişik görüntülerinin, yaratılanları hükmü altına alan olan Yüce Allah'ın, yaratıcılığının bir delili olduğunu vurgulamıştır.²⁷² Bu yorumuyla O, Yüce Allah'ın yaratma sanatındaki eşsiz güzelliği burçlara da menziller tâyin ederek âdetâ taçlandırdığını ifade etmeye çalışmıştır.

Yukarıda değindiğimiz Elmalılı ve diğer müfessirlerin görüşlerine göre Yüce Allah Kur'ân'da yıldızlardan bahsetmesi ve yıldızlara yemin etmesinin sebebi insanı tefekkür etmeye sevk etmektir. Allah'ın yeryüzünü ahenkli döşediği gibi gökyüzünü de aynı şekilde bir tertip ve düzen içinde şekillendirdiğini göstererek, azametinin alâmetine işâret etmektedir.

3.2. TABİAT OLAYLARI

Kur'ân'da zikredilen bu âyetlerin insanı kuşatarak, onun sürekli karşılaştığı ve şahit olduğu, içinde sürekli yaşadığı tabiat olaylarından belirlenmesi oldukça mânidardır. Böylece insanoğlu Allah'ın varlığını, birliğini, kudretinin yüceliğini hatırlatan olayları müşâhede etmektedir. Tabiattaki işleyiş Allah'ın birer mucizesidir, buna rağmen insan tabiat olaylarına her an şahit olduğu için dikkat ve duyarlılık azalması nedeniyle bu olaylardaki hikmetleri farkedememektedir. Örneğin gökteki cisimler ve bunların işleyişi başka şekilde olsaydı, yeryüzü başka biçimde oluşsaydı orada, yaşadığımız hayat düzenli olmazdı. Gece gündüzün sistematik olarak durmadan birbirini izlemesi, hem insanlar için hem de bütün canlılar için bir yarar sağlamaktadır. Yine denizlerde gemilerin yüzerek nakil vasıtası olarak kullanılması Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu kanunlar ve yasalara bağlı olarak işlemektedir. Yağmurun yağması ölü

²⁷² Yazır, *a.g.e.*, C. 5, s. 3601.

toprağın yeniden hayat bulması ve canlıların yaşamının en temel maddesinin de bundan karşılanması en önemli tabiat olaylarından biridir. Rüzgârların bir bölgeden başka bir bölgeye esmesi, bulutların değişik yönlerde hareket etmesi, meteorolojik olayların oluşması, bitkilerin aşılması ve yeryüzünün her bölgesinin farklı şekilde yağış alması da tabiat olaylarının ilâhî kudretinin bir eseri olarak işleminin sonucudur. Allah'ın varlığının bir delili olarak tabiatındaki düzen devam etmektedir. Tabiatın sistemli bir şekilde sürmesi Allah'ın varlığının yanında, O'nun birliğinin, ilminin, iradesinin ve kudretinin ne kadar mükemmel olduğunu varlıklar üzerindeki sonsuz hâkimiyetini kanıtlamaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de tabiatın işleyişiyle ve doğa olaylarıyla ilgili olarak birçok âyet bulunmaktadır. Öncelikle bu âyetler Yüce Allah'ın varlığının ve birliğinin alameti olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğa olaylarını aşağıda verdiğimiz başlıklar altında ele alabiliriz.

3.2.1. Rüzgârlar

Kur'ân'da en çok bahsedilen doğa olaylarından biri rüzgârların Allah'ın emriyle bir bölgeden başka bir bölgeye esmesidir. Kur'ân'da yirmi iki yerde rüzgârların faydalarından ve işlevlerinden bahsedilmektedir.

Yüce kitabımız Kur'ân'da konuyla ilgili yer alan âyetlerin bazıları şunlardır:

*“Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz.”*²⁷³

*“Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur.”*²⁷⁴

Konuyla ilgili âyetler yağmurun oluşmasındaki birinci etkenin rüzgârlar olduğu vurgulanmaktadır. Fakat yakın zamana kadar, rüzgârların yağmurun yağmasındaki etkisinin sadece bulutları rüzgârın sürüklemesi olarak biliniyordu. Son zamanların meteorolojik verileri ise, rüzgârların yağmurun oluşumunda “aşılایıcı” bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bilimsel bilgilere göre, bugün rüzgârda iki farklı aşılایma

²⁷³ Hicr, 15/22.

²⁷⁴ Furkan, 25/48.

olayının gerçekleştiği bilinmektedir. Bunlardan birincisi eski zamanlardan itibaren bilinen bitkilerin aşılama işidir. Yani bitkiler üzerinden eserken, onların erkek tohumlarını dişi tohumlarının üzerine kondurarak aşılama olayını gerçekleştirmesi ve böylece de bitkilerin üretiminde ve çoğalmasında önemli bir etken olmasıdır.²⁷⁵

Konuyla ilgili müfessirlerin görüşlerini ele alacak olursak, Mevdûdî bu âyetle ilgili olarak rüzgârların evrendeki yasalara göre hareket ettiğini ve bu yasaların sistemli bir şekilde yağmurun yükleyicilik görevini yerine getirerek bu yasalar içerisinde düzenli bir şekilde yağmurun yağmasını sağladığını ifade etmektedir. Bütün bunları esasında düzenleyen, planlayarak, takdir edenin ve mucizelere kaynaklık edenin evrensel yasayı koyanın Yüce Allah olduğunu belirtmektedir.²⁷⁶

Râzî ise rüzgârların aşılama olmasını İbn-i Abbas'tan gelen “*Rüzgâr, ağaçları ve bulutları aşılama*” rivâyetiyle açıklamaktadır. Bunun yanında, İbn-i Mes‘ud’dan gelen bir rivâyetide nakletmiştir: “*Allah, bulutları aşılıp da, onların su yüklenmesi ve suyu (yağmur) bulutun içine bırakması için rüzgârları gönderir.*” *Sonra o bulut sıkışır ve sütü boldevenin sağılması gibi, onu şarıl şarıl akıtır.* Râzî, bu rivâyetin, bulutların aşılmasının delili olduğunu aktarmıştır.²⁷⁷ Ayrıca o, doğu-batı, kuzey-güney gibi yönlere göre ayırdığı gibi, sıcak soğuk, faydalı ve zararlı olarak da bölümlere ayırmıştır.²⁷⁸

Beydâvî, ise âyetlerde geçen rüzgârların müjdeleyici olması manasına gelen *büşrân* kelimesini *neşerân* ve *nüşrân* olarak okuyarak kelimenin yayan, dağıtan anlamına da geldiğini ifade etmiştir. Bu manaya göre Yüce Allah, rahmetini her tarafa yaymıştır.²⁷⁹ Yine Beydâvî, rüzgârların aşılama olmasını (*levâgih*) yağmur yüklü bulutların yağmurlarını hayırla yeryüzünün çeşitli yerlerine bırakması şeklinde yorumlamıştır. Yeryüzüne faydası olmadığında ise *akîm* diye nitelendirildiğini ifade etmiştir. Bu nedenle insanlar yağmurdan sulama yoluyla faydalanmaktadırlar.²⁸⁰

²⁷⁵ Okçu, *a.g.e.*, s.133.

²⁷⁶ Mevdûdî, *a.g.e.*, C. 3, s. 594.

²⁷⁷ Râzî, *a.g.e.*, C. XIV, s. 84-86.

²⁷⁸ Râzî, *a.g.e.*, C. XIX, s. 602.

²⁷⁹ Beydâvî, *a.g.e.*, C. I, s. 343.

²⁸⁰ Beydâvî, *a.g.e.*, C. I, s. 528.

Elmalılı ise rüzgârların aşılama işlevini açıklarken yukarıda değindiğimiz İbn-i Abbas ve İbn-i Mes'ud'dan gelen rivâyetlerden bahsettikten sonra Râzî'nin tefsirinde değindiği; erkek dişiye suyunu boşaltıp da dişi gebe olunca denilir ki: "*Erkek aşıladı dişi tuttu, gebe oldu*". Bu yorumuyla rüzgârların bulutların erkeklerin yerinde kabul edilmesi görüşünü desteklemiştir. O'na göre ağaçların aşılınması eskiden bu tarafa bilinen bir şey olmasına rağmen bunun rüzgârla ilgisi kurulamamıştı. Bitkileri, rüzgârın yaptığı bir aşılama son dönemlere kadar keşfedilememişti. Ra'd sûresi'nde belirtildiği gibi: "*Orada bütün meyvelerden iki çift yarattı*"²⁸¹ âyeti bu gerçeği ortaya koyduktan sonra ve bütün bitkilerin çiçeklerinde erkek ve dişi olmak üzere çift olduğu, erkeğin dişiyi aşılmasıyla beraber meyvelerin meydana geldiği anlaşıldıktan sonradır ki, rüzgârların bir aşıcı hizmetini yerine getirdikleri anlaşıldı. Bununla beraber bir âyeti, başka bir âyetteki bilinmeyen bir ilmî gerçeği açıkladığı binlerce yıl sonra anlaşılacak ve açıklanacağı, bunun da bir mucize olduğunu belirtmiştir. Yine O'na göre rüzgârlar, taşıyıcı ve dağıtıcı oldukları için, doğaya faydalarından birisi de özellikle ağaçları ve bitkileri aşılamalardır. Bunun meydana gelmesi için de rüzgârın belirli bir miktarda uygun ve yumuşak bir şekilde esmesi gerektiği, bunun yerine sert ve soğuk estiğinde aşılama yerine bozma olacağını belirtir. Rüzgârların; havanın bir hareket ve akımı olduğu, havanın değişik şekilde ısınıp soğumasındaki değişimler ile meydana geldiğini ifade eder. Tabiatta bu değişimler ise sıcaklık ve soğukluk tabiatları üzerinde hâkim bir etkiye bağlı olduğundan, bütün rüzgârların doğrudan doğruya ilâhî bir tasarrufu olduğu gibi, bunların aşılama yapacak bir derecede esmelerinin de Allah'ın bir lütfu olduğunu ifade eder.²⁸²

Elmalılı, rüzgârların Allah'ın rahmeti önünde müjdeleyici olmasında ise, *büşrân* kelimesi *beşîr* kelimesinin çoğulu olup bazı kıraatlerde, *naşîr* kelimesinin çoğulu olarak okunmakta ve bu haliyle de yayıcılar anlamına geldiğini ifade etmektedir. Yağmurun yerine rahmet olarak kullanılmasının iki nükteyi ifade ettiğini: Birincisi felaket habercisi olan yağmurdan kaçınma diğeri de, nimetleri de içine aldığına işâret olduğunu, bunun sonuncun da rahmetin, yağmurdan birçok şekilde daha kapsamlı olduğunu belirtmiştir. Burada rüzgârların sadece hava akımları olarak değil, gaflet uykusundan uyandıran ilâhî hareketler, fikrî ve sosyal cereyanlar olarak da ilâhî rahmetin

²⁸¹ Ra'd, 13/3.

²⁸² Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 202-203.

müjdecileri ve dağıtıcıları olduklarını da vurgulamıştır. Yine O'na göre rüzgârların hepsi müjdeci değildir. Helak edici fırtınalar, her şeyi yerle bir eden dehşetli rüzgârlar da vardır. Birçok milletin, anlaşmazlık ve ihtilaflarla ilahî ikazları dikkate almadıkları için yok olmuşlardır. Yine ilâhî rahmetlerin durgun havalarda gelmediğini, önden gelen rüzgârların haberci olmasıyla geldiğini ve onların yayılma durumlarına göre ilahi rahmetin yayıldığını belirtmiştir.²⁸³

Burada Elmalılı geniş bir tevil alanı kullanarak rüzgârların yağmurun müjdeleyici olduğunu ve ilahî rahmeti bölgeden bölgeye yaydığını vurgulamıştır. Bir de ilâhî kudretin eseri olarak bu olayların cereyan ettiğini, rüzgârların müjdeci olarak yağmuru haber vermesi ve arkasından gelen yağmurla yeryüzünün maddî ve manevî olarak temizlendiğini de göstermeye çalışmıştır.

3.2.2. Gök Gürültüsü, Şimşek ve Yıldırım

Gök gürültüsü ve şimşegin çakması karşılaştığımız tabiat olaylarının bazılarındandır. Fakat Kur'ân'da gök gürültüsü ve şimşekten doğrudan bahseden âyetlerin sayısı oldukça azdır. Gök gürültüsünden ve şimşekten bahseden âyet sayısı da ikidir. Fakat yıldırımdan bahseden âyet sayısı ise yedidir. Konuyla ilgili âyetler de şimşek ve gök gürültüsünün özelliklerini ve fiziksel durumlarını göstermek amacıyla değil, insanların bu olaylar karşısında takındıkları tavır ve durumların anlaşılmasını sembolleştirmek amacıyla vardır. Konuyla ilgili Ra'd sûresinde geçen âyette, korku ve ümit kavramları aslında insani olan duyguları sembolleştirmek amacıyla şimşek kelimesi kullanılmış ve bu olayların Allah'ın yüceliğini ve azametini zikrettiği vurgulanmıştır. Aynı şekilde Bakara sûresinin 19. âyetinde belirtilen *karanlıklar*, *gök gürlemesi*, *şimşek* kelimeleri münafıkların karşılaştıkları karışık durumları tahlil edip, yaşadıkları karmaşık ve içinden çıkılmaz durumu göstermek için örneklik teşkil etmiştir.

Bundan dolayı gök gürlemesi ve şimşekle ilgili âyetler muhatabının maruz kaldığı durumu anlamımıza yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda konuyla ilgili kevnî âyetleri bu bağlamda tabiat olayları olarak değil, muhatabının sergilemiş olduğu tavır yönüyle ele alınacaktır. Onun için de tefsirler de konuyla ilgili yorumlar, bu tabiat

²⁸³ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 204.

olaylarının özelliklerinden ziyade; söz konusu âyetlerin vermek istediği mesajların anlaşılması üzerine olacaktır. Bundan dolayı konuyla ilgili genel değerlendirmeler üzerinde duracağız.

Kur'ân-ı Kerim'de hayatın doğal seyri içerisinde karşımıza çıkan tabiat olaylardan gök gürültüsü ve şimşek hakkında şöyle buyrulmaktadır:

*“Size korku ve ümit duyguları içinde şimşeği gösteren ve yağmur dolu bulutları meydana getiren O’dur.”*²⁸⁴

*“Gök gürültüsü Allah’ı överek tenzih eder; O’nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır. Onlar Allah hakkında tartışıp dururken O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar. O’nun azabı pek şiddetlidir.”*²⁸⁵

Buradaki âyette geçen gök gürlmesi *ra’d* şimşek, *berg*, yıldırım ise *savâik* kelimesiyle ifade edilmiştir. İlk dönem tefsirlerinde bahsi geçen kelimelerle ilgili açıklamaların rivâyetler üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Âsım Duran tezinde şu görüşlere yer vermiştir; Bu rivâyetlerin en bariz özelliğinin, normal akışı içinde meydana gelen bir tabiat olayının, olağanüstü sebeplere bağlayarak açıklanmaya çalışıldığını belirtmiştir. Yine O, bu yorumların sadece rivâyetler üzerinden yapılmasının sebebini, o dönemin bilimsel gelişmelerinin söz konusu tabiat olaylarını açıklayacak seviyede olmaması ve âyette gök gürültüsünün Allah’ı tesbih etmesi ifadesinden hareketle klasik dönem müfessirlerinin bu rivâyetler üzerinden konuyu açıklamaya çalışmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁸⁶ Bu konu hakkında İbn-i Abbas’tan gelen bir rivâyette, bir Yahudi Rasulullah’a (s.a.v.) gök gürlmesinin (ra’d) ne olduğunu sorunca Peygamber Efendimiz (s.a.v.), *“Ra’d, bulutlar üzerinde görevli bir melektir ki elinde ateşten mızrak bulunur ve onlarla bulutları Allah’ın dilediği yere sürüp götürür”* diye cevap vermiştir. Zemahşerî, zikredilen rivâyete ek olarak *“Ra’d’ın Allah’ın yarattığı bir varlık olduğu ancak bunun bir melek olmadığı”* şeklinde görüşleri de nakletmiştir.²⁸⁷ Birçok tefsirde bu rivâyetler bulunmaktadır. Buradan hareketle *gök gürlmesin (ra’d), meleklerin sesleri; şimşeğin (berk), onların kalplerinin titreyen*

²⁸⁴ Ra’d, 13/12.

²⁸⁵ Ra’d, 13/13.

²⁸⁶ Duran, a.g.e., s.155.

²⁸⁷ Zemahşerî, a.g.e., C. II, s. 353.

nefesi; yağmurun ise onların ağlamaları manasına olduğunu mutasavvıfların yorumladıklarını aktarmıştır.²⁸⁸

Râzî, tefsirinde bu konuda yukarıdaki rivâyetlerin yanında İbn Abbas'ın bir gök gürlemesi duyduğu zaman: “*Ey Ra'd, senin tesbih ettiğin Allah'ı, ben de tesbih ederim*” dediğini nakletmiştir. Râzî, buradaki görüşlerin gerçekleşme imkânının bulunduğu; Yüce Allah'ın, bulutun parçalarında hayatı, ilmî, kudreti ve konuşmayı yaratmasının gerçekleşmesinin imkân dâhilinde olabileceğini ifade etmiştir. Burada duyulan sesin bulutun bir işi olduğunu söyleyerek kendi yorumuna da mantıklı bir delil oluşturmaya çalışmıştır.²⁸⁹ O, *Ra'd*, hakkında, rüzgârın bulutu yakalayıp sürdüğünde bulut kütlelerini harekete geçirerek birbirine çarpıp, titredğini, bu titremeden dolayı ses çıkartıyormuş gibi algılandığını, Berk yani şimşeğin ise buluttan parlayan şey olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir şey parladığında Araplar'ın bu ifadeyi kullandıklarını söylemiştir. Bir de Râzî, gök gürültüsü ve şimşeğin bulutta oluştuğunu ifade etmiştir.²⁹⁰ Ayrıca bunları Allah'ın varlığına işâret eden mucizeler olarak görmüştür.²⁹¹ Yıldırım hakkında ise; yıldırımların enteresan olduklarını, bazen buluttan çıktıklarını, bazen denize dalıp balıkları yaktıklarını söyler. Filozofların onun kuvvetini anlatmada mübalağa ettiklerini, ateşin kuru ve sıcak olmasıyla bulutun tabiat ve karakterine zıt olduğu, buna mükâbil bulutun tabiatı gereği ateşin tabiatından daha zayıf olması gerekirken, yıldırımın ateşinin dünyanın ateşinden daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Onun bu özelliğe sahip olmasının ise faili muhtarın ona bu özelliği vermesinin sonucunda olduğunu ifade etmiştir.²⁹²

Elmalılı ise, lügata göre *Ra'd*'ın bulutlardan çıkan yüksek bir sesin adı olduğunu, ilk zamanlarda güçlü bir patlama ve sonrasında gelen bir gürültü olmasına gök gürlemesi dendiğini belirtir. O'na göre bu kelime asıl olarak titremek veya titretmek, diğer anlamıyla zangırdamak mânâlarıyla alakalıdır. Şimşek de parıldamak, mânâsıyla ilgili olup, buluttan âni şekilde çıkan, şakıyıp sönen bir parlamanın ismi olmuştur. Yine O, yıldırımın, gâyet şiddetli, çok çabuk sade bir çarpış olduğu, bir ateş ile değdiğini yok ettiğini, bundan dolayı ölüm ve dehşetli azab mânâlarında da

²⁸⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, C. II, s. 353.

²⁸⁹ Râzî, *a.g.e.*, C. XIII, s. 415-416.

²⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, C. II, s. 68.

²⁹¹ Râzî, *a.g.e.*, C. XVIII, s. 100.

²⁹² Râzî, *a.g.e.*, C.XIII, s. 417.

kullanıldığını ifade etmiştir. Yıldırım olarak bilmemizin sebebinin, yıldırma mânâsıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Bu olayın dînî açıklamasını ise şu şekilde izah eder:

“Allah Teâlâ'nın iradesine göre yağmur yağacak yerlere bulutları sevk ve idare eden bir melek vardır ki, ismine "gök gürültüsü" denir. Bu melek rüzgâr meleklerinden farklı olarak bulutları özel şekilde zorlar ve sevkeder. Bu melek bulutlarda bir uygunsuzluk gördüğü zaman çarpar, haykırır, bu haykırış onun Allah'ın kudretini ilan eden bir tesbih ve tekbiridir. İşitilen gürültü, zahirî olarak gök gürültüsünün kendisidir. Haykırırken hiddet ve şiddeti çoğaldıkça ağzından ateş saçar, diğer bir deyişle nurdan ateş kamçıları çalar. Görülen şimşek bu kamçılardır. Yıldırım, bunun yani ateşin vuruşudur. O kamçının ucu nereye dokunursa yok eder. Bunun hepsi o meleğin yani "ra'd"ın bir vuruşundan ibarettir. Bu darbenin havaya ve dolayısıyla insan ruhunun işitme gücüne tesir ve yansıması, gök gürültüsünün sesi; daha inceden ve daha çabuk gözüne tesir eden ve yansıyan şimşek; ulaştığı şeye dokunmasıyla yıldırım adını alır. Buluttaki tesirinin sonucu da sadece de itaattir. Bütün bunların hepsi Allah'ın emrini icra etmekten ibarettir.”²⁹³

Bununla beraber "*Gök gürültüsü, övgüsüyle O'nu tesbih eder*"²⁹⁴ âyetindeki bu meleğe, gök gürlmesi meleği, zorlama meleği, ateş tutuşturma meleği; şimşek olayına da melek darbesi ve meleğin parıldaması denildiğini ifade etmiştir.²⁹⁵

Konuyu bir de felsefî açıdan değerlendiren Elmalılı, önceleri en meşhur bulutların çarpması, yani sürtünerek ve dokunarak çakmak taşının çıkardığı ses ve kivilcim şeklinde açıklanan görüşlerin İbn-i Sina tarafından geçersiz kılındığını, çoğu zaman gök gürlmesi ve şimşek olayının sebebinin, rüzgârın hareketlerinin ses çıkarıp, parlaması ve bazen parıltı ve şimşek olarak çıkmasından kaynaklandığı görüşünü benimsemiştir. Bugünkü felsefî açıklamaları da şöylece özetlemiştir:

“Elektrikte görülen elektronun her cisimde bulunduğu anlaşılmış ve buna elektrikleme denilmiştir. Fizik bilginlerince tabiat olaylarında etkili olanları, ısı, ses, ışık, çekicilik olarak bazı etkenleri saydıktan sonra elektrik de bunlara sonradan eklenmiştir. Sürtünme ve diğer şekillerde meydana gelen dinamik elektrikleme kısımları bulundu. Günümüzde birçok alanda; altın, gümüş yaldızlama, eritme, kalıba dökme ve kuyumculuk, telgraf, telefon, aydınlatma, yakma ve tedavi gibi birçok hususlarda istifade edilen elektriğin elde edilmesi ve kullanımı için çeşitli aletler, cihazlar, makineler yapıldı. Bununla beraber elektriğin esası ve mahiyeti, ne olduğu tamamen anlaşılamayıp, ateşe ve ışığa ait madde gibi varsayımlardan öteye geçilemedi. Elektrikte de hareket, ısı, ışık değişiklikleri hep görülüyor. Bu da biri erkek, biri dişi olmak üzere pozitif ve negatif iki cinse ayrılıyor. Bu durumu Kur'ân: "Ne yücedir o (Allah) ki, bütün çiftleri yaratmıştır." (Yâsîn, 36/36.) âyetiyle de elektrikteki bu durum ortaya konmuştur. Bunların bir cinsten olanları birbirlerini itiyor; ayrı cinsten olanları da birbirlerini çekiyor, birleşiyor. Cisimlerin yüzeyleri bunlarla doluyor ve boşalabiliyor.”²⁹⁶

²⁹³ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 223.

²⁹⁴ Ra'd, 13/13.

²⁹⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 223.

²⁹⁶ Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 225.

Bulutlardaki elektriklenmeyi ise; değişik cinsten elektrik yüklü iki bulutun elektriklerini bir bulut ile yer küresine getirip gerilmeleri ve havanın karşı koymasına üstün geldikleri anda iki çeşit elektriğin birleşmeleri sonucunda olan bir elektrik boşaltımının gerçekleştiğini belirtmiştir. Gök gürültüsü bunun gürültüsü, şimşegin de bunun kıvılcımı olduğunu belirtmiştir. Yine İbn-i Sina'nın "*Şifa*"sında şimşegin, gök gürültüsü ile aynı zamanda oluştuğunu, ancak sesin, zamanla ilgili olmasından dolayı geç işitildiğini, ışığın ise zamanla ilgili olmayıp ânî şekilde olmasından dolayı daha önce görüldüğünü söylediğini ifade etmiştir. Günümüz fen bilimlerinin de gök gürültüsü ve şimşegin aynı zamanda gerçekleştiğini, ses ve ışığın zamanla ilgili olduğunu söylediğini belirtmiştir. Yıldırımla ilgili olarak ise her zaman gökten yere düşmeyeceğini, yerden de göğe düşebileceğini söylemiştir. Yine O'na göre yıldırımların elektrik nakleden cisimleri çekmesi özelliğinin bulunmasından dolayı, nakletme durumu olan ağaçlara, binalara ve bilhassa madeni eşyaların üzerine düştüğünü ifade etmiştir. Bundan dolayı fırtınalı havalarda ağaç altlarına ve özellikle de çınar ve kavak ağaçlarının altına saklanmanın tehlikeli olduğunu, buna mükabil çam ve fıstık ağaçlarının nakledici özelliklerinin az olmasından dolayı bunların altında korunmanın kısmen mümkün olduğunu ifade etmiştir. Yine Paratonerin de yıldırımlardan korunmak için en güvenilir aletler olduğunu ifade ederek, yıldırımlardan korunma yollarını da göstermiştir. Tabiatındaki bu olayların günümüz ilmine göre, parlamak, gürlemek, yakmak gibi üç özelliğinin olduğunu, gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım olaylarının, vurma, kıvılcım, cereyan gibi elektrik boşaltımına dönen bir olay olduğunu belirtmiştir.²⁹⁷

Son olarak ise yukarıda belirtilen fiziksel ve felsefî izahlardan sonra konuyu şöylece izah eder; Artı elektriği, eksi elektriğe saldırtanın zorlayıcı melek olduğunu, bunun bir darbesi ile gerçekleştiğini, bundan çıkan sesin (gök gürlemesi) o meleğin kendisi olduğunu belirtir. Şimşegin de bir yanma, bir kıvılcım olduğunu, bunların sırrının, zıtlaşmayı ortadan kaldırarak Cenâb-ı Hakk'ın emrine uymayı sağlamak olduğunu belirtir. Yıldırıma "yıldırım" denilmesinin sebebinin ise çarparak yakması ve mahvetmesinden dolayı olduğunu ifade etmiştir. Bizim algıladığımız gibi gök gürlemesi, şimşekten sonra olmadığını, Allah katında gök gürlemesinin ve şimşegin birlikte olduğu, hatta gök gürültüsü olayının bir öncelik durumunun olduğunu, fakat

²⁹⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.I, s. 226.

şimşekteki elektriğin önce görünmesinden dolayı şimşeğin gök gürültüsünden önceymiş gibi algılandığını ifade etmiştir.²⁹⁸

Elmalılı'nın bu görüşlerini tezinde değerlendiren Recep Orhan Özel, iyi değerlendirildiğinde bu satırlar arasında Elmalılı'nın bu konuda açık bir ifadesinin olmadığını, burada fiziki bir olayın arkasındaki metafizik bir durumu ortaya koymakta olduğunu, bu ikisini ayrı birer olgu olarak değerlendirerek ve aralarındaki uyumu bulmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu açıdan söz konusu noktada Elmalılı'nın modernist görüşle hem fikir olduğunu söylemenin mümkün olmadığını da vurgulamıştır.²⁹⁹

Burada konunun üç yönden değerlendirildiğini görüyoruz. Birincisi müfessirlerin bir kısmı tamamen rivâyetler üzerinden hareketle konuyu izah etmeye çalışmışlardır. Diğer bir kısmı ise sadece bilimsel verilerden hareketle konuyu ele almışlardır. Elmalılı ise Cenâb-ı Hakk'ın tecellisinin sonucunda koymuş olduğu kanunlar dairesinde gerçekleştiği üzerinde durmuştur. Bunun yanında iki tarafın görüşlerini uzlaştırma çabası içerisinde olmuştur. Bu konuda nakledilen rivâyetler üzerinden konuyu izah ederken bilimsel yönden de izahlarda bulunmuştur. Konuyu çok geniş kapasamda ele alarak dinî, felsefî ve fizikî yönleriyle farklı bir bakış açısı geliştirerek çok detaylı bilgileri tarihi seyri içerisinde nakil, akıl ve bilim dairesinde geniş çaplı örneklerle izah etmiştir. Fakat konuyu ince ayrıntılarıyla açıklama yolunu tercih ederken, bu konuda yaşadığı dönemin bilimsel bilgi düzeyinin gerisinde yorumlarda bulunduğunu da görmekteyiz.

3.2.3. Yağmur ve Su

Havadaki buharın su damlacıkları halinde yere düşmesine yağmur denir.³⁰⁰ Yağmurun nasıl oluştuğuyla ilgili uzun süre insanlar bir arayış içerisinde girdiler. Fakat hava radarlarının keşfedilmesiyle, yağmurun hangi aşamalardan geçerek oluştuğu kesinlik kazanmış oldu. Buna göre, yağmur üç evreden geçerek oluşur: Önce rüzgâr yoluyla yağmurun “hammaddesi” havalanır. Ardından bulutlar meydana gelir ve en son

²⁹⁸ Yazır, *a.g.e.*, C.I, s. 228.

²⁹⁹ Recep Orhan Özel, *Elmalı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsirciliği*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2002. s. 104.

³⁰⁰ *Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Yağmur”, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, C. XX, s. 12352; Tuğlacı, C. VI, s. 2995.

olarak da yağmur damlacıkları ortaya çıkar.³⁰¹

Kur'ân âyetlerinde yağmurun oluşumu aşamalar halinde bildirilmektedir. Üstelik bu aşamalar en doğru sıralama ile açıklanmıştır. Dünyadaki birçok doğal olayda olduğu gibi, bunda da Kur'ân en doğru açıklamayı yapmakta ve bu açıklamayı bilim tarafından keşfedilişinden asırlar önce insanlara duyurmaktadır.³⁰²

Kur'ân'da yağmurdan bahseden yirmi yedi âyet bulunmaktadır. Yağmurun ne olduğu ve yağmurun oluşumu ile ilgili verilen bilgilerde oluşum süreçlerinin nasıl gerçekleştiğinden de bahsetmektedir:

*“Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir de bir bulut savururlar. Derken onu gökyüzünde nasıl dilerse öyle serer, parça parça da eder. Derken yağmuru görürsün, aralarından çıkar. Derken onu kullarından kimlere diliyorsa döküverdi mi derhal yüzleri güler.”*³⁰³

Âyette yağmurun oluşumu ile ilgili üç evreden bahsedilmektedir. Bu üç evreyi şu şekilde özetleyebiliriz;

Birinci Evre: “Allah rüzgârları gönderir...” Okyanuslardaki köpüklenme ile oluşan sayısız hava kabarcığı sürekli ortaya çıkmakta ve su zerreleri sürekli olarak gökyüzüne yükselmektedir. Tuzca zengin olan bu zerrelere daha sonra rüzgârlarla taşınır ve atmosferde yukarılara doğru yol alır. İkinci evre: “Böylece bir bulut kaldırır da onu nasıl dilerse gökte yayıp dağıtır ve onu parça parça kılar...” Tuz kristallerinin ya da havadaki toz zerrelere etrafında yoğunlaşan su buharı sayesinde bulutlar oluşur. Bunların içindeki su damlacıkları çok küçük olduklarından havada asılı kalırlar ve göğe yayılırlar. Böylece gök bulutlarla kaplanır. Üçüncü Evre: “...Derken yağmuru görürsün, aralarından çıkar.” Tuz kristallerinin ve toz zerreciklerinin etrafında bir araya gelen su parçacıkları iyice yoğunlaşarak yağmur damlalarını oluştururlar.³⁰⁴

Bu konuda, bazı müfessirlerin görüşlerini şöylece özetleyebiliriz.

³⁰¹ Okçu, a.g.e., s. 144.

³⁰² Ahmed Amir Deylemî, *el-Miyâh fi'l-Kur'ân*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2002. s. 37; Nihat Temel *Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sosyal-Kültürel Hayatımızda Su*, 1. Baskı, Esrar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 156 ; Said Alpsoy *Kur'ân En Büyük Mucize*, Gelenek Yayınları, İstanbul, ty., s. 58.

³⁰³ Rûm, 30/48; Ayrıca bkz., Nûr, 24/43; Furkân, 25/48,49; Kâf, 50/9.

³⁰⁴ Okçu, a.g.e., s. 144.

Müfessir Râzî'ye göre, yağmurun oluşmasını sağlayan bulutlar başlangıçta parça parça olup sonradan *rikkâm* haline getirilmiş yani üst üste konmuş ve yağmur yığmıştır. Müfessire göre bunun böyle olması normaldir, çünkü bulut, sadece bu durumda çok su bulundurur. Bunların hepsi ise, Allah Teâlâ'nın yarattığı hayret verici şeylerdendir, O'nun mülkü ve kuvvetinin delillerini göstermektedir.³⁰⁵

Râzî, tefsirinde tabiatçıların; Bulut, yağmur, kar, dolu, çığ ve kırağının, buharın yoğun hâle gelmesinden; bâzen de, havanın yoğunlaşmasından meydana geldiğinden söz eden görüşlerine yer vermiş ve bu görüşlerin bir kısmının fiziksel açıdan doğru olabileceğini fakat hem kesinlik ifade etmediği hem de yüce yaratıcının varlığını dikkate almadığından bu görüşleri eleştirmiştir. O'na göre tabiatçıların görüşleri doğru kabul edilse dahi bu olayları gerçekleştiren bir müessirinin olması gerekir. Ayrıca maddeler birbirine benzediği için onlardan her birinin, yükselme-alçalma, sıcaklık-soğukluk gibi durumlarının birisi tarafından düzenlenmesi gerekmektedir. Bundan dolayı tabiatın ve içindeki olayların yaratıcısı ve asıl sahibi Allah Teâlâ olduğundan bulutları yavaş yavaş sevkeden varlık da sadece Allah'tır.³⁰⁶

Yağmurun yağması olayın da ise Allah'ın, suyun zerreciklerini yerin diplerinden denizlere, denizlerden de, gökyüzüne yükselttiğini, böylece o taneciklerin, bu sayede tatlı, katışıksız bir su haline dönüştüğünü söylemiştir. Sonra ise o zerrecikler bir araya gelerek, yağmurun bu şekilde oluşumunu tamamlamış olur. Allah Teâlâ da yeryüzünün ihtiyacına göre onları indirir.³⁰⁷

Buradan anlaşıldığı üzere o bu meseleyi özellikle Allah'ın varlığı ve birliği, ilmî, iradesi, bağlamında ele almış ve tabiat olaylarının oluşumunu genel özellikleriyle açıklamayı tercih ederek detaylara inmemeyi tercih etmiştir.

Mevdûdî, ise âyetleri diğer âyetlerle ilişkilendirmek suretiyle konuyu açıklamayı tercih etmiştir. Konuyla ilgili yukarıda mealini verdiğimiz Rûm sûresinin 48. âyetinin tefsirindeki yağmurun yağması olayı ile peygamberlik arasında ilişki kurmuş ve peygamberlik ile yağmurun art arda zikredilmesinde bir kinaye olduğunu söylemiştir. Müfessire göre nasıl ki yağmurun gelişi insanların maddi dünyası ve ihtiyaçlarını

³⁰⁵ Râzî, *a.g.e.*, C. XVII, s. 118.

³⁰⁶ Râzî, *a.g.e.*, C. XVII, s. 118-119.

³⁰⁷ Râzî, *a.g.e.*, C. XVI, s. 405-406.

gidermek bakımından bir lütuf ve rahmet ise Peygamberlerin gelişi de insanın rûhî ve manevî dünyası için bir lütuf ve rahmettir. Kuru toprak nasıl ki yağmurun yağmasıyla uyanıp yeşermeye ve bitkileri yetiştirmeye başlarsa, rûhî ve ahlâkî yönden harap olan insan hayatı vahyin gelişiyle uyanır ve ahlâkî mükemmellikler ve faziletlerle yeşermeye başlar.³⁰⁸

Elmalı ise suyun gökten bir ölçü ile inmesini şöyle yorumlar; Allah'ın takdir ettiği miktarda ve ölçüde yüksekten yağmuru yağdırdığını, insanın ilk yaratılışından itibaren suyun bir ihtiyaç olduğu, kendisi nimet olmakla beraber diğer nimetlerin meydana gelmesinin de sebebi olduğunu belirtmiştir. O'na göre yağmurun sabit miktarda ve normal bir düzeyde değil, Allah'ın dilemesi ve ilmine göre oluştuğuna değinmiştir.

Suyun yeryüzüne ilahi bir yardım olmasını ifade etmek için "bi kaderin" (ölçü ile) kaydı konulduğunu, suyun basit bir maddeden olmadığını, iki ana maddeden, oksijen ve hidrojen den oluşan birleşik bir madde olduğunu, kimya ilmince sonradan bilindiğini, suyun oluşumu doğal bir şey olmayıp dışarıdan etki eden bir yaratıcının sanatıyla olduğunu ifade etmiştir. Yine O'na göre tabiat bilgisinde yağmurların oluşumu hakkında Güneş'in sıcaklığı ile denizlerden ve yerden buharlaşıp yukarıya çıkan su taneciklerinin toplanarak yoğunlaşması ve suya dönüşmesi ile oluştuğundan söz edilirken yağmurların doğal olarak kendiliğinden meydana gelmediğinin bilinmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Isınmakta olan suyun buharlaşması, soğuyarak su haline gelmesinin bir âdet olduğu, fakat ısı ve soğukluğun su ve buharın tabîi özelliği olmayıp dışarıdan bir etkinin tesiri ile olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında çevredeki her şeyin sürekli olarak durmadan değişmesi de Yüce Allah'ın emir ve tedbirinde olduğunu ifade etmiştir. Yine her defasında meydana gelen yağmurun ölçüsünün belirlenmesinde de külli iradenin hükmünü ortaya çıkardığını belirtmiştir. Yüce Allah'ın vermek istediği nimetlerin ölçüsüne göre yağmurun miktarını belirlediği, bazen az bazen de fazla miktarda suyu gökyüzünden indirenin Yüce Allah olduğunu vurgulamıştır. Yine O, bunca nimeti bahşetmesinden sonra yaratıcıyı, kendilerinden habersiz zannedenlerin, yağmur duasını inkâra kalkışmamaları gerektiği, tecrübelerle de sabit olduğu üzere dua edildiğinde yağmurun yağmasına şaşılmaması gerektiğini de vurgulamıştır. Çünkü

³⁰⁸ Mevdûdî, *a.g.e.*, C. IV, s. 311.

Allah yeryüzünün değişik yerlerinde o suyu tutuyor ve dilediğinde onu gönderiyor. Yağmurun yağdırılmasının zorunlu bir durum olmamasına karşın sadece yaratılanların hayatına bir nimet olarak gönderilen bir ilâhî yardım olduğunu belirtmektedir.³⁰⁹

Burada Elmalılı yağmurun oluşumunu bilimsel verilerden hareketle kimya ilminin bilgilerini de göz ardı etmeden açıklama yolunu tercih etmiştir. Üzerinde durduğu en önemli nokta Allah'ın eşsiz yaratma sanatının bir eseri olarak bu olayların cereyan etmesi ve tesadüflerin ve tabiatın asla böyle bir mûcizevi bir olayı gerçekleştirmesinin mümkün olmadığıdır. Her şeyde bir ölçü ve bir nizam olduğu gibi yağmurun da ölçüyle indiğini, Yüce Allah'ın rahmetinin bir göstergesi olarak, insanları tefekküre ve tedebbüre sevk ettiği noktasında önemle duruyor.

3.3. YERYÜZÜ VE YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ

Kur'ân-ı Kerim'debahsi geçen kevnî âyetleri den bazıları da yeryüzü şekillerinden ve yeryüzünün nasıl ve niçin döşendiğinden söz eder. Kur'ân-ı Kerim gökyüzü ve gök cisimlerinden bahsettiği gibi yeryüzü ve yeryüzü şekillerinden de bahsetmektedir. Tüm kevnî âyetlerde olduğu gibi yeryüzünün şekilleri ilgili âyetler de Kur'ân'ın değişik sûrelerindeki âyetlere yerleştirilmiş durumdadır. Bir âyette birden fazla kozmolojik olaydan bahsedildiğini de görmekteyiz. Bundan dolayı Kur'ân'daki kevnî âyetleri belirli silsile içinde sıralayarak izah etmek bazı zorluklara neden olmaktadır. Kur'ân, yeryüzünden bahsederken genel kavramlar etrafında konuya değinirken, bir sıralama ve sınıflama yapmadan yeryüzü şekillerinin birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında konuyu ele alır. Bundan dolayı, yeryüzü şekillerini belirli bir sınıflamaya bağlı tutarak incelemeyi zorlaştırmakta ve yapılan tüm sınıflandırmalar tamamen kişisel bir tercih üzerine şekillenmektedir. Çalışmamızda bu esaslar üzerine, Kur'ân'da bahsedilen yeryüzü şekillerini kendi tercihimizle dağlar, denizler ve ovalar şeklinde üç ana başlıkta incelemeyi uygun bulduk.

3.3.1. Dağlar

Dağ, doğal ve çok önemli boyutta arazi yükseltisidir. Genellikle tepeden daha yüksek bir yüzey şekli olarak bilinmekle birlikte, dağ tanımının dayandığı asıl ölçüt,

³⁰⁹ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 519-520.

çoğu durumda yükseklikten çok, söz konusu yüzey şeklinin çevresine egemen bir konumda bulunmasıdır. Yüksek topraklar, gerçek tatlı su haznelerdir.³¹⁰

Dağ anlamına gelen “*cebel*” kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de “*cibâl*” şeklinde otuz dört, “*cebel*” şeklinde altı âyette olmak üzere toplam kırk kez geçmektedir.³¹¹ Dağlar, yeryüzünde dengenin sağlanması, insanların ve özellikle birçok hayvanın hayatını sürdürmesi için çok önemli özellikleri bulunmaktadır.

Yine Kur’ân-ı Kerîm’de dağ anlamına gelen *revâsî*, *tavd* ve *â’lâm* kelimeleri de mevcuttur. Bu kelimeler Kur’ân’ın değişik âyetlerindedeki değişik anlatım tarzında geçmekte ve Allah’ın varlığını ve birliğini, öldükten sonra yeniden dirilme gibi imanesaslarını pekiştirmek amacıyla ele alınmaktadır.

Kur’ân’da dağlar, birçok özellikleri bulunan ve insanlara birçok bakımdan faydaları bulunan yeryüzü şekillere olarak tanımlanmıştır. Bu özellikler içerisinde dağların Kur’ân’da en çok vurgulanan yönleri yeryüzündeki sarsıntıları önleyici niteliklere sahip olması, insanların yontarak ev yapması, bazı hayvanların yaşamını ve gıdalarını temin etmesinin yanında yapı itibarıyla yeryüzünde dikilmiş, sabit kazıklara benzetilmiş ve yeryüzünün dengesini sağlaması gibi birçok özelliklere sahiptir. Kur’ân’da dağlar hakkındaki açıklamalarda en fazla öne çıkan özellikler bunlardır. Bundan dolayı çalışmamız tefsirlerde müfessirlerin dağların bahsedilen yönleriyle ilgili açıklamaları ve yorumlamaları üzerinden oluşmuştur.

Yüce kitabımız Kur’ân’da dağlarla ilgili şöyle bahsedilmektedir:

“*Arzı da yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada ölçüleri belli her türden ürünler bitirdik*”.³¹²

“*Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı? Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı?*”³¹³

³¹⁰ *Ana Britannica*, “Dağ”, C. IX, s. 231; *Büyük Larousse*, “Dağ”, C. V, s. 2818.

³¹¹ Abdulkakî, M. Fuad, *Mu‘cemu’l-Mufehres Li elfâzi’lKur’âni’l Kerim*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1412-1992 s. 207-208.

³¹² Hicr, 15/19.

³¹³ Nebe, 6/7.

Burada zikredilen âyetlerde Allah Teâlâ esasında dağların en önemli iki özelliğine dikkatleri çekmektedir. Birincisi dağların sabit bir halde yerleştirilerek, yeryüzünün dengesini sağlayan bir özellikte yaratıldığı, diğeri de dağların kazık misali çakılarak âdeta yeryüzünün ayakları olması durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Bahsi geçen âyetler, tefsirlerde genellikle Yüce Allah'ın yaratma sanatının eseri olması ve tevhit inancının göstergesi olması açısından ele alınmıştır.³¹⁴

Mevdûdî bu konu hakkında şu izahlarda bulunmuştur:

“Bugün biliyoruz ki, yeryüzünün kayalık olan dış katman, derin faylarla kırılmıştır ve erimiş magma üzerinde yüzen plakalar halinde parçalanmıştır. Dünya'nın kendi ekseninde çevresindeki dönüş hızının çok yüksek olmasından ötürü, yüzen plâkalar eğer dağların sabitleştirici etkisi olmasaydı, hareket halinde olacaktı. Böyle bir durumda yeryüzü üzerinde toprak birikmeyebilir, toprakta hiç su depolanmayabilir, hiçbir bitki filizlenmeyebilir, hiçbir yol, ev inşa edilemeyebilirdi. Kısacası Dünya üzerinde hayat mümkün olmayabilirdi. Ancak Allah'ın rahmetiyle dağlar tıpkı çiviler gibi görev yaparak, yeryüzündeki hareketliliği büyük ölçüde engeller.”³¹⁵

Müfessir Râzî'ye göre Allah'ın yeryüzündeki delillerinden birisinin de dağların yeryüzünde sabit bir şekilde yerleştirilmesidir. Âyette geçen ifade *revâsî* kelimesinin *sabitdağlar* anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu ifadenin iki izahı olduğu, bunlardan birincisi İbn-i Abbas'tan gelen bir rivâyette geçen: “*Allah Teâlâ, yeryüzünü suyun üzerine döşeyip yaydığında, yeryüzü, üzerindeki tıpkı bir gemi gibi neredeyse devirecekti. Derken üzerindeki böyle sallamasın diye, Allah yeryüzüne ağır dağlarla adetâ demir attırdı,*” şeklinde yorumladığını nakletmiştir. Diğer izahta ise âyetten, Allah Teâlâ'nın dağları, yeryüzünün yollarına, kenar ve bucaklarına, insanları götüren işaretler olması için yarattığı şeklinde yorumlamıştır. Buna göre Râzî, dağların, âdeta birer ipucu olduğu, bunlar sayesinde insanların doğru yollarından şaşmadan gittikleri ve yanılığa düşmediklerini ifade ederek, bu açıklamanın daha isabetli ve anlaşılır olduğunu belirtmiştir.³¹⁶

Elmalılı dağların, yeryüzünün insan hayatı için bir döşek gibi olduğunu anlatırken dağların da bu döşegin sabitleştirmek için dikilmiş kazıklar gibi bazı faydaları bulunduğuna ve dağlar kaldırılmış olsa o döşegin üzerinde kalmanın mümkün olmayacağı ve yeryüzünde huzurun yok olacağına işaret etmiştir. “*Yeryüzünde,*

³¹⁴ Duran, *a.g.e.*, s. 163.

³¹⁵ Kutub, *a.g.e.*, C. V, s. 2786; Ateş, *a.g.e.*, C. VII, s. 56.

³¹⁶ Râzî, *a.g.e.*, C. XIV, s. 78-79.

insanları sarsmaması için sabit dağlar yarattık"³¹⁷ âyetinde geçtiği gibi çalkantı ve sallantıdan korumak üzere sabitleştirildiğini ifade ediyor. Aynı zamanda dağların sükûna sebep olan baskılar mânâsında da anlaşılabilceğini, bunun yanında sallantı ve çalkantıların insan hayatı üzerinde jeolojik, coğrafi, atmosferik ve sosyal olmak üzere birçok yönlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Yani Allah'ın yeryüzünü gökten ayırıp, sudan hayat verdiği insanları, yerkürenin hareketiyle çalkalanıp sıkıntıya düşmeden, sakin olacak yerlerde yaşasınlar diye yeryüzünde dağları meydana getirdiğini ifade etmiştir. Yeryüzünün bu şekilde dengelenmesini mefhumu muhalifiyle açıklayarak, yeryüzü, sıvı bir halde kalıp ve yer hareket ettiğinde insanlar sallanıp dursaydı çok büyük sıkıntılar olacağını düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında toprak kütesinin yaratılarak dağların kazık şeklinde yerleştirilmesi ile bu sıkıntının giderilip yeryüzünün insanların yaşaması için oturulabilir bir hale getirildiğini ve orada birtakım alanlar, yollar yapılmasıyla doğru yolu bulabildiklerini ve arzularını gerçekleştirebildiklerini belirtmiştir.³¹⁸

Burada Elmalı yeryüzü şekillerinin değişik şekil ve boyutlarıyla onda ayrı bir güzellik oluşturduğunu, dağların yerleştirilmesiyle, sadelikten kurtulup sağlam bir yapıyla sabitlendiği, dünyanın bu oluşumlarla şekillenip süslendiğini, bunda ise Yüce Allah'ın yaratma sanatındaki mükemmelliğe dikkatleri çekmiştir.

3.3.2. Denizler

Kur'ân-ı Kerîm insanın faydasına sunulan en önemlilerden birinin de denizler olduğunu belirtir. Deniz, birbirleriyle bağlantılı ve düzeyleri aynı olan okyanus sularının tümü ya da yeryüzünün büyük bir bölümünü kaplayan engin su kütesi diye adlandırılabilir. Yerkürenin yaklaşık dörtte üçü deniz sularıyla kaplıdır. Bunun önemli bir bölümü Güney Yarımküre'de yer alır. Kıtaların arasında Büyük Okyanus, Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu bulunur. Bunların kıtaların içine girmiş ya da arasında kalmış parçalarına da kenar denizi adı verilir. Yüzeyinin yüzde 71'i denizlerle kaplı olan Dünya mavi gezegen olarak adlandırılır. Çünkü su gezegendir. Güneş sisteminin

³¹⁷ Enbiyâ, 21/31.

³¹⁸ Yazır, *a.g.e.*, C. V, s. 450.

bu nitelikteki tek gezegenidir.³¹⁹

Arapça'da *bahr* kelimesi, karanın zıt anlamlısı olan büyük, devasa su kütlesi yani *deniz* demektir. Bahr/deniz kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de (bihâr/denizler) çoğulu ile birlikte kırk beş yerde geçmektedir.³²⁰ Bu kadar sayıda olması, denizlerin insanlar için ne derece öneme sahip olduğunu göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah, diğer yeryüzü şekillerinin özelliklerini belirttiği gibi, denizlerin özellikleriyle ilgili de bilgiler vermiştir. Bu bilgilerden en fazla üzerinde durulanlardan birisi, denizlerin, gemilerin ilerlemesi için uygun şartlarda yaratılmış olması, insanların faydalanması için deniz ürünlerinden olan balık gibi canlıların, inci ve mercan gibi süs eşyalarının çıkması ve petrol gibi madenlerin de denizlerde bulunmasıdır. Kur'ân, tüm bunları Yüce Allah'ın varlığının ve birliğinin kesin delilleri olduğunu haber vermektedir.

Müfessirlerin yorumlarına baktığımızda, denizlerden bahseden âyetlerde denizlerin insanlara olan faydaları yönünden yorumlarda bulunarak meseleyi Allah'ın yaratmadaki eşsiz mükemmelliğine işâret olarak yorumlamışlardır. Son dönem tefsirlerine baktığımızda denizlerde gemilerin akıp gitmesinin suyun kaldırma kuvveti etkisiyle gerçekleştiği bilgisinin verildiğini görmekteyiz.

Kur'ân'ı Kerim'de denizlerin işlevlerinin Allah'ın evrende koymuş olduğu kanunlar ve yasalar etrafında gerçekleştiği görülmektedir:

*“Allah o (yüce) varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir.”*³²¹

Elmalılı âyeti teshir kavramı etrafında değerlendirmeyi tercih ederek, teshîr kavramının; Birşeyi zorla hizmete koşturmak, itaat ettirmek ve boyun eğdirmek, menfaatiniz amacı ve hikmeti için emriyle sizin hizmetinize vermiştir, anlamına geldiğini belirterek, tamamen onun emriyle gemilerin hareket ettiğini, insanların menfaat ve faydasına olmak üzere onları yine insanların emrine verdiğini

³¹⁹ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Deniz”, Gelişim yayınları, İstanbul 1986, C. V, s. 3025; *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*, “Deniz”, Sabah Yayıncılık İstanbul 1993, C. III, s. 903.

³²⁰ Abdulbaki, *a.g.e.*, s. 145-146.

³²¹ Câsiye, 45/12. Ayrıca bkz. Bakara, 2/164; Yûnus, 10/22; İsrâ, 17/66; Hac, 22/65; Lokmân, 31/31; Şûrâ, 42/32-33; Rahmân, 55/24; İbrâhîm, 14/32.

belirtmektedir. O'na göre emri, izin ve irâdesi ile ona delâlet eden işlerle ilgili hükmünün gerçekleşmesi demektir. Geminin hacmi ile aynı hacimdeki su arasındaki hafiflik ve ağırlık oranını hem de çevredeki durum ve şartların onlarla uygun bir şekilde sevk ve idare etmesi hükümlerini kast etmektedir. Yoksa insanlar istedikleri gibi denizlerden istifade edemezler. Allah'ın emri dışında kendi istekleriyle gemi yürütemezler. Yine o, gemilerin denizlerde seyretmesinin Allah'ın emriyle olduğunu, bundan dolayı insanların Allah'ın lütfundan isteyip, ticaret, dalgıçlık, avcılık ve diğer araştırma ve kazanma şekilleriyle kara ve denizden tasarruf ederek kazanç elde etmeleri sağlandığını belirtmiştir. Bunun sonucunda da şükretsiner, sadece onu mâbut bilip ibadet ve kulluğu ona yapsınlar, Allaha ortak ve şirk koştuktan bir de nankörlük etmekten kaçınsınlar diye Allah'ın onların emrine verdiğini ifade etmiştir.³²²

Diğer tefsirlere de baktığımızda denizlerle ilgili olarak, Elmalılı da olduğu gibi âyetlerin çoğunlukla teshîr kavramı etrafında yorumlandığını görmekteyiz. Bunun sebebi bu âyetlerin, denizlerin insanlara sağladığı faydalardan bahsedip, denizlerin yapılarından neredeyse çok az bahsetmesinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle müfessirler denizlerin yapılarıyla ilgili bilimsel tartışmalardan ziyade, denizden sağlanan imkânlar ve faydalar üzerinde durmayı tercih etmişlerdir.

Kur'ân'ı Kerim'de denizlerden bahseden âyetlerde belirtilen durumlardan biri de deniz sularının bazılarının tatlı ve bazılarının acı olması ve bu denizlerin birbirlerine karışmamaları sağlayan bir engelin bulunmasıdır. Bu durum âyetlerde şöyle ifade edilmiştir:

*“Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur.”*³²³

Müfessir Râzî bu âyetin tefsirinde deniz sularının birbirine karışmasının engellenmesinden kastedilenin her iki denizin kendileri için belirlenmiş alanda bulunması ve diğerinin alanına geçmemesi olduğunu belirtmiştir. Yine O'na göre, âyetteki tatlı su denizi ile büyük nehirler, tuzlu su denizi ile de büyük denizler kastedilmiştir. Bundan dolayı Allah Teâla, bu suların arasında bir berzah (perde) var

³²² Yazır, *a.g.e.*, C. VII, s. 84-85.

³²³ Furkân, 25/53. Benzer âyetler için Bkz. Neml, 27/61; Fâtır, 35/12; Rahmân, 55/19.

etmiştir ki bu berzahın bir kara parçası olduğu, bununla da tevhidin bir emaresi olduğuna delil getirmiştir. Yani tatlılık ve tuzluluğun toprağın veya suyun kendinden kaynaklanmadığını, bunu yapanın kadiri mutlak bir irâdenin bu denizlere tatlılık ve tuzluluk özelliği verdiğini ifade etmiştir.³²⁴

Elmalılı, bu iki denizin birbirine karışmasına engel olma durumunu mümin ve kâfirayırımı bakımından değerlendirerek tatlı olanların Nil ve Fırat olduklarını bunların da müminleri temsil ettiklerini belirterek acı ve tuzlu olanların ise Şab ve Umân nehirleri olduğu bununda kâfirleri temsil ettiği şeklinde bir benzetme yoluna gitmiştir. Aralarındaki berzahın da bir birbirlerine karışmalarını engelleyen bir dil koyduğunu, bunun da aşılmaz bir serhat olduğunu yani nefret ve ziddiyet, sınırlı bir hat çizdiğini; Bunun da Yüce Allah'ın evrene koyduğu himayenin bir sonucu olduğunu söylemiştir.³²⁵

Yine Rahman sûresindeki “*İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir*”³²⁶ âyetini ise birçok ihtimal dâhilinde anlaşılabilirliğini söylemiştir. Bu ihtimallerin ise; Mesela Şap denizine Nil, Basra Körfezi'ne Dicle dökülmüş olduğu, diplerindeki suların birbirlerine kavuşması ile beraber birden bire diğeri ile karışmaksızın mesafeleri uzayıp giden büyük sularla temsil edildiğini, buradaki kavuşmanın yakınlık ve komşuluk olarak da anlaşılabilirliğini belirtmiştir. Diğer yorumda ise acı denizin altında veya yakınında yer alan tatlı su hazineleri şeklinde anlaşılabilirliği, yine Hint Okyanusu ile Akdeniz kastedilerek aralarındaki engelin de Arabistan yarımadası olduğu, "o iki deniz, birleşeceklerdir" manasına anlaşıldığında Süveyş Kanalı'nın ileride açılacağını gösterdiğini ifade etmiştir.³²⁷

Bu yorumlara baktığımızda Elmalılı'nın denizler hakkında çok geniş bir tevîl alanı kullandığını ve ihtimalleri de bir hayli detaylandırıldığını görmekteyiz. Tatlı ve tuzlu suyu açıklarken onların moleküler özelliklerinden nerdeyse hiç bahsetmeden olayları diğer âyetler bağlamında ve ilahi kudretin yaratma sanatı bağlamında tevhit anlayışının bir tezahürü olarak yorumlarda bulunduğunu görmekteyiz.

³²⁴ Râzî, *a.g.e.*, C. XVII, s. 264.

³²⁵ Yazır, *a.g.e.*, C. VI, s. 79.

³²⁶ Rahmân, 55/19.

³²⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.5., s.3601.

3.3.3. Vadiler

Kur'ân-ı Kerim' de bahsedilen yeryüzü şekillerinden biri de vadilerdir. Kur'ân'da dağlar, ırmaklar, vadiler, yollar yeryüzü şekillerinin ana kavramları olmuşlardır. Vadilerin genellikle dağlar, nehirler ve yollarla aynı düzlem ve cihette şekillendiğini de müteaâlâ etmekteyiz. Yine verimli ve bereketli toprakların da vadiler boyunca sıralanması da insanoğluna sunulan nimetlerden olduğu da yadsılanamaz bir gerçekliktir.

Kur'ân'da konuyla ilgili şu âyetler bulunmaktadır:

*“Yeryüzüne onları sarsmasın diye sağlam dağlar yerleştirdik; kolayca yollarını bulabilsinler diye orada vadiler, yollar açtık.”*³²⁸

*“Peki yeryüzünü yerleşmeye elverişli kılan, vadilerinden nehirler akıtan, yerde sarsılmaz dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Doğrusu onların çoğu gerçeği bilmiyorlar.”*³²⁹

Râzî'ye göre nehirlerin ve yolların çoğunun dağlardan gelmesinden dolayı vadilerin, dağlarla birlikte kullanıldığını ifade ederek, vadilerin, insanların yollarını bulmada bir vasıta olduğunu belirtmiştir.

Mevdûdî, ise dağlardan ayrılan vadilerden bahseden âyetlerden akarsuların, nehirlerin ve derelerin yataklarının oluşturduğu yolların kastedildiğini ve Kur'ân'ın bu yolları insanların faydalanmalarına sunduğu özellikle engebeli bölgelerde bu yollara daha fazla ihtiyaç duyulduğunu belirterek, vadilerin ne kadar büyük bir öneme sahip olduklarını vurgulamıştır.

Elmalılı ise vadilerin durumu hakkında özel bir başlık açmaktan ziyâde vadileri dağlarla beraber yorumlamayı tercih etmiştir. O'na göre yerkürenin yayılıp döşenmesi, esâsen örneksizbir sanat olayıdır ve bunu yapan Allah'tır. Yeri yayıp döşeyen Allah, onda sabit ve ağır dağlar ve ırmaklar da yaparak yeryüzüne değişik şekiller verdi. Yeryüzü şekillerini çeşitli şekilde yarattı. Yine o, eşsiz sanatın bir eseri olarak, dağlar ve

³²⁸ Enbiyâ, 21/31. Yine Bkz. Nahl,16/15–16; Fâtır, 35/27; Kâf, 50/7.

³²⁹ Neml, 27/61

nehirlerin zıt özellikli iki tabiat olayı olmasından dolayı, yerkürenin yüzeyi, denizlerdeki gibi, ilk yaratıldığındaki sadeliğini korumadığını ifade etmiştir. Dağların, derelerin, vadilerin ve ovaların, büyük ve küçük tepeleriyle inişli çıkışlı, girintili çıkıntılı, kıraç, münbit, katı ve yumuşak yapılarıyla değişik şekiller kazandığını belirtmiştir.³³⁰

Bahsedilen tefsirlerde ve diğer tefsirlerde vadiler ve dağlar beraber zikredilmiş ve aralarındaki *geniş yollar* ile ilgili birbirine yakın açıklamalar yapılmıştır. Kur'ân'da bahsedilen yeryüzü şekillerinin insana sağladığı faydalardan biri de yeryüzünün dengesi olmaları ve Yüce Allah'ın kudretinin bir gereği şeklinde olduğunu belirtmesinden dolayı yapılan yorumların da bu yönde olduğunu görmekteyiz.

3.4. BİYOLOJİ

3.4.1. İnsanın Yaratılışı

Kur'ân'da üzerinde önemle durulan konulardan biri de yaratılış ve hayatla ilgili meselelerdir. Yaratılış aynı zamanda âhîret hayatını ispatlaması açısından da önem arz etmektedir.

Allah Kur'ân'da insanın yaratılışını bütün ayrıntılarıyla izah etmekte ve onu topraktan yarattığını açıkça beyan etmektedir.

Cenâb-ı Hak, bu durumu Kur'ân'da şöyle anlatmaktadır:

“Sizi topraktan O yarattı”.³³¹

“Sizi topraktan yaratması, sonra yeryüzüne dağılan beşer olmanız, O'nun kudretine, işâret eden âyetlerdendir”.³³²

“O insanı testi gibi yanmış kuru balçıktan yarattı”. “Allah katından İsa'nın hali, topraktan yarattığı Adem gibidir. Sonra ona ol dedi. O da oluverdi”.³³³

“Andolsun ki biz, insanı kuru bir çamurdan şekillenmiş bir balçıktan yarattık”.³³⁴

³³⁰ Yazır, *a.g.e.*, C. 5., s. 3353.

³³¹ Enâm, 6/2.

³³² Rûm, 30/20.

³³³ Rahmân, 55/14.

Âyetlere baktığımızda Kur'ân'da, insanın bir başka canlılardan değişerek geldiğini reddedilmekte ve ilk insanın topraktan yaratıldığı açıkça ifâde edilmektedir. Âyetler, insanın meydana gelişinin aşamalarını belirtmekte ve bu gelişmenin ayrıntılarını zikretmektedir. Allah, önce yeryüzünü, madenleri, bitkileri ve hayvanları yaratmış daha sonra bunların bir hülâsası olarak insanı, topraktan yaratarak onu bunların sonuncusu kılmıştır.³³⁵ Elmalılı'ya göre; Yeryüzünde önce madenler oluşmuş ve sırasıyla bitkiler ve hayvanlar yaratılmıştır.³³⁶ Bu açıklamada tek bir nev'in, yavaş yavaş gelişerek başkalaşması anlamında olmadığı, bilâkis insanın yeryüzünde meydana çıkması için belirli bazı fizikî ve coğrafi şartların uygun hale gelmesi gerektiği anlamındadır. Bu nedenledir ki, insan diğer bütün canlılardan sonra yaratılmıştır. İslâm âlimleri de insanın tek bir hücreden başlayarak olgunluk çağına kadar gelişimi anlamındaki tekâmül (tekâmül-i ferdî'yi) kabul etmişler, fakat bir tek nev'i yavaş yavaş çoğalarak ve başkalaşarak çeşitli nev'ileri oluşturduğu anlamına gelen (tekâmül-i nevyi) ise kabul etmemişlerdir.³³⁷

Elmalılı "O'nu topraktan yarattı" âyetini, Allah'ın topraktan hayata doğru başlayan yaratılış aşamasında kendi irâdesiyle ona ol dediğini, bir müddet sonra insana mahsus rûhun üflenmesiyle insan olarak hemen olup, silsilenin devam etmesine delalet etmekte olduğunu belirtmiştir. Âdem'in topraktan yaratılması, Âdem'in oğullarının babalarının sulbündeki yaratılışlarının gidişatına denk olabileceğini belirtmiştir. "Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi."³³⁸ âyetinin mânâsına göre de Âdem'in (hayata), yeryüzünden bir bitki gibi başlamış olması anlaşılabilirliği, bunun hayvanî hayat ve insanî hayatın kısa zamanda mı? yoksa birçok zamanlarda mı geçtiğini ilmî olarak tâyin edilemeyeceğini ifade etmiştir. Burada dikkate değer olan noktanın, O'nun yaratılıştaki insan ve âdem değilken, ilk olarak bir insan, bir beşer olması ve ondan önce bitki ve hayvan varsa da, insan bulunmaması ve insanın bir "kün" (ol) emri ile olmasıdır.³³⁹

Allah, yeri yarattığı zaman üzerinde hayattan hiçbir eser olmadığı, yerin maddelerinden çamur, çamurdan da bitki, hayvan, insan yarattığı ve sonra insanın

³³⁴ Âli İmran, 3/59.

³³⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, C. IV, s. 3433.

³³⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, C. IV, s. 4344.

³³⁷ Kırca, *a.g.e.*, s. 210.

³³⁸ Nuh, 71/17.

³³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, C. II, s. 1118.

sulbünden, çamurun çıkardığı "değersiz bir su" içindeki zerreciklerden devamlı bir sülâle olarak yarattığını belirtmiştir. İlk maddenin bir çamurdan ibaret olduğunu, onu insan yapan Allah'ın insanları Âdem'den, Âdem'i de bir çamurdan yarattığını belirtmiştir.

Elmalılı, 'salsâl'in suyla karıştıktan sonra süzülüp kuru çamura dönüşen arzın nem olmayan durumu olduğunu ifade etmektedir. Fakat bunda hayat olmadığı, çünkü kuru bir çamurun tabiatı hayat yoktur. Burada Allah Teâlânın ilm-i kudreti ortaya çıkar. Böylece Allah onu yumuşatıp değiştirerek bir balçık haline getirmiş ve bunda insanın yaratılması için şekil verilmiş olan maya meydana gelmiştir. Elmalılı "hamei mesnûn" ifadesinin insan tohumu olan nutfe olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı "hame-i mesnûn" 'un insan tohumu olan sperma olduğu, spermanın her anlamıyla mesnûn, yani hem değişen, hem sürtülmüş, hem dökülmüş, hem de bir sünnet üzere tasvir edilmiş (şekillendirilmiş) bir balçık olarak anlamıştır. Bu şekillenmiş balçığa "yapışkan bir çamur",³⁴⁰ "dayanaksız bir suyun özünden",³⁴¹ "katışık bir sperma"³⁴² ayetleriyle mahiyetinin ne olduğunu belirtildiğini söylemiştir. Bu mânâ, insan nevinin bütün fertlerini kapsadığı ancak insanın ilk ferdi olan Hz. Âdem'de şekillenmiş balçık, ilk önce onda sünnet olmuş ilk tohum olduğunu belirtmiştir. Özetle Hz. Âdem bile, ilk olarak sperma niteliğini almış bir balçıktan yaratıldığı. "*O, insanı bir damla sudan yarattı*"³⁴³ ifadesinin, onun hakkında da geçerli olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁴

Burada Elmalılı Hz. Âdem'in ilk maddesinin toprak olduğuna değinerek, O'nun her hangi bir insanda olmayan bir nutfeden yaratıldığını belirtmektedir. Halbuki, 'hamein mesnûn' ifadesinden Hz. Adem'e hayat verilinceye kadar ki O'nun ana maddesini oluşturan toprağın şekillendirilmiş hali olarak anlaşılmıştır. Bir de nutfe Hz. Adem'den sonra gelen insan nesli için yaratılma sebebi kılınmıştır. Bu durumu: "Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı..."³⁴⁵ "Sizi toprak, sonra nutfe, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan O'dur..."³⁴⁶ âyetleri teyit etmektedir.

³⁴⁰ Sâffât, 37/11.

³⁴¹ Secde, 32/8.

³⁴² İnsan, 72/2.

³⁴³ Nahl, 16/4.

³⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, C. V, 3058.

³⁴⁵ Fâtır, 35/11.

³⁴⁶ Mü'min, 40/67.

SONUÇ

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır döneminin en önemli din âlimlerinden olması ve tefsir fıkıh, kelim, felsefe gibi birçok alanda ilmî derinliğe sahip olması sebebiyle tefsirinde kapsamlı ve detaylı bilgiler bulunmasından dolayı “*Hak Dini Kur’ân Dili*” adlı tefsiri bilgi hazinesi niteliğindedir.

Tefsirinde hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri özellikleri bulunması nedeniyle klasik ve modern sentezi diyebileceğimiz unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Buna rağmen tefsiri bilimsel tefsir sınıfında yer almaktadır. Aynı zamanda Ehli Sünnet çizgisinde kalarak, itkadî alanda Maturidî, fikhî alanda Hanefî mezhebinin görüşlerini tefsirine yansıtmıştır. Özellikle de kevnî âyet yorumlarında imanî esasları önceleyen bir esasla konuları değerlendirmiş, küfrün karşısında önce nas, aklılve bilimsel veriler ışığında muhataplarına hitap etmiştir. Bunu yaparken de İslam’ın bilimin karşısında değil hep yanında olduğunu vurgulamıştır.

Elmalılı'nın tefsiri de geleneksel tefsirlerde olduğu gibi Fâtiha-Nâs türü Kur’ân tefsiri özelliği gösterir. Bu özelliğiyle kevnî âyetleri âyet bağlamında tefsir ederken belirli bir silsile içerisinde sûre bütünlüğünü de dikkate alarak yorumlar yapmıştır. “*Hak Dini Kur’ân Dili*” tefsirinde Elmalılı'nın Arapça dil kurallarına hâkimiyeti sebebiyle kelimelerin, lügavî ve ıstilahî manalarının ele alınması, sûreler ve âyetler arasındaki anlam bütünlüğü belirgin hale gelmiştir. Âyetlerin nüzûl sebeplerinden nesih-mensûh gibi usûl konularına, sahabe ve tabiin müfessirlerinin görüşlerine ve daha sonraki müfessirlerin yorumlarına kadar akla gelebilecek bütün özellikleri bünyesinde barındırmıştır.

Âyet kavramı üzerinde önemle duran Elmalılı âyetleri kavli ve tekvinî olarak sınıflayarak Allah’ın zat, sıfat ve ahkâmî ilâhiyesine delâlet etmelerinden dolayı âyet adını aldıklarını vurgular. Kevnî ve kavli âyetlerin birbirlerini şerh ve tefsir ederek tamamladıkları, bu yönüyle de bilimsel tefsirin oluşumuna katkı sağladıkları düşüncesine sahip olmuştur. Kevnî âyetlerin özellikle de inanmayanlara tevhit inancını hatırlatıp Yüce Allah’ın tekvin sıfatının bir tezahürü olduğunu ve hatırlatma ve inanmayanları ikaz edip ibret almaları maksadını ifa ettiği üzerinde durmuştur.

Elmalılı kevnî âyetleri in tefsirinde, Kur'ân'ın kâinat hakkında çok önemli bilgileri bünyesinde barındırdığını, günümüz astronomi ve kozmoloji biliminin de çok ileri düzeyde olduğunu belirterek, kevnî âyetleri Kur'ân'ın genel ilkeleri doğrultusunda, bilimin de kanıtlanmış teorileri çerçevesinde yorumlamayı tercih etmiştir. Kur'ân'la bilimin asla çelişmeyeceğini, çelişir gibi görünen konularda bilimin henüz Kur'ân'daki o gerçeği ispat edecek düzeyde olmadığını belirtmiştir. Yine ilâhî kelamın kevnî âyetleri inin tefsirinde ümmi peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dahi bilmesi mümkün olmayan birtakım mucizeleri barındırdığını, bu yönüyle de ilahî kelamın tüm yönleriyle bilinmesi gibi bir zorunluluğun olmadığı görüşündedir. Bu yüzden de Kur'ân'daki müteşâbih âyetlerin sayısının bir hayli fazla olması bunun ispatı niteliğindedir.

Tefsirinde dikkate aldığı en önemli yaklaşımlardan biri nasları önceleyen bir anlayışla âyetlere ve konulara yaklaşma yolunu tercih etmesidir. Tefsirinde âyetleri bilime uydurma gibi bir kaygı gütmemiştir. Çünkü böyle zorlama yorumların ve tevillerin tahrife kapı aralayacağını fevkinde olmuştur. Bilim adına yeni bir şey söylemek veya ortaya koymak adına Kur'ân'ın genel ruhuna aykırı gelişi güzel yorumlardan kaçınmak gerçek bir bilim adamının üslubu olmuştur.

Yine O, bilimsel çalışma adı altında Kur'ân'a muhalif olanlara yine Kur'ân'ın rehberliğinde bilimsel cevaplar vermeyi kendisine bir görev addetmiştir. Özellikle bilimsel veri olarak sunulan birçok bilgiyi Kur'ân'ın reddedip geçersiz kıldığını delilleriyle ortaya koymaktan çekinmemiştir. Kesinliği olmayan bir bilgiyi de tefsirine almaktan kaçınmıştır. Özellikle de bu yönüyle hidâyet kitabı olma özelliğini pekiştirmeyi gaye edinmiştir. Bunu yaparken de Kur'ân'ı bilim kitabı gibi göstermeyi tercih etmemiştir.

Elmalılı Kur'ân'ı tefsir etme gibi önemli bir işi ifa ettiğinden okuyucusuyla arasında samimi bir iletişim kurmayı hedeflemiştir. Örneklerini genelde hayatın içinden vermiş, karmaşık izahlardan uzak durmuştur. Yaşadığı dönemin problemlerine de tefsirinde değinmiş ve çözüm yollarını göstermiştir. Âyetleri mantık silsilesi üzerine aktarırken önceki tefsirlerin âyetlere yaklaşımlarıyla oğünün bilimsel verilerini de kıyaslayarak çıkarımlarda bulunmuştur. Özellikle Kur'ân'ın icazı konusunda titizlikle durmuş Kur'ân'ın fesâhat ve belâgat yönüyle eşsiz olduğu gibi bilim dünyasının ilerlemesine katkı sağlamasına sebep olan örnekler de tefsirinde bir hayli yer almıştır.

Kevnî âyetlerin yorumlarında değindiği önemli noktalardan biri de bilimsel veteknolojik gelişmeleri Kur'ân'ın istikbalde haber vermesine değinmesi olmuştur. O, gününün bilimsel verileriyle Kur'ân'ın sunmuş olduğu işaretleri bir araya getirerek, teknolojinin ilerlemesinde, yeni buluş ve icatlara kapı aralama yönüne de dikkatleri çekmiştir. Bundan dolayı Müslümanların bu prensipleri rehber edinerek Botanik, Zooloji, Aritmatik, Astronomi, Meteoroloji, Gökbilim, Matematik ilimlerini öğrenmeye çalışmalarını teşvik etmiştir. İlmî hakikatlerden hareketle bütün bu nimetlerin insana verilmesinin hikmetinin Allah'ı tanıyıp ona ibadet ve kulluk etmek olduğunu dile getirmiştir. Bunun sonucunda dainsanın asıl yaratılış amacına uygun bir hayat sürdürebilmesinin yollarını özellikle kevnî âyetleri in hikmetlerini düşünerek bulabileceği üzerinde durmuştur.

Yine kevnî âyetleri le değindiği noktalardan biri de Kur'ân'ın en ileri ilmî ve fennî konuların esasını anlatarak her bilgi düzeyindeki insanların anlayabileceği şekilde basitleştirilip idrâklerine sunulduğunu, bu hakikatlerin kolayca anlaşılması için akıl gibi önemli bir nimetin Yüce Allah tarafından bahşedildiğini vurgulamıştır. Bunu yaparken de olayları bir silsile içinde anlatarak parçalardan bütüne yani tümevarım yöntemini kullanmıştır.

Kimi âyetlerin kevnî âyet kapsamında olmasına rağmen Elmalılı'nın bilimsel bir izahta bulunmak yerine âyetler hakkında işâri yorumlar yaptığını görmekteyiz. Bu yorumlarda genel olarak meleklerin Allah tarafından görevlendirilerek bu olayların onlara yaptırıldığı şeklinde malumatlar bulunmaktadır. Yine hakkında ilmî verilerin bulunduğu başka bir fizikî olayı da madden değil mânen anlayıp bu yönde değerlendirdiğini de bu çalışmamızda tespit etmiş bulunmaktayız.

Kozmolojik olaylarla ilgili de önceki dönem tefsirlerinden bir hayli istifade etmiştir. Bu konularda da mâlumatlar verirken geniş bir tevil alanı oluşturmuştur. Bunu yaparken tevriyelerden de yararlanmıştır. Yine kozmolojik olaylarda birkaç ihtimal üzerinde durmuştur. Dikkat çektiği en önemli durumlardan biri de ilahi kudretin tesiriyle bu olayların meydana gelmesidir ve Allah'ın yaratma sanatındaki eşsizliğini de vurgulamıştır. Özellikle teshir kavramı bağlamında konuları değerlendirmiş, Allah'ın, insanoğlunun faydasına olmak üzere kozmolojik olayları emri mucibince bir hikmete binaen halk ettiği üzerinde önemle durmuştur.

Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki Elmalılı tefsirinde kevnî âyet yorumlarına bir hayli yer verirken Kur'ân'ı bir bütün olarak değerlendirmiş ve onun evrensel ilkeleri üzerinde çokça durmuştur. Her ne kadar kevnî âyetlerin çoğunu bilimsel verilerle yorumlamışsa da bazılarını, hakkında ilmî veri olmasına rağmen klasik yöntemle ve nakilci bir bakışla tefsir etmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz özellikleri de göz önünde bulundurarak, çok şümullü bir tefsir olan Elmalılı tefsirindeki kevnî âyet yorumları, tam anlamıyla bilimsel tefsir niteliklerinin unsurlarını yansıtmadığını söyleyebiliriz. Bunun, Elmalılı'nın bulunduğu dönemdeki bilimsel verilerin henüz başlangıç aşamasında olup, olgunluk seviyesine ulaşmamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

ABDULBAKÎ, M. Fuad, *Mu‘cemu’l-Mufehres Li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm Dâru’l-Fikr*, Beyrut 1992.

ALBAYRAK, Halis “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, Cilt. 34, sayı.1, Ankara, Nisan1993, s. 155-173.

ALPSOY Said, *Kur’ân En Büyük Mucize*, 1. Baskı, Gelenek Yayınları, İstanbul 2005.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

BAYRAM, Enver, “Râzî’nin Tefsir-i Kebîr’de Güneş Sistemi İle İlgili Âyetleri Yorumlaması”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.15, S. 2, Bahar 2011, Sayfa: 211-234.

_____, “Râzî’nin, Kur’ân’daki Yeryüzü (Arz) Âyetleriyle İlgili Tefsir-i Kebir’deki Yorumları: Modern Jeoloji Biliminin Verileriyle Kısa Bir Mukayese”, *Tarih, Kültür, Sanat ve İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.1, Mart 2012, s. 149-165.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001.

BEYDÂVÎ, Abdullâh Ebû Ömer b. Muhammed Kâdî, *Tefsîru’l-Beydâvî*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul: t.y.

BİLGİN, Mustafa, “Hak Dini Kur’ân Dili’ C.15, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, 153-163.

Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, “Yağmur” Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

_____, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.

DEMİRCİ, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

_____, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2001.

_____, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009.

DEYLEMÎ, Ahmed Amir, *el-Miyâhfi'l-Kur'ân*, Dâru'n- Nefâis, Beyrut, 2002.

Dini Terimler Sözlüğü, "Âyet", MEB Yayınları, Ankara 2009.

DURAN, Asım, *Dirâyet Tefsir Geleneğinde Kur'ân'daki Kevnî Âyetlerin Yorumlanma Biçimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2011.

EFİL, Şahin, *Yaratılış Modelleri*, 1. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 2003.

el-HULÎ, Emin, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Mevlüt Güngör (çev.), Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995.

EREN, Şadi, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan Tefsir Nükteleri*, 1. Baskı, Zafer Yayınları, İstanbul 1998.

ERSÖZ, İsmet, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, 4-6 Eylül 1993, 169-177.

GÜLLÜCE, Veysel "Elmalılı M.Hamdi Yazır'ın Kevnî âyetlere Yaklaşımı ve Bilimsel Tefsirdeki Yeri", *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, 2-4 Kasım 2012, 1. Baskı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 72-89.

HARPÛTÎ, Abdullâtif, "Astronomi ve Din", Bekir Topaloğlu, (çev.), Damla Yayınevi, İstanbul 1981.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Süleyman Ateş (çev.) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemaluddûn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l- İslâmî, Beyrut, 1404.

İBN MANZÛR, Cemâlüddîn Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, DâruLisanu'l-Arab, Beyrut t.y.

II. *Abdülhamid'in hal fetvasını Elmalılı Hamdi Yazır mı vermiştir?*, www.mustafaarmagan.com.tr, 15 Eylül 2010.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luğa*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut 1979.

FAİZ, Kâim, *Kur'ân'da Zaman Kavramı*, 1. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

İSFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Cemalettin Divlekci (çev.) Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.

Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, “Deniz” Sabah Yayıncılık İstanbul 1993.

KARAÇAM, İsmail, *En Büyük Mucize Kur'ân-ı Kerîm'in İlmî ve Edebî Sırları*, 1. Baskı, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005.

KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006

KARSLI, İbrahim Hilmi, “Tefsiri (Anlam Merkezli) Tercüme Açısından M. Hamdi Yazır Meal Tarzı”, *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, 2-4 Kasım 2012, 1. Baskı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 29-70.

KAYA, Remzi, “Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 2, 2002, s. 31-58.

KIRCA, Celal, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fen Bilimleri*, 3. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.

KORKMAZ, Hüseyin, *Yoktan Varoluş*, 1. Baskı, İpek Yayınları, İstanbul 1996.
KÖKSAL, Asım Cüneyd, KAYA, Murat (hızl.), *Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler*, 1. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul 2011, s. 18-21.

KUTLUER, İlhan “Felek”, *DİA, İslam Ansiklopedisi*, C.12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.303-306.

KUTUB, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Sâlih Uçan-Vahdettin İnce (çev.), Dünya Yayınları, İstanbul 1993.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'ân*, Muhammed Han Kiyani ve Diğerleri, (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1991.

NASR, Seyyid Hüseyin, *İslâm ve Bilim* İlhan Kutluer (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 2006.

OKÇU, Abulmecit, *Kur'ân'a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*, 1. Baskı, Salkım Söğüt Yayınları, Erzurum 2009.

OKUMUŞ, Mesut, “Elmalılı Hamdi Yazır'ın İlmî Tefsir Anlayışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt. 51, Sayı. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül, Ankara 2015, s. 80-103.

ÖZEL, Recep Orhan, *Elmalı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsirciliği*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2002.

PAKSÜT, Fatma, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, *Elmalı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 2-24.

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Tefsîru'l- Kebîr*, Akçağ Yayınları, Ankara 1988.

ULUDAĞ, Süleyman, *Kelâm Dersleri*, 1. Baskı İrfan Yayınevi, İstanbul 1969.

_____ “Dünya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 22-25.

SOFUOĞLU, Mehmet, *Tefsire Giriş*, 1. Baskı Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

SUBAŞI, Hüsrev, “Elmalı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızın Yeri”, *Elmalı Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s.318-330.

SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

TEMEL Nihat, *Kur'ân-ı Kerîm 'de ve Sosyal-Kültürel Hayatımızda Su*, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

TİRMİZÎ, Ebû İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arâbî, Beyrut, tsz.

TUNA, Taşkın, *Uzayın Sırları*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000.

VAKKASOĞLU, Vehbi, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, 1. Baskı, CihanYayınları, İstanbul 1987.

YASA, Metin, “Din Dilinin Tanrıyı Konuşmadaki Yetersiz İşlevi: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Girişimi”, (*Süleyman Hayri Bolay Armağan Kitabı*), Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Elmalı Hamdi Yazır”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, s.57-62.

_____, ÇETİN, Abdurrahman “Âyet”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul1997, s. 242-243.

YAZIR, Elmalı Muhammed Hamdi, *Hak Dînî Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971.

_____ *Hak Dini Kur'ân Dili*, Akçağ Yayınları Ankara 2011.

YENİÇERİ, Celal, *Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri*, 1. Baskı, Erkam Yayınları,

İstanbul 2006.

YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yayınlan, İstanbul 1986.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-KâsımMahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an HakâkıGavâmidü't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvi'l fî vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Meârif, Beyrut, t.y.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Recep YALÇIN

Doğum Yılı ve Yeri : 25.06.1978

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Yabancı Dili :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi :

İletişim :

E-Posta Adresi: